

NOVI DOUKMENTI ZA POVIJEST ZAVNOH-a 1943. god.

Mara Knopfmaher — Davor Gavrin

Već od 1945. godine Arhiv Hrvatske posvećuje sve veću pažnju preuzimanju kako starije tako i novije arhivske građe. Organizirano se provodi evidencija i popisivanje građe van Arhiva. Poseban interes postoji za pisanu građu iz doba NOB-a, jer je ova građa od prvorazrednog značaja kao dokumentacija jednog izuzetno važnog perioda u povijesti naših naroda.

Nakon što su prikupljeni podaci o imaoima građe iz doba NOB-a, Arhiv je pristupio pregovorima sa imaoima ove građe radi njenog preuzimanja.

Tako je do 31.6.1976. godine Arhiv preuzeo:

- od Pedagoško-književnog zbora u Zagrebu 1966. godine 881 spis (2296 listova) Prosvjetnog odjela ZAVNOH-a;
- od Instituta za historiju države i prava Pravnog fakulteta u Zagrebu 1968. godine 164 dosijea spisa Odjela pravosuđa ZAVNOH-a i pravosudnih institucija iz doba NOB-a;
- od Republičkog sekretarijata za pravosuđe i opću upravu SRH 1970. godine jedan urudžbeni zapisnik i tri kazala Povjereništva za pravosuđe ZAVNOH-a odnosno Ministarstva pravosuđa;
- od Povijesnog muzeja Hrvatske u Zagrebu 1971. godine 34 spisa (90 listova);
- od Izvršnog vijeća Sabora SRH 1973. godine 4 kutije (cca 900 spisa), te 1975. godine 30 kutija (cca 6500 spisa);
- od obitelji Čulinović 1974. godine 167 dokumenata (487 listova).

Međutim, prema postojećoj evidenciji građa ZAVNOH-a se još uvijek nalazi na nekoliko mjesta. Da bi se kompletirao ovaj izuzetno važni fond kao i da bi se omogućilo što lakše i bolje korištenje ove građe, potrebno bi bilo da se sva građa ZAVNOH-a skoncentrira na jednom mjestu. Stoga bi trebalo da svi imaoi ovu građu predaju Arhivu Hrvatske.

Potrebno je spomenuti da je jedan dio spisa ZAVNOH-a pronađen u Arhivu prilikom sređivanja rinfuzne građe iz oblasti poljoprivrede i

to 21 kutija (3100 spisa) Ekonomskog odjela, Odjela za narodno gospodarstvo i neznatan broj spisa ostalih odjela ZAVNOH-a. Isto tako je pronađeno tri kutije spisa (cca 800 dokumenata) Odjela financija ZAVNOH-a prilikom sređivanja rinfuzne mase iz oblasti financija.

Obzirom da je bio veliki interes za ovu građu Arhiv je nastojao da što prije omogući naučnim radnicima korištenje te građe. Stoga je, kako je preuzimao pojedine dijelove fonda ZAVNOH-a odmah pristupao njihovom sređivanju.

Do 31.6.1976. sva preuzeta odnosno pronađena građa ZAVNOH-a bila je sređena po serijama, godinama i brojevima odnosno kronološki. Nije izvršeno ulaganje naknadno preuzete građe u ranije sređenu.

Stanje fonda nakon sređivanja:

— Inicijativni odbor ZAVNOH-a	1943. godina	110 spisa
— Predsjedništvo i tajništvo	1943—1945. godina .cca	1800 spisa 2 knjige
— Ekonomski odjel i Odjel narodnog gospodarstva	1943—1944. godina .cca	2000 spisa
— Prosvjetni odjel	1943—1945. godina .cca	2500 spisa (10 i pol kutija)
— Kulturno-umjetnički odjel	1943—1945. godina .cca	400 spisa (2 kutije)
— Odjel financija	1943—1945. godina .cca	1200 dokumenata (5 kutija)
— Zdrastveni odjel	1943—1945. godina .cca	1250 spisa (5 kutija)
— Odjel pravosuđa	1944—1945. godina .cca	2800 spisa (17 kutija i 7 knjiga)
— Ostali odjeli (Odjel informacija. Socijalni odjel, Odjel tehničkih radova., Odjel za unutarnju upravu i dr.)	1943—1945. godina .cca	900 spisa (4 i pol kutije)
— Ministarstvo trgovine i opskrbe	1945. godina	200 spisa (1 kutija)
— Korespondencija (Dr. P. Gregorić, B. Zlatarić i dr.)	1943—1945. godina .cca	100 dokumenata (1 kutija)
— Komisije ZAVNOH-a (Zemaljska komisija za ratne zločine, Zakonodavna komisija Komisija za vjerska pitanja)	1944—1945. godina . .	1 kutija

— Stampata

(2 kutije)

Zatim iz doba NOB-a još je sredeno:

- Sud ZAVNOH-a 1944—1945. godina . . . 1 kutija
- Pravosudne institucije 1943—1945. godina. 40 kutija i 31 knjiga

Ukupno 75 kutija spisa ZAVNOH-a, 9 knjiga, te 41 kutija spisa i 31 knjiga pravosudnih institucija. Sveukupno 116 kutija i 40 knjiga.

Nakon što se konačno dovrši obrada spisa utvrdit će se točan broj dokumenata.

Izrađena su i informativna pomagala i to:

- Privremeni inventar i vodič,
  - Regesta za spise niže navedenih odjela:
    - Inicijativni odjel 1 kutija spisa
    - Ekonomski odjel i Odjel za narodno gospodarstvo 14 kutija spisa
    - Predsjedništvo i Tajništvo 5 kutija spisa
    - Prosvjetni odjel 4 kutije spisa
    - Kulturno-umjetnički odjel 1 kutija spisa
    - Odje pravosuđa 13 kutija spisa
    - Ostali odjeli 1 i pol kutija spisa
    - Korespondencija (Dr. P. Gregorić, B. Zlatarić i dr.) 1 kutija
    - Sud ZAVNOH 1 kutija
    - Stampata 1 kutija
- Ukupno: 45 kutija

Za spise pravosudnih institucija napisan je kratak sadržaj svakog spisa.

U svrhu zaštite građe vrši se restauriranje spisa. Pregledano je 28 kutija spisa, te su oštećeni spisi restaurirani. Ukupno je restaurirano 1726 dokumenata. Do kraja ove godine predviđeno je da se dovrši restauriranje cjelokupne građe.

Obzirom da je tokom 1975. godine preuzet veći broj spisa fonda ZAVNOH, to je Arhiv odlučio da odpočne sa objavljivanjem onih dokumenata koji nadopunjavaju edicije Instituta za historiju radničkog pokreta u Zagrebu (Zbornik dokumenata ZAVNOH-a 1943, Zgb 1964. i Zbornik dokumenata ZAVNOH-a 1944. g., Zgb 1975./). Dopunskim objavljivanjem naknadno pronađenih dokumenata želi se omogućiti sagledavanje djelatnosti ZAVNOH-a u cjelini, a istraživačima olakšati proučavanje povijesti NOB-a.

U ovom broju Arhivskog vjesnika objavljuje se ukupno 22 dokumenta koji obuhvaćaju razdoblje od osnivanja Inicijativnog odbora ZAVNOH-a (1. 3. 1943.) do 2. zasjedanja ZAVNOH-a (12. 10. 1943.). Međutim posljednja dva dokumenta potiču iz prosinca 1942. godine, a objavljuju se radi toga, jer se odnose na osnivanje i organizaciju zdravstvene službe na oslobođenom području.

Kod izbora dokumenata nastojalo se od većeg broja novo pronađenih i do sada neobjavljenih dokumenata iz toga razdoblja izdvojiti one

koji najbolje ilustriraju političko i ekonomsko stanje na području pojedinog narodno oslobodilačkog odbora, rad NOO-a i poteškoće na koje je nailazio tokom rada u organizaciji zdravstvene službe, prehrani narodno oslobodilačke vojske i stanovništva, u kulturno-prosvjetnom radu i sl.

Dokumenti su sistematizirani kronološkim redom osim dva dokumenta iz prosinca 1942. koji se objavljuju kao dodatak na kraju. Sve pravopisne i gramatičke nedosljednosti su zadržane. Ispravljene su samo grube i očevidne jezične greške koje mijenjaju smisao rečenice. U nekim dokumentima pojedini dijelovi teksta su podvučeni. Ovakve oznake nisu zadržane.

Za svaki dokumenat izrađen je regist. Radi štednje prostora pored datuma dokumenta objavljuje se samo tekst dokumenta.

POPIS DOKUMENATA

1. — 1943., ožujak 6

Okružni komitet KP Hrvatske Karlovac izvještava Inicijativni odbor ZAVNOH—a o organizaciji NOO-a na području kotara Karlovac, predlaže mjere za rješavanje ekonomskih problema i dostavlja priloženi zapisnik s konferencije predsjednika i tajnika kotarskih NOO-a održane 28.2.1943. . . . .

2. — 1943., ožujak 8

Inicijativni odbor ZAVNOH-a obavještava AVNOJ o osnivanju i organizaciji tog odbora. . . . .

3. — [1943., ožujak 8]

Izveštaj sa konferencije predstavnika svih kotarskih i općinskih NOO-a za Liku održane 8.3.1943. u Podlapači u vezi rješavanja gospodarskih pitanja, pitanja izbjeglica te o poduzimanju mjera za suzbijanje širenja tifusa. Priložen je zapisnik konferencije. . . . .

4. — 1943., ožujak 10

Upute Okružnog NOO-a za Liku kotarskim NOO-ima o organizaciji, podizanju nastambi, obradi zemlje i sjetvi te o uređenju i organizaciji prometa . . . . .

5. — 1943., ožujak 16

Okružni NOO Lika dostavlja Inicijativnom odboru ZAVNOH-a odgovor na njegove primjedbe date povodom okružnice Okružnog NOO-a Lika u vezi gospodarskih pitanja. . . . .

6. — 1943., ožujak 17

Privremeni okružni NOO za Kordun dostavlja Inicijativnom odboru ZAVNOH—a zapisnik sa osnivačke skupštine održane 11.3.1943.

7. — 1943., ožujak 21

Okružna prehrambena komisija za Kordun dostavlja Inicijativnom odboru ZAVNOH—a zapisnik konferencije predstavnika kotarskih i općinskih prehrambenih komisija održane 18.3.1943. . . . .

8. — 1943., ožujak 21

Okružni NOO za Liku izvještava Inicijativni odbor ZAVNOH—a u Ponoru o formiranju i sastavu Prehrambene komisije. . . . .

9. — [1943., ožujak 24]

Pismo Čanice — Stanka Opačić o djelatnosti ustaša. . . . .

10. — 1943., ožujak 29

Inicijativni odbor ZAVNOH—a dostavlja Okružnom NOO—u za Liku primjedbe na izvještaj prehrambenih komisija. Priložen je izvještaj sa sastanka Okružne prehrambene komisije za Liku održane 27. 3. 1943. . . . .

11. — 1943., travanj 4

Upute Inicijativnog odbora ZAVNOH—a okružnim NOO—ima za Liku, Kordun i Baniju o poduzimanju mjera na suzbijanju širenja zaraznih bolesti. . . . .

12. — 1943., travanj 8

Upute Inicijativnog odbora ZAVNOH—a okružnim NOO—ima Kordun, Lika, Banija i Primorsko—goranskom o načinu sijanja. . .

13. — 1943., travanj 28

Privremeni Okružni NOO za Kordun izvještava Inicijativni odbor ZAVNOH—a o kulturno—prosvjetnom radu na Kordunu. . . . .

14. — 1943., svibanj 31

Prosvjetna komisija Privremenog Oblasnog NOO—a za Slavoniju dostavlja Inicijativnom odboru ZAVNOH—a izvještaj o kulturno—prosvjetnom radu na području Slavonije sa statističkim podacima o školstvu za kotareve Grubišno Polje, Našice, Požega, Pakrac, Podravska Slatina i Novska. . . . .

15. — 1943., lipanj 19

Privremeni Okružni NOO za Kordun dostavlja ZAVNOH—u podatke o kretanju zaraznih bolesti. . . . .

16. — 1943., srpanj 8

Odjel za upravu i sudstvo ZAVNOH—a obavještava Pokrajinski NOO Dalmacije o potrebi organiziranja sudske vlasti pri NOO—ima.

17. — 1943., rujan 23

Poziv predsjedništvu ZAVNOH-a pomoćnom zdravstvenom osoblju na neoslobođenom području da se priključi NOP-u. . . . .

18. — 1943., rujan 25

Okružnica zdravstvenog odjela ZAVNOH-a svim okružnim, oblasnim, pokrajinskim NOO-ima i Sanitetskom odsjeku Glavnog štaba Hrvatske o poduzimanju preventivnih mjera za suzbijanje širenja epidemije pjegavog tifusa sa uputom kako se pravi »partizansko bure« i letkom »Svi u borbu protiv pjegavca«. . . . .

19. — 1943., listopad 1

Dom narodnog zdravlja Crikvenica dostavlja Zdravstvenom odjelu ZAVNOH-a prijavu o zaraznom oboljenju. . . . .

20. — 1943., listopad 8

Izveštaj zdravstvenog odjela ZAVNOH—a o radu Odjela u razdoblju lipanj—listopad 1943. godine. . . . .

D O D A T A K

1942., prosinac, Bihać

Upute zdravstvenog odsjeka Izvršnog odbora AVNOJ—a o organizaciji, sastavu i programu rada zdravstvenih sekcija. . . . .

1942., prosinac

Okružnica — naredba Glavnog štaba za Hrvatsku o formiranju i zadacima zdravstvenih sekcija pri NOO—ima. . . . .

POPIS KRATICA

AFŽ	— Antifašistička fronta žena
AVNOJ	— Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije
AH Zgb	— Arhiv Hrvatske, Zagreb
CK KPH	— Centralni komitet Komunističke partije Hrvatske
GŠH	— Glavni štab Hrvatske
HSS	— Hrvatska seljačka stranka
IHRPH	— Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb
KNOO	— Kotarski narodnooslobodilački odbor
NOF	— Narodnooslobodilački front
NOO	— Narodnooslobodilački odbor
NOV I POH	Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Hrvatske
SMG	— Savez mladih generacija
SDS	— Samostalna demokratska stranka
USAOJ	— Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije
ZAVNOH	— Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske

1. 1943, ožujak 6

*Okružni komitet Komunističke partije Hrvatske
Karlovac — Inicijativnom odboru ZAVNOH-a*

Prilažemo vam zapisnik sa konferencije predsjednika i tajnika kotarskih NOO-a, koja je održana 28/II ove god. Okružna konferencija za biranje okružnog odbora NOO održati će se 11/III. Dnevni red:

1. Politička situacija (Čanica)¹
2. O radu i zadacima NOO-a (Dušan Livađa)
3. Biranje okružnog odbora i
4. Razno.

Za Izvršni okružnog odbora predviđeno je 6 drugova i 1 drugarica (od njih dvojica su Hrvati)

U kotaru Karlovcu ima ilegalnih seoskih odbora u općinama Netretiću, Bosiljevu i Ribniku. U općini Netretić i općini Bosiljevo postoje ilegalni općinski odbori od 5 članova. Sada je konstituiran kotarski odbor za kotar Karlovac od 13 drugova. U Izvršni tog odbora ušla su trojica drugova čija su

imena objavljena narodu, dok imena ostalih članova kotarskog NOO nisu objavljena.

U vezi sa radom NOO-a na našem terenu donijeli smo niz prijedloga koje vam saopćavamo tako da nam možete dati vaše mišljenje i vaše upute. Veći dio zaključaka nalazi se u zapisniku sa konferencije NOO-a. Mi smatramo da je situacija u vezi s prehranom na našem terenu takova, da se ne može dozvoliti slobodna trgovina žitom, nego da je potrebno da Narodno-oslobodilački odbori odkupe sve viškove (za novac ili bonove) i da te viškove razdijele gladnima. Za nabavku sjemena koje je potrebno za proljetnu sjetvu odlučili smo da razpišemo jedan zajam u narodu, gdje bi ljudi već unaprijed dali novac za koji bi se onda nabavilo potrebno sjeme.

Kako je kod nas ekonomska situacija vanredno teška mi smatramo da ne bi bilo pogrešno da zamijenimo izvjesne količine drva i drvenog uglja za sjeme, sanitetski materijal i sol s neoslobođenim teritorijem. Molimo vas da nam što prije bilo nama, bilo okružnom NOO-u javite o tome vaše mišljenje.

Za naš teren obećan je jedan agronom (drug Romanović)² koji međutim još nije stigao, pa vas molimo da i vi intervenirate, da nam ga se što prije pošalje.

Zdravstvena situacija na našem terenu je vrlo teška. Pojavio se veći broj slučajeva trbušnog i pjegavog tifusa. Na našem terenu sada nema ni jednog liječnika, jer je liječnik koji je ostao na terenu i sam obolio od tifusa. Potrebno bi bilo da se bezuvjetno na naš teren pošalje barem jedan liječnik, pa vas molimo da u tom pogledu razgovarate sa referentom saniteta za Hrvatsku. Mi smo sa naše strane već poduzeli mjere da se otpočne borba protiv tifusa. Kod Narodno-oslobodilačkih odbora formiraju se zdravstvene sekcije, koje imaju glavnu zadaću sprječavanje daljnjeg širenja tifusa.

Za gladne na Kordunu još prije ofenzive odobreno je od strane Vrhovnog štaba milijon dinara. Za jedan dio tog novca kupljen je duhan, koji je međutim u toku ofenzive predan brigadama. Ako je iz Imotskoga stigao duhan molimo vas, da vi poduzmete korake da se što veći dio toga duhana ustupi Kordunu, jer se duhan može najlakše zamijeniti za sjeme, sol, hranu itd.

Odlučili smo da sva vakantna zemljišta pripadnu okružnom Narodno-oslobodilačkom odboru, koji će ih obraditi u sporazumu sa Komandom područja.

P. S. Iz Like šalju ovamo Primorce koji su do sada bili smješteni u Lici. Mi te ljude nemamo s čime hraniti, pa intervenirajte kod ličke komande Područja, da prestanu sa slanjem Primoraca, jer je ekonomska situacija na Kordunu mnogo teža nego u Lici. Prehrambena komisija koja je formirana na sastanku predsjednika i tajnika kotarskih NOO otpočela je radom. Prilazemo zapisnik prve sjednice.

Prilog:

[1943., veljača 28.]

Zapisnik

sa konferencije predsjednika i tajnika Kotarskih Narodno-oslobodilačkih odbora održane 28. II. o. g.

Konferenciju je sazvao u ime Antifašističkog Vijeća drug Čanica Opačić član AVNOJ-a.

Dnevni red: 1) Politička situacija

- 2) Organizaciono
- 3) Prehrana
- 4) Razmjena
- 5) Organizacija proljetnih radova i nastanbe
- 6) Zdravstvo
- 7) Razno.

Rrisutni:

Drug Čanica Opačić član AVNOJ-a, Miloš Basara pretsjednik kotarskog NOO Vojnić, Milić Magarac tajnik kotarskog NOO Vojnić, Dušan Dmi-trović pretsjednik kotarskog NOO Veljun, Pero Maslić tajnik kotarskog NOO Veljun, Milan Jaković blagajnik kotarskog NOO Veljun, Radanović Petar pretsjednik kotarskog NOO Vrginmost. Stanko Maslek tajnik kotarskog NOO Vrginmost, Kosanović Dušan pretsjednik kotarskog NOO Slunj, Joso Pavlić član kotarskog NOO Slunj. Od strane Komande Po-dručja konferenciji su prisustvovali komandant M.³ Košarić, zamjenik komandanta F.⁴ Puškarić, pomoćnik komandanta Marko,⁵ drug Pante,⁶ komandant mjesta Slunj i drug Mirko Hrkman⁷ zamjenik komandanta mjesta Slunj.

U kraćem uvodnom govoru drug Čanica iznio je razloge zbog kojih je sazvata konferencija kao i zadatke koji se stavljaju danas pred nas i o kojima se na ovoj konferenciji mora riješavati. Zatim je u kraćim potezima opisao političku situaciju kod nas i u svijetu naglasivši da se danas jasno vide znaci propadanja fašizma.

Zatim se prešlo na dnevni red:

1) Politička situacija:

Kotar VOJNIC: Raspoloženje naroda prema Narodno-oslobodilačkoj borbi je vrlo dobro, ali narod još nije dovoljno politički zreo. Često se pojavljuju krađe i pljačka, a također česti su slučajevi da ljudi neće jedni drugima da pomažu itd. Četničkih pojava u ovom kotaru apsolutno nema. Radio vijesti dolaze u nedovoljnoj količini i narod ih prima sa velikim interesovanjem. Ljubav naroda prema partizanima jako je velika. Organizacija AFŽ i Savez mlade generacije nisu, do sada, poslije ofenzive, u ovom kotaru radile. Razlog ovome je što je mnogo drugarica iz rukovodstva AFŽ otišlo pred neprijateljem i do danas se nisu vratile. Drugovi i drugarice iz rukovodstva Saveza mlade generacije u početku ofenzive prijavili su se u vojsku i također se do danas nisu povratili. Po svim selima započeto je sa održavanjem sastanaka koje organiziraju seoski i općinski Narodno-oslobodilački odbori.

Kotar VELJUN: Na području ovoga kotara situacija može se ocjeniti kao srednja. Narod u ovoj ofenzivi ekonomski je jako uništen što mnogo djeluje na političko stanje. Ipak narod je prema narodno-oslobodilačkoj borbi dobro raspoložen. Onih dana dok je neprijatelj još krstario po ovim krajevima narod je videći snagu neprijatelja bio u mnogom izgubio vjeru i samopouzdanje. Prilikom akcija koje je počeo izvoditi naš Kordunaški odred narod je ispočetka zastupao mišljenje da bi bolje bilo pustiti neprijatelja da prolazi nego

napadati ga. Razlog je ovome bio što su kroz narod neprestano kolale glasine da će ovuda proći još 40.000 neprijateljskih vojnika itd. koje su širile razni šverceri. Kad je stigla IV Brigada narod je dočekao sa oduševljenjem što najbolje pokazuje da narod voli vojsku.

Prema dobivenim podacima neprijatelj je pobio od civilnog stanovništva 136 duša, što ljudi, žena i djece. Popaljeno je 174 kuća, 63 štale, 110 sjenika i ostalih zgrada 54, tj. ukupno 400 zgrada. Do sada se nije vratilo 866 duša, koji su izbjegli pred neprijateljem.

Koliko je teška ekonomska situacija vidi se najbolje iz toga što već danas ima 2.600 duša koji već sada nemaju što da jedu.

Četničkih pojava može se reći da nije bilo. U općini Perjasica desio se je samo jedan slučaj da je jedan čovjek širio četničku propagandu i taj je likvidiran. U općini Dubrave neprijatelj ubacuje četničke letke, ali kako izgleda četnička propaganda nema baš velikog utjecaja na narod, letci koje neprijatelj svakodnevno baca iz aviona na oslobođenu teritoriju nemaju nikakva uticaja na narod.

Kotar *VRGINMOST*: Politička situacija u većini sela ovoga Kotara je dobra dočim u nekim selima, osobito u Perni desilo se mnogo slučajeva pljačke i krađe. Selo Vorkapić koje se nalazi na oslobodjenom teritoriju u blizini Topuskog počelo je sa plaćanjem poreza Nezavisnoj Državi Hrvatskoj što će bezuvjetno biti potrebno spriječiti. Za narod toga sela ne može se reći da je neprijateljski raspoložen Narodno oslobodilačkoj borbi. Četničkih pojava u ovom kotaru nema nigdje. Raspoloženje naroda prema Narodno-oslobodilačkoj borbi u srpskim selima je dobro. Pred neprijateljem izbjeglo je ukupno 2.028 duša, dočim se je dobar dio povratio. U selima koji graniče sa Topuskom (Perna, Vorkapići, Čemernica) kao i u selima prema Kupi šverc se razvio u dosta velikoj mjeri.

U toku ove ofenzive neprijatelj je ubio na teritoriju ovoga kotara civilnog stanovništva 73 duše. Spaljeno je 375 zgrada.

U krajevima oko Kupe od Lasinje prema Karlovcu koji su naseljeni hrvatskim stanovništvom opaža se djelatnost HSS-a. Stanovništvo tih sela u većini ne odnosi se neprijateljski prema partizanima ali ni ne pomaže Narodno-oslobodilačku borbu. Ni jedan od Hrvata iz tih sela još nije stupio u partizane. Sa onu stranu Kupe na teritoriju kotareva Sisak i Pisarovina uticaj HSS-a mnogo je manji. Nedavno se je iz tih krajeva oko 60 Hrvata prijavilo u partizane. Četa Kljuka koja tamo operiše javila je da nema dovoljno oružja da iste naoruža već je jedan dio tih Hrvata upućen u XIII Brigadu dok još jedan dio nije naoružan.

SLUNJ: Politička situacija na teritoriju ovoga kotara je loša. Iz nekih mjesta (Ljetišta, Primišlje) otišlo je nekoliko ljudi u četnike. Dolaskom IV. Brigade politička situacija poboljšava se. Sa Slunjem i okolnim hrvatskim selima nema se nikakova veza. Odlaskom naših jedinica i nastupanjem neprijatelja došlo je u narodu ovih sela do kolebanja, ali se sada situacija popravlja.

Drug Panto govoreći općenito o političkoj situaciji iznoseći svoje utiske sa puta iz Like na Kordun napominje da se iz Like kreće oko 30.000 izbjeglica sa Korduna i Banije. Sve ove izbjeglice nalaze se u strašnom stanju i njima se na našem teritoriju bezuvjetno mora pružiti pomoć. Nakon diskusije zaključuje se:

1. Da se postave kuhinje pored onih kuhinja koje već postoje na Ljupči i kod Komande Područja još u Perni i u Bojni te da se ova kuhinja od Komande Područja prenese u Kuplensko. Kuhinja će se snabdjevati potrebnim količinama hrane iz vojnih magazina dok se ne skupe u narodu prilozi za izbjeglice, a onda količina izdate hrane iz vojnih magazina biti povraćena u njih. Kuhinja na Ljupči kuhat će dva obroka dnevno za po 400 ljudi. Kuhinja u Poloju i u Kuplenskom kuhat će isto tako dok će kuhinja u Perni i Bojni kuhati dva obroka dnevno za po 200 ljudi. Za kuhinje u Poloju i Kuplenskom staviti će se na raspolaganje 200 kruhova dnevno.

2. Kraj svake kuhinje nalaziti će se po jedan predstavnik Komande područja jedan predstavnik Kotarskog NOO, jedan predstavnik KP. Jedan predstavnik AFŽ i jedan predstavnik SMG^s. Njihova dužnost bit će organizacija kuhinje, raspodjela hrane i otpremanje izbjeglica do druge kuhinje, Za kuhinju biti će odgovorni predstavnik Komande područja i NOO, dok će se predstavnici ostalih organizacija podvrgavati njihovim naredbama.

3. Kotarski NOO pronaći će vodiče koji će voditi izbjeglice od jedne kuhinje do druge.

4. Kod svake kuhinje staviti će se izvjesna količina sijena kojim će se nahraniti blago koje vode izbjeglice sa sobom.

5. Svaka kuhinja biti će snabdjevena od strane Komande područja sa nekoliko radio vijesti koje će se čitati prolazećim izbjeglicama.

6. Budući da je zapaženo da šverceri prodaju po velikim cijenama izbjeglicama razne stvari zaključuje se da se izda naredba partizanskim stražama da se sa takovim ljudima postupa najstrože odnosno da ih uhapsu, stvari da im oduzmu i da ih sprovedu Komandi područja.

7. Kod svake kuhinje nalaziti će se dvojica kola koja će služiti za prevoz iznemoglih izbjeglica i nejake djece.

8. Sprovođenje ovih zaključaka u djelo uzima na sebe Komanda područja i Kotarski Narodno—oslobodilački odbori. Sve ostale organizacije imaju se njima staviti na raspoloženje.

2) ORGANIZACIONO:

Kotar Vojnić: Od članova Kotarskog odbora nalaze se na svom terenu samo tajnik, predstjednik i još dva člana. Kancelarija Kotarskog NOO—a je uspostavljena. Općinski NOO Vojnić počeo je odmah po prolasku neprijateljske vojske sa radom. Većina članova toga odbora nalazi se ovdje. Općinski NOO Krnjak također radi i održao je do sada tri sjednice. Svi općinski odbornici nalaze se ovdje. Općinski NOO Utinja počeo je sada sa radom. Od članova toga odbora ostao je na terenu samo jedan. Kotarski odbornik ovoga Kotarskog NOO Rade^o. . . u zajednici sa članom općinskog NOO koji je ostao na terenu formirao je od seoskih odbornika privremeni općinski NOO koji je već počeo sa radom. Općinski NOO Krstinja. Od ovoga odbora ostao je na terenu samo jedan odbornik. Seoski odbornici također su većinom odbjegli pred neprijateljskom vojskom i još se nijesu vratili. Ovaj općinski NOO ne radi. Kotarski NOO odredio je Komisiju koja će se brinuti i izvršiti pregled imovine odbjeglog naroda budući da je na teritoriju ove općine ostalo od cjelokupnog stanovništva svega 200—300 duša dok je sve ostalo stanovništvo izbjeglo. Općina Tušilović: Od općinskog odbora ostao je na terenu samo jedan odbornik. Narod ove općine u velikom broju je izbjegao i još se nije povratio.

Kotar **VELJUN**: Svi kotarski odbornici nalaze se na terenu i kotarski NOO odmah poslije prolaska neprijateljske vojske nastavio je sa radom. Općinski NOO Veljun. Članovi ovoga odbora nalaze se svi na terenu. Održana je jedna konferencija kotarskih, općinskih i seoskih odbornika općine Veljun. Općinski NOO Klokoč. Od ovoga odbora nalazi se na terenu svega 4 odbornika. Na konferenciji koja je održata sa tim odbornicima zaključeno je da se u selima iz kojih su odbornici otišli pred neprijateljem postave novi odbornici koji će vršiti dužnost do povratka starih odbornika. Općinski NOO Cvijanović Brdo. Ovaj odbor nije radio izvjesno vrijeme ali sada radi. Općinski odbornici skoro su svi na terenu. Ekonomski ova općina stoji najlošije. Na teritoriju čitave općine ima samo još jedna kuća koja je ostala cijela, odnosno koja nije popaljena od strane neprijatelja. Većina naroda ove općine nema što jesti. Općinski NOO Skrad. Ovaj općinski NOO gotovo nije prestajao za vrijeme ofenzive sa radom. Ova općina pored općine Perjasice i Dubrave najmanje je stradala. Općinski NOO Perjasica. Ovaj općinski NOO nije prestajao sa radom budući da neprijatelj nije preko teritorija ove općine uopće prolazio. Općinski NOO Dubrava. Neprijateljska ofenziva ovu općinu nije zahvatila.

Kotar **VRGINMOST**: Od kotarskih odbornika nalazi se na terenu samo predsjednik i tajnik. Odbori koji su izabrati na izborima još nisu primili dužnost, uslijed neprijateljske ofenzive, ali će je prviti u toku ove nedjelje. Svi općinski NOO rade. Za 7.III sazvat je plenum ovog kotarskog NOO.

Kotar **SLUNJ**: Na teritoriju ovoga kotara rade samo 3 općinska NOO i to općinski NOO Gornje Primišlje, općinski NOO Donje Primišlje i općinski NOO Močila. Novi NOO izabrati na posljednjim izborima uvedeni su još prije ofenzive u dužnost. Selo Tobolić koje je spadalo u općinu Plaški sada je pripojena općini Gornje Primišlje. Općinski NOO Kunić uopće ne funkcionira (Ova općina spada pod kotar Plaški). Predsjednik ovog općinskog NOO prebjegao je u četnike. Situacija u općini Slunj, Rakovica, Drežnik i Kordunski Ljeskovac nepoznata je.

Poslije kraće diskusije zaključeno je da svi odbori gdje god je moguće pređu na rad i da u koliko novi odbori nijesu još primili dužnost odmah istu prime.

3. PREHRANA (Stanje po pitanjima prehrane u Kotarevima)

Kotar **VOJNIC**: Prema posljednjim podacima koji su izrađivani još prije ofenzive izlazilo je da na teritoriju ovoga kotara imade još žita jedan vagan¹⁰ po duši. Međutim sada je uslijed ofenzive veća količina žita upropaštena. Jedan dio hrane neprijatelj je opljačkao dok je jedan dio rasut i upropášten i ako je većina naroda imala zemunice, desilo se je to da je narod suviše potcjenjivao neprijatelja i vjerovao da do ofenzive neće doći te je žito iznosio iz zemunica i sušio kod kuće na tavanima. Prije ofenzive bilo je oko 4.000 duša koje već tada nijesu imale što jesti i onih koji za dva mjeseca neće imati ništa jesti.

Kotar **VELJUN**: U ovom kotaru nalazi se već danas oko 2.600 duša koji ništa apsolutno nemaju jesti. Kroz mjesec dana broj takovih će se znatno povećati. U ovoj ofenzivi najviše stradaju sela koja su prije ofenzive stajala ekonomski najbolje. Kotar Veljun prije ofenzive stajao je ekonomski dosta

dobro odnosno najbolje od svih kotareva. dočim danas je stanje jako teško, jedino općina Skrad moći će da prehrani svoje pučanstvo i možda da jednu manju količinu žita ustupi. I u ovom kotaru kao i u kotaru Vojnić narod je bio povadio veću količinu žita iz zemunica. Većina toga žita u ovoj ofenzivi je uništena.

Kotar *VRGINMOST*: Na teritoriju ovoga kotara hrana nije opljačkana osim u selima Sučica, Čemernica i manja količina u Perni. Inače stanje prehrane stanovništva još prije ofenzive bilo je dosta teško. Sad već imade 30% stanovništva koje nema što jesti dok će za mjesec dana biti 60%. Stočne hrane u ovom kotaru ima dosta, a također i rakije. Narod polaže velike nade da će za sijeno i za rakiju moći nabaviti žita.

Kotar *SLUNJ*: U općini Močila neprijatelj je uspio izvjesne količine žita, otkopavajući zemunice, pronaći i opljačkati. Dosta velike količine žita također su popaljene od strane neprijatelja. U selu Toboliću također je velika količina žita opljačkana iz zemunica koje je neprijatelj uspio pronaći. Oko Primišlja je velika količina žita, većinom paljevinom, uništena. Neprijatelj je prolazeći šumarcima oko cesta popalio kuruzane na koje je naišao. Općenito stanje prehrane u kotaru Slunj je dosta teško. Točnih podataka o količinama žita s kojima se raspolaze još nema. Prosječno se može uzeti da u kotaru Slunj imade oko 30% naroda koji već sada nema šta jesti.

Poslije diskusije doneseni su slijedeći zaključci

1) Pri Komandi Područja osnovaće se prehrambena Komisija. U tu Komisiju ući će jedan član Komande Područja i od svakog Kotarskog NOO po jedan predstavnik.

Komisiji će biti dodijeljeni potrebni stručnjaci. Odmah se prišlo formiranju ove Komisije u koju ulaze:

Od strane Komande područja: drug F.¹¹ Puškarić, zamjenik komandanta

Od strane Kotarskog NOO Vojnić: Drug Balčin Jovo, član kotar. NOO

Od strane Kotarskog NOO Veljun: drug Dušan Paić, član kotar. NOO

Od strane Kotarskog NOO Vrginmost: drug Lazo Dražić član kotar. NOO

Od strane Kotarskog NOO Slunj: drug Jovan Travica član kotar. NOO

Kao stručnjaci dodjeljuju se komisiji: drug Panto,¹² bivši komandant mjesta Slunj, drug Marko¹³ Rkman, drug Romanović¹⁴ i drug Marko Polović. Prema potrebi Komisija će popuniti broj stručnjaka sama. Sastanak prehrambene Komisije održat će se 3.III o.g. u Komandi područja.

2) Svi mlinovi stavljaju se u službu naroda odnosno stavljaju se pod kontrolom prehrambene komisije. Ušur u ovim mlinovima biće 8%. U sve mlinove Komanda područja na prijedlog prehrambene Komisije postaviće povjerenike. Sva lica zaposlena u mlinovima, uključivši vlasnike mlinova potpadaju pod vojno—partizanske propise.

3) Kotarski Narodno—oslobodilački odbori prići će formiranju prehrambenih komisija pri općinskim Narodno—oslobodilačkim odborima. Ta komisija imaće pored ostalog zadatak da kontroliše nesprenjeno žito i da od svih vlasnika koji do sada nisu spremili žita odmah rekviriraju višak i za njega izdaju vlasniku novac i NOF ili bonove. Prilikom toga treba naglasiti vlasnicima da u koliko do sada žito ne bude spremljeno u roku od 3 dana da će mu i ostatak žita biti rekvirirano.

4) Cijena žitaricama potvrđuje se po 1.000 Kuna po vaganu,¹⁵ grah 1.200 Kuna vagan, krumpir 400 Kuna, zob 400 Kuna, cijena sijena određuje prehranbena komisija. Dok to ne bude učinjeno sijeno će se plaćati 4—5 Kuna kg.

5) Prehranbenoj Komisiji stavlja se u dužnost da pronađe izvore odakle bi se žito moglo kupovati za novac ili dobit, razmjenom.

6) U narodu treba povesti kampanju za pomoć pogorjelim i postradalim.

7) Od ušura u mlinovima davati će se u vojne magazine 30% dok će se ostatak stavljati u NOF. Žitom od ušura koje se stavlja u NOF raspoložive prehranbena Komisija i raspoređuje isto po kotarevima prema potrebi.

Pod ovom tačkom zahvaćena je i 4. tačka dnevnog reda tj. razmjena.

5. ORGANIZACIJA PROLJETNIH RADOVA I NASTAMBE:

1) Prehranbena Komisija rješavaće također i pitanje proljetnih radova i gradnje nastambi. Da bi se proljetni radovi mogli izvršiti u kotarevima Veljun, Vojnić i Slunj povesti će se kampanja kotara Vrginmost za pomoć stanovništvu Korduna u stočnoj hrani. Pored ove kampanje izvršiće se rekvizicija sijena imućnijih i za sijeno će im se dati bonovi.

2) Preko Narodno—oslobodilačkih odbora povesti najširu kampanju za zasijavanje što većeg kompleksa zemljišta. Na svakom koraku narodu tumačiti potrebu uzajamnog pomaganja. Seoski NOO moraju biti odlučni i ne smiju dozvoliti da i jedan dan marva ne radi.

3) Komanda Područja organizovaće gdje god je to moguće kovačnice i sve kovače uposliti u kovačnicama.

4) Nabavke sjemena vršiće se sa neoslobođenog teritorija i za nabavku sjemena dozvoljava se davanje pored novca rakija i jaja. Sjeme kao i alat nabavljat će se iz Karlovca i iz Bosiljeva odnosno preko Bosiljeva.

5) Ponovno treba povesti kampanju za gradnju nastambi. Kod gradnje nastambi kao i kod proljetnih radova osobito treba paziti da se čim je moguće više pomogne porodicama poginulih, ranjenih i mobilisanih boraca.

6) ZDRAVSTVO:

Poslije diskusije doneseni su slijedeći zaključci:

1) Svaka općina u kojoj se pojavi tifus pronaći će jednu odvojenu kuću u kojoj će se smjestiti svi bolesnici. Za njegu bolesnika pronaći se jedna drugarica i 1 drug koji će se stalno nalaziti s njima.

2) Kod svake kuće mora se izgraditi nužnik koji će morati biti ograđen da do njega ne mogu dolaziti životinje.

3) Svaka kuća u kojoj se pojavi tifus mora se ponovno okrečiti i izribati lukšijom.

4) Za sprečavanje svraba dati će Komanda područja svakom Kotarskom NOO potrebne količine sumpora od kojega će se praviti mast protiv svraba.

5) Na svim sastancima povesti najširu kampanju protiv ušiju i tumačiti narodnu važnost te borbe.

6) Kod svakog Kotarskog NOO zadužiti po jednog člana odbora za pitanje zdravstva. Taj član odbora uči će u »Zdravstveni odbor« koji će biti sastavljen od predstavnika AFŽ, SMG¹⁶ i NOO.

7) RAZNO:

6 pari volova koji se nalaze kod Komande područja, a koji su rekvirirani od četnika podjeljeni su na kotareve Vrginmost, Vojnić i Veljun po 2 para.

U pogledu stoke koju su izvjesni ljudi našli gdje luta bez vlasnika, pa istu otjerali svojim kućama zaključuje se da ista stoka po povratku njenih vlasnika ima povratiti njima, a onome ko ju je za vrijeme odsustva vlasnika držao i hranio da se izda bon na količinu stočne hrane koju je utrošio za tu stoku.

¹ Stanko Opačić, seljak iz Tušilovića, do rata predsjednik Kotarske organizacije SDS Vojnić, član Inicijativnog i Izvršnog odbora ZAVNOH-a, član Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, vijećnik AVNOJ-a.

² Dragutin

³ Milutin

⁴ Franjo

⁵ Polović

⁶ Adam Katić, radnik iz Slunja, vijećnik ZAVNOH-a

⁷ Rkman

⁸ Savez mladih generacija

⁹ Keser

¹⁰ Veća šuplja mjera za žitarice, izrađena od drveta, cca 50 l.

¹¹ Vidi bilješku br. 4

¹² Vidi bilješku br. 6

¹³ Mirko

¹⁴ Vidi bilješku br. 2

¹⁵ Vidi bilješku br. 10.

¹⁶ Vidi bilješku br. 8

A. H. Zgb., ZAVNOH br. 10/43

Original, pisan pisacim strojem, latinicom

2. 1943, ožujak 8

Inicijativni odbor ZAVNOH-a — AVNOJ-u

Obavještavam vas, da smo ovih dana na inicijativu većine vijećnika AVNOJ-a iz Hrvatske formirali Inicijativni Odbor Zemaljskog Antifašističkog Vijeća Hrvatske (ZAVNOH-a).

Formirali smo Inicijativni Odbor radi toga što se već davno pokazala potreba jednog političkog rukovodećeg tijela za sve ustanove narodne vlasti u Hrvatskoj, zatim radi hitnih poslova koje treba riješiti u vezi sa događajima koji su nastupili poslije neprijateljske ofenzive, kao što je pitanje izbjeglica i pitanje zaraznih bolesti, isto tako i pitanje sjetve čije je doba u nekim našim oslobođenim krajevima već nastupilo.

I. O. ZAVNOH-a fungirat će do konstituirajuće skupštine ZAVNOH-a kao središnja ustanova narodne vlasti, koja će rukovoditi svim Narodno Oslobođilačkim Odborima u Hrvatskoj.

I. O. ZAVNOH-a u isto će vrijeme izvršiti sve poslove koji su potrebni za pripremanje konstituirajuće skupštine ZAVNOHA-a.

U I. O. ZAVNOH-a ušli su u tajništvo Dr. Pavle Gregorić, Stanko Opačić-Čanica, Šime Balen. Ostali su članovi: Branko Zlatarić, Gjoka Jovanić, Fućkan Slavko (delegat za ZAVNOH iz Sv. Ivan Zelina, čije ime nismo publicirali iz konspirativnih razloga), Pavao Krco¹ i Nikola Grulović, te Slavka Babić.

¹ Krce

Molimo vas, dragi drugovi, da nam dostavite sva vaša naređenja i upute koje se protežu na čitavu zemlju. Mi ćemo vam stalno slati sve naše letake, proglose, upute i direktive, koje izdajemo na teritoriji Hrvatske.

AH Zgb, ZAVNOH, br. 1/43
Kopija, pisana pisačim strojem, latinicom.

3. [1943, ožujak 8]

Izvještaj sa konferencije svih kotarskih i općinskih NOO-a za Liku

Dne 8. III. o. g. održana je u Podlapači konferencija svih kotarskih u općinskih N. O. O.-a za Liku. Konferenciji su prisustvovali: predstavnik kotara D. Lapac, a od općina dotičnog kotara Donji Lapac i Doljani predstavnik kotara Gračac, zastupljene općine Bruvno, Gračac, Mazin, predstavnik kotara Gospić, sa prisutnim općinama Medak, Lički Osik, Lovinac, predstavnik kotara Korenica sa općinama Korenica, Plitvice, Turjanski, Bunić, Bjelopolje, te konačno predstavnik kotara Udbina sa zastupljenim općinama Podlapača, Mečinjar, Udbina. Nisu bile prisutne općine: Srb (kotar D. Lapac), Gospić, Ličko Petrovo Selo. U ime Inicijativnog Odbora¹ prisustvovao je konferenciji drug Slavko Fučkan i drug Branko Zlatarić, u ime ekonomskog odsjeka GŠH-a drug Rakić² i Koruga,³ u ime Okružnog N. O. O. za Liku drug Bogoljub Rapačić zatim šef pozadinskog odsjeka GŠH-a Moro Magašić i komandant Ličkog Područja.

Konferencija je imala kao dnevni red: krupna gospodarska pitanja i njihovo rješavanje, pitanje izbjeglica i sanitetskih mjera protiv tifusa te eventualije.

Po prvom pitanju govorio je drug Branko Zlatarić, koji je u svom govoru naročito istakao važnost prehrane vojske, seoske sirotinje i izbjeglica, te organizaciju ovogodišnje sjetve. Težište njegovog govora bilo je u tome, da je time što se u Lici slegla glavovina naše vojske potrošile glavne rezerve hrane iz naših vojnih magazina pa je sada potrebno da narod u što mogućoj većoj mjeri pomogne vojsku u prehrani. Pri tom je prenio sve direktive Inicijativnog Odbora o osnivanju prehrambenih i sjetvenih komisija na konferenciju. Kao naročito sredstvo i način prikupljanja hrane naglašavao je održavanje seoskih sastanaka na kojima će narod otvoreno i javno, lice u lice određivati koliko tko može i mora dati za vojsku. Diskusija po gornjem referatu svedena je u glavnom na dvije točke i to: da se sumarno kaže koje namirnice i koliko namirnica pojedina općina može dati za vojsku, a zatim kako stoje pojedine općine u pogledu sjetve, dali imaju dovoljno sjemenja, poljoprivrednog alata, radne i stočne snage. Po gornjim pitanjima pojedini kotarski i općinski N. O. O.-i dali su slijedeće izvještaje:

KOTARSKI N. O. O. LAPAC

ističe, da je vrlo pasivna općina Srb, koja će čak trebati sjeme u ječmu. Oзимom sjetvom zasijano kod Klisa u vlastitoj režiji N. O. O.-a 70 kvarata.⁴ To zemljište je sporno pa bi trebalo sa Vrhovnim Štabom sporazumiti se ko će ga iskoristiti. Kotar bi mogao dati viška blaga još par stotina komada, hljeba bi mogao dati vrlo malo. (Po jednom izvještaju koji smo primili putem

Komande Mjesta lapački kotar bi mogao dati do 1000 komada blaga, ali to bi bilo u razmjeru za žito, a to znači da bi seoska sirotinja koja se inače ne bi mogla prehraniti davala zadnji komad govečeta). Općina Donji Lapac: pomoć u ishrani traže sela Dnopolje, Pirovište. Općina bi mogla davati mesa, ali za žito. Za mjesec dana dali su tri vagona mesa. Ima sela koja bi mogla dati oko 50 komada blaga svako. (Na konferenciji je uočen nepravilan rad N. O. O.-a koji su postavili takovu tablicu dobrovoljnog davanja mesa za vojsku, tako da su siromašniji klali i kravu muzaru, dok ostali koji imaju i deset komada blaga nisu osjetili gotovo nikakav teret. Konferencija je oštro ukazala na te pogreške i tražila njihov ispravak). Misli da će se pokriti potrebe sjemenja. Općina Doljani: imade pet sela. Ishrana zadovoljava, neće baš biti do nove sjetve, ali pregurava se. Doljani, Dobroselo, Brezovac mogu dati stoku za vojsku. Brezovac još može dati neke manje količine krumpira, dok ostali ne. Žita ne će skoro ništa moći dati, pasulja će moći dati Doljani i Dobroselo. Gornja tri sela Doljani, Dobroselo, Brezovac mogli bi dati za vojsku oko 100 komada goveda. I najsiromašniji ostavljaju za sjetvu, pa će svaki imati za posijati. Do sada je općina Doljani dala za vojsku dva vagona mesa.

KOTARSKI NOO GRAČAC

40% stanovništva nema ni sjemenja ni hrane. 30% ima samo sjeme, a 30% ima sjeme i hranu. Ukupno, to je 1.100 familija na koje bi pala potreba od 4 vagona sjemenja. Što se stoke tiče gračaćka i bruvaska općina mogle bi dati 100—150 goveda, 300—400 komada ovaca. U Mazinu propalo je oko 100 vagona krumpira i oko 10 vagona žita sveci...⁵ hrane. Misli da je u Mazinu ostalo još oko 7—8 vagona krumpira što nije dovoljno za sjeme. Inače u kotaru će biti dovoljno žita za sjeme.

Općinski NOO Bravno: nadopunjuje gornji izvještaj samo u toliko što ističe, da 150 jutara nije obrađeno, ali smatra da po svojoj kvaliteti to zemljište ostane kao kosanica.

Općinski NOO Gračac: moći će dati 50 komada goveda 70—80 komada ovaca, u sjetvi će nekako progutati sa sjemenjem. Općina hrani jedan bataljon.

Općina Mazin: stradao je jako od okupatora, koji je izvukao oko 50 vagona krumpira (pošto kotarski iskazuje 100 vagona određeno je da u ime okružnog neko ode tamo da izvidi cijelu stvar). Općina imade 2000 stanovnika koji se pretežno hrane krumpirom i hrane krumpirom svinje. Ovogodišnji prihod je bio 180 vagona, a inače je 200—250 vagona. Za sjeme trebaju 20—25 vagona dok su za vojsku dali u ovogodišnjoj kampanji svega 5 i pol vagona.

KOTARSKI NOO GOSPIĆ

Prehrambene prilike su vrlo teške naročito u gornjem sektoru kotara, gdje su sela i u normalno vrijeme sa 30% pasivna. Danas imade u tim selima 710 izbjeglica. Kod snabdjevanja vojske sa mesom uzimalo se putem dobrovoljnih priloga od seljaka od ovce i kože 1 kg, a od krupne stoke 5 kg mesa. Stoka je velikim dijelom pobjegla u planine i tamo se još uvijek zadržava, pa postoji opasnost da 75% goveda strada i u nekorist zaglavi. Na gornjem sektoru krumpir je potpuno uništen dok donji sektor, preko pruge može staviti na raspoloženje nešto krumpira. Bilo je pripremljeno oko 800 vreća krumpira, ali pošto je okupator popalio mnogo hrane morat će veliki dio narod upotrebit za hranu.

Povodom stanja stočarstva u kotaru Gospić konferencija zaključuje da se stoka iz Gospića najhitnije prebaci u sektore u kojima imade hrane i to za sada u Podlapaču, a odatle će se Okružni NOO i Komanda Područja pobrinuti da se ona šalje bilo na položaj za vojsku bilo da se daje onim seljacima, koji je mogu držati.

Općinski NOO Medak; Raduč ishranjuje nešto vojske i izbjeglice. Sa žitom će se ishraniti, krumpira nema dovoljno, zemlja će se posijati.

Općinski NOO Lički Osik: vrlo mala i siromašna. Sa sjemenom je opskrbljeno 50% stanovništva. Imade oko 250—300 rali ustaške zemlje. Napolice neće biti jer nema dosta sjemenja. Ali ta zemlja je još za sada izložena dosta neprijatelju. Selo Barlete može još hraniti vojsku. Za sjetvu bi trebali naročito proso. Ukupna potreba u sjemenju bila bi 2 1/2 vagona.

Općinski NOO Lovinac: Mnoga sela su popaljena. Okupator je odveo 107 goveda, 500 ovaca, 105 prasadi. U selu Ploči 110 familija nema hrane a u Kiku 20. Zimski usjev morat će se preorati, jer je okupator onuda pustošio. Imadu za obraditi 30 kvarati.⁶ Misli da ne će imati dosta krumpira i ječma za sjeme, dok će zobi, graha i kukuruza imati.. Tegleća stoka stoji vrlo loše sa hranom.

KOTARSKI NOO KORENICA

Misli da će biti nestašica u sjemenju, kukuruza i prosa. Općinski NOO Korenica: Homoljac, Ponor i Rijeka prilično stoje sa hranom, dok ostala sela slabo stoje. Misli da će za vojsku još moći dati oko 40 komada goveda, dok za sitnu stoku nezna. Od sjemenja trebat će prosa i kukuruza, dok krumpira imadu još Homoljac, Rijeka i Mihaljevac. Kalebovac bi mogao još dati za vojsku hrane. Vrše zamjenu sijena sa Bunićem za hranu i tako pomažu siromašne seljake. Imaju 3000—4000 izbjeglica raspoređenih na svom teritoriju. Napuštenog zemljišta ima oko 70 jutara.

Općinski NOO Plitvički Ljeskovac: U toj općini je prilično stanje. Imade dosta familija koje su pale na teret općina; ali one se opskrbljuju iz ušura mlinova. Misli da će biti nedostatak u sjemenju oko 200 kvarata. Sa stočnom hranom dosta dobro stoje, tako da su sa Buničkom općinom razmjenjivali 100 q stočne hrane. Napušteno zemljište nalazi se u Preboju u površini od 80 dana oranja, ali narod nema volje da ga uzima u napolicu. Ukupno imade u općini 32 para radnog blaga i oko 30 komada plugova. Na Sertić Poljani prehranjuje se jedan bataljon. Krumpira bi mogli dati još 10 vreća. Sa stokom slabo stoje. Spali su na jednu kravu muzaru po familiji i ukupno 100 ovaca. Mlinovi dnevno melju do 6000 kg žita, dok korenički bacaju 4.700 kg. U Preboju bi moglo dobro uspjevati kupus, krumpir i pir.

Općinski NOO Turjanski: ishrana vojske ide dosta dobro. Mesa će davati i nadalje. Kruha će biti za jednu brigadu još mjesec i pol dana, krumpira će biti 2 mjeseca 400—500 kg dnevno. Od 376 gospodarstava svega 31 je siromašno. U sjemenju će biti uspjeha, a ima izgleda da će i drugima moći davati pomoći. Cijela općina će orati 13 dana ako svi plugovi rade. Napuštene zemlje imade 78 kvarata, a 75 kvarata za usjev. Krumpira su u dva mjeseca dali za vojsku oko pet vagona, a mesa 2 vagona opljačkano je 1000 vagona žita. Izbjeglica imade u općini 570.

Općinski NOO Bunić; krumpira, graha i kukuruza imadu dovoljno, a žitarice će se vjerojatno sabrati (misli sjeme). Već sada 280 porodica nemaju dovoljno jesti. Bezvlasne zemlje ima 52 dana oranja. Do sada su na prehrani bile dve brigade, a sada je ostala II Brigada. Poteškoća je sada u krumpiru i blagu,

jer već kolju steone krave. Sada otpada na familiju po jedna krava. Pošto u Buniću uspijeva dobro kukuruz sijat će se što više kukuruza, nešto i prosa, koga treba za sjeme svega 10 litara na 1 ral.

Općinski NOO Bjelopolje: slabo ekonomsko stanje: Frkasić, Vedašić posijati će se moći. Meso za vojsku dat će još samo malo, nekoliko pari junaca. Krme imade slabo. U pogledu blaga i plugova treba im pomoći u oranju.

KOTARSKI NOO UDBINA:

Ekonomsko stanje loše. Razlog prošlogodišnja ofenziva. Krumpir slabo rodio, dosta ga je propalo. Na području kotara 450 izbjeglica iz Primorja. Zalihe sjemenja slabe, ali će se zasijati što veće površine zemljišta. Pitanje oranja vrlo teško stoji. Rješavat će se na taj način da najprije ore jedan dio kotara a onda drugi. prebacujući stoku i plugove iz jednog dijela kotara u druge. Postoji oskudica mesa za vojsku. Misli da se neće moći obraditi sva zemlja, jer nema dovoljno radne stoke. Savjetuje da Podlapaču i Udbinu uzmu u režiju Komanda Područja i Okružni NOO.

Općinski NOO Podlapača: računa da će pitanje sjemena riješiti na vlastitom terenu. Odvedeno 32 konja, 612 ovaca, 192 goveda, 186 svinja. Ubijeno 26 ljudi. Napuštenog zemljišta imade 1000 jutara. Svračkovo Selo, Tolić, Pišać dosta su obsijali. Kovačkog alata nemaju, plugova će biti dovoljno, mlinovi su izgorjeli. Kad bi bilo dovoljno hrane za konje moglo bi se pomoći koja druga općina.

Općinski NOO Mekinjar: imade pet sela. Tokom ove ofenzive ubijeno 45 ljudi, odvedeno i uništeno 2.277 ovaca, 33 koza, 170 svinja, 9 magaradi, 482 goveda i 122 konja. Još bi se mali broj blaga mogao dati za vojsku. Sjetva će vjerojatno uspjeti sa domaćim snagama. U pogledu oranja ići će, ali je nestašica stočne hrane.

Općinski NOO Udbina: Komić uništen, Kurjak — ostala jedna kuća. U Visuću je hrana djelomično uništena. Klapavica i Krčana su siromašna selca. U zasijavanju neće trebati pomoći. Stanje sa govedima je vrlo teško. Visuć sa 1.420 stanovnika imade 240 goveda. Komić sa 850 stanovnika 93 goveda. Kurjak sa 578 stanovnika 63 goveda, a Mutilić sa 437 stanovnika 16 goveda. Čitavu napuštenu zemlju neće moći obraditi, jer je ima 1000 rali. Ta zemlja je vrlo rodna četiri puta rodnija od vlasničke zemlje, pa je riješeno da se daje u besplatno uživanje seljacima kako bi se u što većoj mjeri obradila, pošto se za napolicu ne pojavljuje dovoljan interes.

Time su završeni iskazi svih općinskih predstavnika po pitanjima prehrane i sjetve, pa je poslije pokušano da se na konferenciji daje jedan sumarni pregled hoće li cijeli okrug moći da sa vlastitim snagama izvede ovogodišnju sjetvu. Na kraju u diskusiji došlo se do zaključka da će se sve površine moći uzorati vlastitim snagama, samo će pojedini kotarevi morati pomoći druge bilo u sjemenju bilo u radnoj stoci i plugovima. Tako će Lapac pomoći udbinski kotar, Gračac i Korenica i Gospić će izgurati sami.

Na kraju ove diskusije doneseni su slijedeći zaključci:

1) da će se smjesta formirati komisija za prehranu po pojedinim NOO-ima i da će se organizirati javni sastanci po selima, na kojima će se vršiti sakupljanje i davanje hrane.

2) iz kotara Gospić prebacit će se stoka koliko to bude moguće smjesta u Podlapaču, a ostatak će se tamo staviti u NOF sa kojim će Okružni NOO raspolagati po potrebama.

3) Komisije za prehranu slat će stalne sedmične izvještaje jedna drugoj, seoska općinskoj, općinska kotarskoj, kotarska okružnoj, a okružna inicijativnom odboru.

4) Kotarski NOO Lapac dat će 30 konja sa samarima, a Korenica 30—35 konja sa samarima za prebacivanje najnužnijeg sjemenja, kupusa, graha, prosa i drugog za koje se ukaže potreba da se mora dovesti sa Korduna.

Poslije toga održana je druga tačka dnevnog reda, referat druga Slavka Fučkana o izbjeglicama i sanitarnim mjerama koje treba poduzeti protiv tifusa. U svom referatu drug Fučkan je prenio u glavnom direktive Inicijativnog Odbora⁷ po tim pitanjima i konferencija je odlučila to provesti u djelo.

Poslije toga raspravljena su još izvjesna lokalna pitanja kao podjela sijena i slame iz Podlapače obližnjim NOO-ima, prebacivanje kuća iz Podlapača, pojedinih napuštenih stvari itd.

Opći utisak o konferenciji je taj da bi se ipak još i u drugim općinama i selima osim Turjanskog moglo naći i moralo naći hrane za vojsku. Radi toga se i naročito isticala važnost javnih seoskih sastanaka, zatim prisutnost na tim seoskim sastancima pojedinih izaslanika općinskog ili kotarskog NOO-a, čiji bi zadatak bio, da striktno provede u djelo direktive sa ove konferencije. Ujedno je okružnom NOO-u naglašeno, da po kotarevima održava sastanke svih Narodno Oslobođilačkih Odbora tih kotareva i da na takav sastanak pošalje uvijek po jednog svog predstavnika, koji će prenositi na te sastanke direktive Inicijativnog Odbora.

PRILOG

Zapisnik sastanaka delegata sa ličkog područja održan dana 8. marta 1943.

Drug predsjednik otvara konferenciju, pozdravlja prisutne, predlaže dnevni red, koga prisutni usvajaju u cijelosti i to

- 1) Prehrana vojske, stanovništva, oranje i prikupljanje sjemenja
- 2) Razmještaj i ishrana prolaznih i domaćih izbjeglica, suzbijanje bolesti.
- 3) Razno.

Reč dobiva drug Zlatarić.

Govori o neprijateljskoj ofenzivi, njezinim namjerama i posljedicama govori o osnivanju Privremenog Okr. NOO za Liku, te radi centriranja i jednoobraznosti rada, da je osnovan ZAVNOH.

Govori o ekonomskim pitanjima koja nas tangiraju, kao jedna od najvažnijih pitanja, govori o pomaganju izbjeglica, kojih kroz ove krajeve prolazi 16000 do 20000 kao socijalnom i ljudskom pitanju. Po pitanju ishrane izbjeglica riješeno je na prvom plenumu gdje su data konkretna uputstva i tako treba provesti kampanju preko svih narodnih organizacija, kojom će rukovoditi Okr. NOO. u koju će ući jedan član komande Područja, 1 član Okr. AFŽ i 1 član Okr. NOO. Ova će komisija Okr. za prehranu formirati Kotarske komisije, koje će formirati općinske i seoske. Ishrana će se vršiti

na dva načina i to dobrovoljnim priložima i rekvizicijom, gdje imade izbjeglica, davati će se izbjeglicama i sirotinji sela a gnje nema davati će se Komandi Ličkog područja, s kojim će rukovoditi Okr. NOO. Dobrovoljni prilozi da se prikupljaju na širim sastancima, gdje treba upoznati narod o značenju, kao što je to praktikovao AVNOJ u Bosni.

Drug govori o pitanju sjetve. O čemu ne treba govoriti mnogo, nego treba organizirati da svaka brazda bude zasijana, po čemu treba formirati komisije za sjetvu, gdje će ući sve antifašističke organizacije, Komisije treba da budu formirane u okrugu, kotarevima, općinama i selima. Komisije imaju zadatak da ustanove gdje imade viška i gdje fali usjeva, tako da bi se mogla izvršiti razmjena. Mi ćemo morati izvršiti razmjenu sa Kordunom i Banijom. Ova okružna komisija će se obraćati Inicijativnom⁸ ZAVNOH, za uputstva i direktive za rad. Dolazi pitanje alata koje je propalo za vrijeme neprijateljske ofenzive, gdje se mora pomoći iz jednog mjesta u drugo odnosno iz jednoga kotara u drugi. Treba nastojati na tome da se ostvare zaključci sa prošloga sastanka radi formiranja opštinskih radionica, Te bi kovačnice morale prvenstveno sada proizvoditi alat koji je potreban za obradu zemlje.

Govori o važnosti grane gospodarstva stočarstva, gdje treba čuvati i podizati stočarstvo jer je to osnov i razvitak gospodarstva, gdje treba prići kontroli da se ne kolje rasplodna stoka i da se racionalno raspodjeli krma za spasavanje blaga. Treba prići trošenju konjskoga mesa, jer da je poznato da je i u mirno doba, u Parizu na pr. više trošeno konjetine nego teletine.

Poslije neprijateljske ofenzive nameće se pitanje smještaja pogorelaca koji su otali bez kuća, jer nije preporučljivo da se stanuje masovno u preostalim kućama, već da se izgrađuju posebna skloništa. Treba organizirati palenje krečana.

Uspostava prometa, jer da je mnogo stvari stradalo radi prometa. Nedostaci prometa su u tome što se svi iz raznih sekcija obraćaju na NOO, a neznajući što je prešnije, i ne vode evidenciju brojnog stanja vozila. Da se ovo sve otkloni treba da se uredi slijedeće. Treba zadužiti odgovornog druga iz Okr. NOO koji će stajati na raspolaganje tehničkom odsjeku, Zato treba da Kot. i opć. NOO trebaju formirati komisije, koje će razdijeliti u tri klase mjesni NOO mogu mobilisati polovicu vozila, a općinski više od polovice. Ovdje treba zadužiti drugove koji će biti odgovorni višim vlastima za povjereni posao, da li se odavija u interesu NOB. Pitanje plugova kao i alata za proljetno oranje jesu goreće pitanje, o kome zavisi naša NOB i koja se moraju rešiti u što kraćem vremenu. Drug Zlatarić završava referat, našto drug predsjednik predlaže diskusiju po referatu. Plenum prima predloge po Kotarevima.

Kotar Lapac, izvješćuje da još nije dobio pregled. U općini Srb su ekonomske prilike loše, višak je mali i to specijalno ječma. Teže je ustanoviti količine žita koje imadu ljudi pošto je još isto u skloništima. U Kotaru Lapac je potrebna pomoć općini Srb u ishrani i sjetvi. Kroz kotar Lapac prolaze izbjeglice. Pružena je pomoć. Organizovane su kuhinje. Sa sjetvom stoji slijedeće. Sa ozimom zasijano je u Klisama 70 kvarata po K.NOO. Boričevac nije zasijan, napolica nije davata. Što se tiče prehrane vojske u općini Lapac za sada još može ići.

Dolaze izvještaji opština Kotara Donji Lapac. U općini D. Lapac meso mogu davati za sada za vojsku. Narod bi još davao blaga za žito pošto je oskudan za žito.

Opština Doljani.

Ishrana naroda može se zadovoljiti što se tiče ishrane vojske, to može.

Kotar Gračac.

Što se tiče ishrane i sjemena nema ni polovica, jedino Mazinska opština stajala je dobro ali je i ona uništena pošto je neprijatelj duže vremena u istom boravio. Kaže da su Lapačani pljačkali Mazinska skloništa. Jesenjim usjevima zasijano je 25%. Što se tiče proljetnih usjeva, trebalo bi oko 440. mtc. sjemena. Općina Bruvno imade oko 150. rali napuštene zemlje. U glavnom je zemlja loša, a mogla bi se dati i u napolicu. Općina Gračac mogla bi dati još oko 50 goveda i 80 ovaca za vojsku. U pitanju sjetve slabo stoji, ali bi mogla zadovoljiti svoje potrebe. Krompira i graha nemamo. Općina Mazin je stradala od okupatora. Žita je upropašćeno oko 10 vagona Hrane bi trebalo oko 40% pomoći. Krumpira bi trebalo oko 30 vagona. Izvješćuje da je razvučena i hrana iz magazina, zbog opasnosti od neprijatelja.

Kotar Gospić izvješćuje da je nastupom neprijateljske ofanzive, spaljeno oko 950 kuća u kotaru Gospić. Ishrana vojske je tekla do ofanzive dosta dobro, a i sada mesa imade koliko se hoće, pošto je nestašica stočne hrane. U kotaru Gospić imade oko 1930. duša izbjeglica od zadnjega popisa, od kojih je 870. bez svoje hrane.

Općina Medak sastoji se od 4 sela. Usjevi će moći da snabdiju potrebe općine. Napuštene zemlje imade oko 45 rali. Nema sjemena krompira pošto su isti upropašćeni od ofenzive.

Lički Osik je mala jer su mnoga sela još neoslobodena Sjetva Čukovac imade 5 do 6% koji mogu zasijati. Ostrvica 50% može zasijati, Barlete moglo bi se zadovoljiti. Ishrana vojske bila je do sada sa dobrovoljnim prilozima ali sada nema više rezervi. Čitava općina je u manjku za 50% u usjevu.

Lovinac Od neprijateljske ofanzive uništeno 127. grla goveda. Prasadi 105 kom. kola 35. saona 3. Uništeno 36. duša 36 familija nema uopšte hrane. Oko 30 kvarata⁹ trebalo bi za opustošenu zemlju. Za stoku nema stočne hrane pošto je ista izgorjela. Vozila za sada ima oko 10 pari volova i 61 par konja. Krompira nema. 60 familija nema za usijev.

Kotar Korenica. Predsjednik za opštinu L.¹⁰ Petrovo selo, izvješćuje da je ista općina popaljena. Ozima je prilično zasijana, a za sada bi se moglo sijati kukuruzi i proso.

Općina Korenica. Ishrana stoji slabo i prilično je iscrpljeno Vranovča. U općini Korenici se nalaze još 4 sela cijela. Imadu 52 porodice apsolutno nezbrinute. Blaga i za vojsku troši se po 10 junadi. Još imade jedno 40 komada. Neprijatelj je odagnao 136 komada krava i goveda. U sjemenu moramo pružiti pomoć. 10 mlinova sa 22 kamena izgorelo je, a još imade mlinova u Korenici u krompirima se može još da pomože sjeme je riješeno zemlje je napušteno 80 jutara, i javljaju se mnogi građani, koji nemaju zemlje da dobiju nešto te zemlje.

Općina Plitvice. Ekonomsko stanje prilično. Oko 40% nemaju usijeva. Moglo bi faliti do 200 kvarata. Stočne hrane ima dosta, za potrebe općine. Preboj je napušten. Zemljišta imade dobrih 80 dana oranja. 32 para radnog blaga i 30 kom. plugova. Što se tiče ishrane vojske hrane se tamo 2 bataljona vojske 300 izbjeglica. Stoke nema apsolutno više za klanje. 19 mlinova i jedna pilana. Na ovome sektoru bolje uspijeva krompir nego žitarice.

Turjanski: Ishrana vojske ide dosta dobro, obećavaju davati dnevno po 200 kg. kruha, krompira 450 do 500 kg. Imade 30 gospodarstava. Od toga imado 31 sirotinje. Imade izlazaka za pomoć. Bolji konji ići će u pomoć. 78 kvarata, imade zemlje za obraditi koja je napuštena. Organizovana je gradnja plugova samo je u nedostatku zbog čavala. Organizovana je u posljednje vreme i kovačnica gdje rade dva kovača.

Bunić krumpira i kukuruza dovoljno 285. porodica nema jesti 52 porodice. Oranja bezvlasne zemlje nema. Za prehranu vojske bile su do sada dve brigade. Slabo stoji sa krompirom i mesom. Prosa fali za sjeme.

Belopolje: Frkašić, Vedašić siromašna sjemena će biti, krme 130. centi viška. Nedostatak u konjima i plugovima.

Kotar Udbina: Ekonomsko stanje vrlo loše. Ofenziva i ustaški napad uništio dosta stoke. Ljetina slaba, sva zemlja nije bila obrađena. Ni jedno selo nije bilo pošteđeno, krompir je slabo rodio, i opljačkano je. Žito ostaje kao jedino sredstvo za ishranu. Izbjeglica imade oko 450 i to iz Primorja. Nastojati ćemo da zasijemo što više. Oranje je velika teškoća. Sa ishranom vojske ide vrlo slabo mesa više ne možemo da dostavljamo. Napuštene zemlje imade dobre ali je mi ne možemo nikako obraditi. Za obradu vlastite zemlje mi nemožemo pružiti žita iz Visuća. Općina Podlapača imade za sada ishranu vojske. Nedostaje krumpira. Sjeme od krumpira je uništeno. Uništeno je 182 kom. goveda 32 konja 602 ovce 180 svinja i 26 ljudi. 100 jutara napuštene zemlje. Ozimi prilično posijani 400 dana oranja zasijato. Kovača ima, alata nema.

Mekinjar: tri sela su bila još prije uništena tako da nisu ni orali. Neprijateljskom ofanzivom uništeno je 482 goveda, 2279 ovaca, 122 konja 33 koze, 170 svinja, 9 magaradi i 45 naroda. U sjemenu pomoći treba selo Ribić, Čojluki Momčilovića Brdo.

Općina Udbina: 8 sela stanje je slijedeće. Komić poništen, Visuć u 48 kuća hrana poništena, sjena imade dosta, zemlje ima oko 1000 rali napuštene, tako da imade koji ral može dati po 50 kvarata žita.

Kotar Lapac mogu sami uzorati, Gračac isto, Udbina 40% sami, Gospić sami ne može, Korenica sama po sebi može. U toku oranja izvještavati svakih 7 dana Kot. NOO. za kotar Gospić da pošalje stoku za Podlapaču. Po ovome će biti raspisana okružnica svima kotarskim NOO.

Referat druga Slavka,¹¹ prema okružnici.

Drug Rašeta iz Lapca, izvješćuje da je javljeno da iz Bosne ima doći 10000 izbjeglica, pa da će biti poteškoća oko smještaja, te da se prebacuju i u Gračački kotar.

Drug Rapajić iznaša da je u sporazumu sa vojnim vlastima dozvoljeno da se zgrade iz centra Podlapače, koje su oštećene bombama razmontiraju. Zaključuje se da se građa razdijeli po pola na kotareve Udbinski i Gospički kotar.

Drug iz Korenice postavlja pitanje razdiobe lima sa pogorelih zgrada našto drug iz GŠ¹² izjavljuje da se po ovome pitanju treba obraćati na vojne vlasti na Ing. Dr. Vilka.¹³

Isti drug postavlja pitanje obnove pilane u Pl.¹⁴Ljeskovcu koja bi izbacivala 1000 dasaka dnevno, a druga 50 dasaka. Našto drug iz Gl. Št. izjavljuje da se i po ovome treba obratiti Gl. Št. zbog strateg razloga, te pilane.

Drug Predsjednik Okr. NOO iznaša da kot. NOO Korenica, Udbina i Gospić još nisu podnijeli izvještaje, koliko je izvučeno stočne hrane iz Podlapače, pa da to odmah učine.

Na molbu pogorelaca iz Gospićkog kotara za sječu građe za skloništa te se riješava da se dodijeli onima koji nemaju svojih gajeva.

Dozvoljava se sječa građe iz Laudova Gaja za građu i to iz gustih sklopova i samo siromašnima koji nemaju tegleće stoke.

Ploča i Kik treba da se uzmu u obzir pri razdiobi stočne hrane iz Gračaca.

Pitati Inc. Odbor,¹⁵ za daljnje raspolaganje sa kućama u Podlapačama.

Drug Predsjednik K.NO.O. Udbina postavlja pitanje ishrane izbjeglica primoraca u Podlapači, a iznaša da je određeno po odborima da im se dava pomoć u hrani.

Na Ljubovu da se podignu 2 kuće za smještaj vojske. Dolaze u obzir kuće u Podlapači,

- ¹ ZAVNOH-a
- ² Dragan
- ³ Rade
- ⁴ Površinska mjera — 400 hv odnosno četvrtina jutra
- ⁵ Dio riječi ispušten
- ⁶ Vidi bilješku br. 4
- ⁷ ZAVNOH-a
- ⁸ Odboru
- ⁹ Kvarta, mjera za žitarice cca 40 l odnosno 4 varčaka (varčak šuplja mjera izrađena od drveta 8—10 l)
- ¹⁰ Ličko
- ¹¹ Fučkan
- ¹² Glavni štab
- ¹³ Goranić
- ¹⁴ Plitvičkom
- ¹⁵ Inicijativnom odboru ZAVNOH-a

AH Zgb. ZAVNOH, b.b./43

Kopija bez parafa, pisana pisanim strojem, latnicom

4. 1943., ožujak 10

Okrružni NOO za Liku — Kotarskom NOO—u

Dragi drugovi, na Okružnoj Konferenciji delegata Kotarskih i Općinskih odbora za Liku¹ raspravljena su dva važna pitanja i donešeni su zaključci, kako će se pojedina pitanja što uspješnije rješavati. Mi Vam i pored usmenih uputa koje ste na ovoj konferenciji dobili, šaljem danas i pismene upute kao i zaključke konferencije. Učestvujući na ovoj konferenciji, mogli ste se i sami uvjeriti na osnovu pojedinih referata, o stanju i prilikama koje vladaju na oslobođenom dijelu teritorija Like. Da bi se ova pitanja što prije i uspješnije riješila, potrebno je da uložimo sve naše snage, jer od brzoga i pravilnoga rješenja zavisi i uspjeh naše NOB. kao i sam naš opstanak.

Jedan od najvažnijih zadataka naše Narodne oslobodilačke vlasti, jeste rješavanje privrednih pitanja. Aktualnost tih pitanja je toliko veća što nam je neprijateljska ofanziva naročito u gospodarskom pogledu zadala dosta teške udarce jer je uništeno dosta hrane i popaljeno mnogo kuća. Sve to treba što prije obnoviti i oživjeti. Između ovih mnogih pitanja moramo izdvojiti i odmah riješavati ona pitanja od čijega rješenja zavisi naše budućnost.

Kao najvažnija dolaze u prvom redu pitanja:

- 1) Organizacija naše prehrane
- 2) Podizanje ljudskih nastambi
- 3) Obrada i sjetva zemlje
- 4) Uređenje i organizacija prometa.

I.

ORGANIZACIJA NAŠE PREHRANE:

- a) Prehrana siromašnog stanovništva
- b) Prehrana izbjeglica koji prolaze kroz pojedine krajeve naše oslobođene teritorije i onih iz naših popaljenih i uništenih sela.
- c) Prehrana vojske.
- d) Sakupljanje sjemena za usijeve.
- e) Ishrana i podizanje našega stočarstva.

Po svim ovim pitanjima iscrpno se raspravljalo na održanoj konferenciji, pa prema podnešenim izvještajima od strane prisutnih delegata, vidjelo se da će se toliko važna pitanja moći savladati samo uz najveće napore. Zato treba odmah povesti jedinstvenu i najširu kampanju sakupljanja hrane. U toj kampanji treba da učestvuju sve antifašističke i narodne organizacije, a pod parolom »Sve za front« »Nitko kod nas ne smije umrijeti od gladi«. U tu svrhu obrazovat će se kod Kotarskih Opštinskih i seoskih NOO Prehrambena komisija, u koju ulaze predstavnik dotičnog NOO—a, AFŽ—a, USAOJ—a. Predstavnik Komande mjesta ili logora već prema tome, gdje se koja ustanova nalazi.

Zadatak prehranbenih Komisija će biti da razviju najveću djelatnost, kako bi se što više prikupilo hrane za prehranu vojske stanovništva i sjetve. Ove komisije će preuzeti dosadani rad i prikupljenu hranu od već ranije postojećih komisija, koje su bile obrazovane prema našim uputama u dopisu br 4 od 2/3 43.

U samom radu komisije moraju biti pravedne i nepristrane, vodeći računa, da njihov postupak bude dostojan postupka prave Narodne vlasti. Ali i porred toga komisije moraju biti energične u svome radu, jer to danas zahtijevaju interesi naše široke zajednice.

Prikupljanje hrane neka se izvrši na više načina. Prvi bi bio da se putem svestrane kampanje organizuje prikupljanje dobrovoljnih priloga. Nadalje, da se od onih imućnijih za koje se predpostavlja da moraju imati višak, a ne ustupe ga dobrovoljno komisiji, sprovede rekvizicija pronađenog viška uz priznanicu i konačno da se od neprijatelja NOB zaplijeni hrana, ostavljajući im najnužniji minimum. Kod onih, gdje se pronađe višak, komisija će ostaviti za prehranu porodice po pola litre žita dnevno po osobi do žetve i određenu količinu za sjeme a ostalo rekvirirati.

Na ovaj način prikupljenu hranu komisija će staviti na raspoloženje svome NOO—u, koji će sazvati javni sastanak i na njemu razdijeliti najsiromašnijima i eventualni višak predati NOF—u, za daljnje potrebe. Kod razdiobe hrane treba da bude prisutna prehrambena komisija.

Nadalje je dužnost prehranbene komisije, da u svakoj prilici naročito naglašava potrebu štednje hrane i da upozori svakoga pojedinca koji hranu nemilice troši da je to zločin prema našem narodu.

Što se tiče stočne hrane, komisija će tačno ustanoviti kolike su količine i gdje se nalaze pa će pronađeni višak razdijeliti najpotrebnijima, Postupak sabiranja stočne hrane isti je kao i kod sabiranja ljudske hrane. Pri tome naročito voditi računa da se od pronađenog viška odvoji što veća količina za oranje. Ujedno treba popularizirati kukuruznu komušu kao stočnu hranu. Ista se sasječe na manje komadiće skuva i po mogućnosti pospe sa malo pljeve. Tako priređena vrlo je dobra kao stočna hrana.

Nadalje je potrebno da se najenergičnije suzbija šverc svih namirnica na neoslobodeni teritorij. Sva iznešena pitanja su povezana sa našom prehranom i moramo nastojti da sve ove upute u potpunosti sprovedemo u život.

II.

PODIZANJE LJUDSKIH NASTAMBI

Ovo je također jedno vrlo važno pitanje, jer je usko povezano i sa širenjem zaraznih bolesti. Treba nastojati u prvom redu da se stavi u pogon što veći broj pilana gdje god za to postoji mogućnost. Ovo naročito važi za Korenički kotar radi vodenog pogona i blizine šume. Mi ćemo također sa naše strane najpripravnije pružiti svaku moguću pomoć da se što uspješnije riješi pitanje pilana. Ali treba naročito upućivati stanovništvo, da se što više koristi vlastitom proizvodnjom potrebne građe kao ručnim pilanjem dasaka i cijepanjem brvana i šimle² za krov. Nastojati pri tome da se što manje upropašćivia šuma, ali neuskraćivati siromašnom i nemoćnom stanovništvu da se koristi i onom šumom koja je bilo iz kojih razloga do sada bila branjevina. Čim se koja pilana stavi u pogon nadležni NOO mora se pobrinuti, za ugaj dovoz trupaca i ostale potrebe za nesmetan i neprekidan rad.

Organizirati palenje kreča koji je potreban ne samo za podizanje skloništa već upravo neophodan kao sredstvo za suzbijanje i raskuživanje raznih bolesti.

III.

OBRADA I SJETVA ZEMLJE

Ovo je svakako jedno od najkrupnijih i najvažnijih pitanja koja se postavljaju pred nas. Mi smo na pomenutoj konferenciji svestrano razmotrili ovo pitanje i prema podacima koje su iznijeli delegati Kotarskih i Općinskih NOO-a stvorili plan o ispomoći u oranju. Prema tome planu mora se otpočeti sa oranjem čim to vremenske prilike dozvole ne čekajući uobičajeno vrijeme oranja. Međusobna pomoć između sela i općina vršit će se po sporazumu kako je to zaključeno, dok će Kotar Lapački pružiti svu moguću pomoć kotaru Udbinskom. Moramo sve iskoristiti da se što veća količina zasije na onim usjevima koji daju najveći prinos. Radi toga će se u krajevima gdje na pr. dobro uspijeva krumpir po mogućnosti zasijati cijele površine samo krumpirom, a

nakon žetve onda će se taj krumpir zamjenjivati već prema potrebi za žito sa onim krajevima, gdje će se sijati samo žito. Ovo će biti u toliko lakše, što svako domaćinstvo za svoje potrebe treba jedno i drugo i veoma rado će vršiti ovakovu razmjenu, a na ovaj način zasijavanja površina, dobija se puno veći doprinos.

U svrhu planske obrade obrazovati će se u okviru NOO Kotarskih, Općinskih i seoskih odbora komisija za sjetvu, u koju će ući pored predstavnika NOO-a i predstavnici svih Antifašističkih organizacija, kako bi se kod ovoga toliko važnoga posla stavio u pokret čitav naš aparat. Ove komisije će raditi po uputama koje će dobivati od Okružne komisije za sjetvu.

Napuštena zemljišta obrađivat će se na tri načina:

1) Davanjem zemlje u napolicu: nastojati, da se što veće površine obrade na ovaj način. Sa ovako obrađenog zemljišta, davati će se zakupniku sva slama ili komuša.

2) Obrada zemlje u vlastitoj režiji Narodno Oslobodilačkih odbora. Naročito ovaj način treba popularizirati, jer dobijeni prinos upotrebiti će se za ishranu vojske i siromašnog stanovništva što u velikoj mjeri olakšava i smanjuje izdatke hrane kod stanovništva.

3) Dodjeljivanje zemlje siromašnima, koji nemaju svoje zemlje, jer ne-smije biti slučaja da netko ostane zbog siromašnog stanja bez obrađenog zemljišta za svoje potrebe.

Moramo imati u vidu da oni, koji zbog bilo kojih razloga ne obrade sebi nešto zemlje, padaju na teret naše zajednice kroz čitavu godinu dana, pa će lakše sada u oranju podnijeti malo veće žrtve i na taj način skinuti ih sa tereta kroz duže vremena.

Po pitanju obrade zemlje još posebne će upute izdati okružna komisija za sjetvu.

IV

UREĐENJE I ORGANIZACIJA PROMETA:

Ovome važnome pitanju do sada nije se posvećivala nikakova pažnja i zbog toga je dolazilo do velikih poteškoća kod prevoza ranjenika ili nekoga drugog transporta.

Naročito se to pokazalo prilikom zadnje neprijateljske ofanzive kada je baš zbog vrlo loše organizacije promet potpuno zatajio i pretrpljena je ogromna šteta, jer je uništeno mnogo ljudske hrane. Svemu ovome krivnja je ta, što naši NOO-i nisu izvršili popis i klasiranje tegleće marve i što nijesu vodili nikakvog računa o pravednom opterećenju pojedinca. Tako je bilo slučajeva, da su neki pojedinci odlazili sa kolima po 3 do 4 puta dok drugi za to vrijeme nisu se nikuda kretali, zbog čega je dolazilo do opravdanog negodo- vanja među stanovništvom.

Da bi se ovome neredu stalo na put moramo najhitnije pristupiti temeljitoj organizaciji našega prometa, jer samo tako ćemo moći odgovoriti potrebama, a kod naroda popraviti loš utisak dosadanjeg rada. Ova organizacija će se najuspješnije izvršiti na taj način, što će se po svim selima izvršiti popis sve tegleće stoke i odmah pri popisu izvršiti klasiranje ili kategorisanje. U prvu kategoriju uvrstiti će se ponajbolji konji i volovi, koji će služiti za teže

i udaljenije prevoze. U drugu kategoriju dolaze osrednji konji i volovi, koji će se upotrebiti za srednju udaljenost i teret, dok će treću kategoriju sačinjavati ona tegleća marva, koja je nesposobna za udaljeniji put i služiti će za potrebe samoga stanovništva u međusobnoj ispomoći. Za svaku kategoriju postoji poseban spisak i seoski NOO. će odrediti jednu savjesnu osobu, koja će tačno po dolazećem redu određivati zapregu već prema potrebi prevoza. Nesmije se dogoditi da se nekoga prekoredno odredi, već jedino u izvanrednim slučajevima, ali to se onda unosi u spisak i uzima se u obzir kod slijedećeg reda.

Isto tako će se voditi računa i o udaljenosti puta kao i tereta koji se prevozi. Općinski NOO-i moraju imati kod sebe ovakove spiskove iz svih područnih sela, a Kotarski NOO-i sa svoga područja tj. iz svih općina i jedan primjerak tih spiskova što prije dostaviti Okružnom NOO-u do 20. ov. mj.-

Prilikom popisa i klasiranja stoke mora biti u selu prisutan i jedan član izvršnog općinskog NOO-a radi pravilnog popisa.

Također izvršiti popis osamarene stoke, a spisak se mora dostaviti isto kao i za tegleću. Kotarski NOO-i će se sporazumjeti sa nadležnim Komandama mjesta, da se za vrijeme oranja upotreba sprežne stoke svede isključivo za najnužnije potrebe, koje su hitne i neodgodive prirode.

Dragi drugovi, evo ovo bi bili najvažniji zadatci, koji čekaju hitno ostvarenje. U rješavanju ovih pitanja moramo svi učestvovati, jer ovo će ujedno biti polaganje ispita, da li smo zavrijedili povjerenje koje nam je dao narod.

Svjesni smo svih poteškoća koje će se pojaviti u rješavanju ovih pitanja, ali moramo biti svi do jednoga svjesni i toga, da od brzoga, savjesnoga i uspješnoga ostvarenja ovih pitanja, zavisi uspjeh naše Oslobođilačke borbe, da zavisi naša budućnost, pa čak i naš opstanak. Pa kad sve to imamo u vidu onda podijelimo rad i odgovornost i svi na posao sa uvjerenjem, da nesmije biti ni jednoga problema, koji se ne može riješiti.

Izvištavajte nas redovno svakih 7 dana o rezultatu oranja, a svakih 10 dana o svim ostalim pitanjima, jer od brzoga i redovnoga obavješćavanja ovisi dobrim dijelom i naš uspjeh.

Prvi izvještaj moramo imati već 18. marta u Podlapači.

¹ Vidi dok. br. 3

² Šindra — pokrov od drvenih dašćica.

AH Zgb, ZAVNOH, br. 16/43
Original, pisan pisaćim strojem, latinicom

5. 1943, ožujak 16

Okružni NOO za Liku — Inicijativnom odboru ZAVNOH-a

U vezi vašeg dopisa od 14. III.¹ u kome ste stavili svoje primjedbe na našu okružnicu,² izvištavamo Vas, da smo istu povukli u cjelosti i nadomjestili je sa uputama prema Vašoj okružnici br. 1.³ od 6. III. dok smo Pravilnike već ranije razaslali.

Proučivši Vaše primjedbe, dajemo slijedeće obavješćenje:

pod I/»ostavljajuć po pola litre žita dnevno« rukovodili smo se činjenicom, da je neophodno ustanoviti količinu, koja dolazi u obzir za prehranu,

radi ustanovljenja viška i jednoobraznog rada svih komisija. Druga je stvar, dali je ova količina prevelika ili premalena, ali nju je trebalo odrediti, a to je činjeno još u prošloj godini na pr. u Koreničkom kotaru i pokazalo se u praksi korisnim, jer se znatno olakšao rad komisijama, a kod naroda ovakav postupak nije primljen sa negodovanjem. Moramo naglasiti, da ćemo ove godine morati pribjeći još radikalnijim mjerama, jer su zalihe hrane veoma ograničene, a nestašica će doći do punog izražaja tek poslije sjetve.

pod II/»sugestije nestručno i na svoju ruku«. Kada smo ovo preporučili imali smo u vidu baš lokalne prilike i prilično poznavanje istih. Evo na pr. nekoliko konkretnih podataka: u Udbinskom kotaru pretežno najbolje uspjeva ječam, pir i zob, kojih žitarica imaju za sjeme, dok krumpir uspjeva osrednje a sjemena nemaju niti 50% od uobičajenih količina sađenja. Zbog ovakovog stanja svakako je najkorisnije, da se zasiju što veće površine žitaricama koje daju odličan doprinos. U Koreničkom kotaru u selima Kapelskog gorja i Gračackom kotaru u Mazinju daleko najbolje uspjeva krumpir, kojega ponajviše imaju za sjeme. Svakako ovdje dolazi u obzir krumpir u što većoj mjeri, a njega su pretežno sadili još prije rata i izvozili, a hranili se pšeničnom pogaçom, koju su nabavljali za novac od prodanog krumpira ili izvršene zamjene. Isto tako je ove jeseni i zime vršena veća zamjena krumpira za kukuruz bez ikakvih poteškoća u okolini Bihaća, što je naš narod u znatnoj mjeri iskoristio. Dakle uzevši u obzir već predratnu praksu pojedinih naših krajeva da kultiviraju pretežno jednu vrstu sjemenki, mi nismo išli za »strukturnim promjenama«, već smo nastojali, da u što većoj mjeri potenciramo ovaj način sjetve. Samo na ovaj način postigli bi ono najosnovnije tj. što veći kvantitativni prinos. Doduše, u našoj okružnici učinjena je nesmotrenost, što je rečeno, da treba »samo«, ali ova rečenica nemože imati presudno značenje.

Ovaj naš plan ostvario bi se u toliko lakše, što stanovništvo ovih krajeva već iz ranijeg iskustva znade, da svoje proizvode može bez ikakvih poteškoća zamjeniti za razne potrebne namirnice u odgovarajućem odnosu.

Što se tiče dodjeljivanja zemlje siromašnima, na konferenciji u Podlapači⁴ drug Magašić⁶ je izjavio, da se ista može davati bez zakupa najpotrebnijima. Ovo nije bio slučaj samo jedne općine, već je ovdje bilo riječi o dvije najvažnije općine gdje se nalazi najveći dio napuštenog zemljišta i to: za općinu Udbinsku da se dade zemlja onima, čija je veoma loše kvalitete i za općinu Podlapačku da se dade izbjeglicama iz Kule, jer da zemlje ima i previše. S ovim mišljenjem slažemo se i mi, jer ovo će biti najkorisniji način, da se što više obradi i zasije zemlje, pošto će i pored ovakvog dodjeljivanja još uvijek ostati dosta velika površina neobrađenog zemljišta zbog nestašice stočne hrane i sjemena. Vidjeli smo na pr. u prošloj godini kako se dogodilo sa napuštenom zemljom u Lapačkom kotaru (Boričevac-Klise) gdje se i pored svih nastojanja nije uspjelo obraditi niti polovinu tako zv. kopovine, dok je druga polovina ostala potpuno neiskorištena, jer na kopanom zemljištu kao što je poznato ne raste ni trava. Sada se nameće pitanje, dali je bolje držati se donešene odluke, da se zemlja daje u napolicu i obradu u vlastitoj režiji i na taj način ostaviti velike površine nezasijsane, ili još pored ovoga omogućiti i treći način obrade davanjem zemlje najpotrebnijima za ovu sjetvenu godinu i time ojačati ekonomski našu zajednicu kao cjelinu. U koliko se i dade zemlja siromašnima, još uvijek će ostati dobar dio nezasijsane, jer prema približnoj procjeni u Lici ovakovog zemljišta imade oko 4000 rali, a to je sve nemoguće obraditi u današnjim prilikama i pored svih naših nastojanja.

Pod III/»pitanje organizacije prometa«. Ovo pitanje nismo najsretnije riješili u našoj okružnici, ali nastojanje je bilo, da se uprosti sam postupak u organiziranju i da bude što pristupačniji onima, kojih se ovo u glavnom tiče, a to su naši seoski NOO-i. Moramo pri tome imati u vidu, da do sada nije bilo baš nikakove organizovanosti u našem prometu, pa najjednom stvoriti moderan i dosta kompliciran pravilnik, da se to teško sproveda u život. Kako će na pr. u praksi izgledati uputa tačke 5. vaše okružnice br. I.: »to se može postići samo onda, ako svaki vozar kad krene na svoj zadatak i kad se sa njega vraća imade naznačeno koliko je i šta vozio, koju dužinu puta je prešao a to zahtjev da svaka stranka ili ustanova koja upotrebljava kola nakon upotrebe obavjesti dotični NOO odnosno druga za transport o svim ovim činjenicama itd.« Mišljenja smo, da je po ovom pitanju bilo najosnovnije izvršiti popis i klasiranje stoke, te kao najvažnije držati se tačno redosljeda kojim treba kola određivati. Baš ovo posljednje unosilo je najveći nered i zbrku u naš saobraćaj, a kod naroda stvaralo veće neraspoloženje.

Tačno je, da se može formirati bezbroj komisija, ali koja korist od njih ako kvalitativno ne odgovaraju. Danas je veoma teško u pozadini naći jedno lice koje se može korisno upotrijebiti, jer sve što je bilo duševno i tjelesno snažno, otišlo je u vojsku, a u pozadini je ostao vrlo mali broj sposobnih, što moramo također imati pred očima.

pod IV/Što se tiče izvještaja tu smo se držali Vašeg naređenja od 2. marta da se šalje svakih 10 dana, dok smo za oranja i sjetvu kao sezonski rad hitne prirode odredili izvještavanje svakih sedam dana, pa Vas molimo da nam po tom pitanju odredite kako ćemo u buduće dostavljati izvještaj.

pod V/konferencija kotara Udbinskog⁶ pokazala se je korisnom, što su na njoj na neposredan način upoznati predsjednici seoskih i općinskih NOO-a sa svim zadacima, što je izvršen raspored pomoći u plugovima, sjemenju i stočnoj hrani i što se je moglo neposredno ustanoviti kolika je i kakva pomoć potrebna svakom pojedinom selu. Sve su ovo prednosti, koje ovakove konferencije imaju pred do sada uobičajenim održavanjem plenarnih sjednica, jer se mora raditi što brže. Za ostale konferencije nismo Vam mogli javiti, jer mi nismo određivali dan održavanja istih, a Kotarski NOO-i, ili su nas kasno izvjestili ili uopće nisu ni izvještavali. (Slučaj Gračačkog i Gospičkog kotara, prema izvještajima A i B. Za konferenciju Gospičkog kotarskog NOO-a zbog kratkoće vremena uputili smo Vam putem telefona depešu, pa neznamo da li ste je dobili na vrijeme zbog loše telefonske linije i veze.

O pitanju gnoja na Udbini dajemo slijedeće objašnjenje:

Neosporno je, da se svi ovakovi poslovi moraju odvijati pod punom kontrolom narodne vlasti i da se već jednom mora prestati sa praksom razgrađivanja. No u ovome konkretnom slučaju obzirom na velike količine gnoja (najmanje 2000 kola) na veliku nestašicu stočne hrane, i iscrpljenost tegleće marve, slabu disciplinu NOO-a i stanovništva, mi ne ćemo uspjeti, da se taj gnoj u potrebnoj mjeri iskoristi. Ovo su činjenice, koje držimo da Vam moramo u interesu pravilne orijentacije iznijeti. Neka posluži za ilustraciju, kako se seljaci odazivaju kad je u pitanju zajednička korist priloženi dopis pod C predsjednika Općinskog NOO-a Medak, kojega smo bili pozvali na odgovornost. Posljednja neprijateljska ofenziva pored nanešenih ogromnih šteta u ekonomskom pogledu, donijela je i to, da je u redovima najširih naših narodnih slojeva u velikoj mjeri popustila disciplina i da su tekovine naše pozadinske sredenosti ovom ofenzivom u osjetljivoj mjeri razbijene. Pored toga,

nalazimo se u godišnjem dobu pred nizom krupnih i odlučnih pitanja, što sve usporava usklađivanje naših prilika. Tako nažalost možemo konstatirati, da se i pored svih nastojanja još u većini sela nije pristupilo oranju i izvažanju gnoja, i ako su vremenske prilike upravo idealne za te radove.

Molimo vas da vjerujete u dobronamjernost iznešenih zapažanja i razjašnjenja, jer nam nije bila namjera da mjenjamo Vaše direktive, već da ukazemo na sve poteškoće oko sprovađanja u život tih direktiva, kao i našeg nastojanja da prilagođivanjem tih uputa lokalnim potrebama što više doprinesemo uspješnom riješenju mnogobrojnih pitanja. U koliko nismo uspjeli u potpunosti u našem nastojanju razlogom su i mnoge okolnosti, pod kojima ovaj Odbor djeluje. Tako na pr. svakodnevno dolazi velik broj stranaka tražeći hranu, građu, stočnu krmu, zaprežnu marvu, kola itd. što u veliko ometa pravilan rad a noću nam je nemoguće raditi, pošto još nismo uspjeli nabaviti svijetlo. Pored toga, većina članova ovoga odbora je stalno na terenu, jer se mora vršiti neposredna kontrola rada podređenih Narodno Oslobođilačkih Odbora, nadalje nestašica najpotrebnijih stvari jer ovaj Odbor formiran u vremenu kada ni s koje strane nismo mogli zbog oskudice dobiti ni jedne stvari. Naročito muku mučismo sa pisaćim strojem, pošto se služimo sa jednim strojem zajedno sa Komandom Područja, i moramo dnevno po nekoliko puta da ga prenosimo, tamo i natrag. Sve su ovo velike smetnje, koje se ne dađu odstraniti za kratko vrijeme, pa Vas molimo da pri ocijeni našega rada uzmete ovo u obzir.

¹ Citirani dopis se nije mogao pronaći

² Vidi dok. br. 4

³ Objavljena u »ZAVNOH — Zbornik dokumenata 1943« IHRPH Zgb 1964 dok. br. 21 str. 59—64. Ustanovljeno analizom sadržaja dokumenta.

⁴ Vidi dok. br. 3

⁵ ing. Moro Magašić (Mauricije) iz Sušaka, šef Ekonomskog odjela Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, vijećnik ZAVNOH-a

⁶ Održana 11. 3. 1943. g. Konferenciji prisustvovali predstavnici seoskih i općinskih NOO-a. (AH ZGB, fond ZAVNOH, br. 53 (43).

AH Zgb, ZAVNOH, br. 99/43
Original, pisan pisaćim strojem, latinicom.

6. 1943, ožujak 17

Privremeni Okružni NOO za Kordun — Inicijativnom
odboru ZAVHOHA

ZAPISNIK

Od 11. marta 1943. g.

Sačinjen na osnivačkoj skupštini privremenog Okružnog NOO
za Kordun

Prisutni:

Član AVNOJ—a Opačić Stanko, komandant područja Kordun Košarić Milutin, članovi prehrabene komisije za Kordun Adam Katić (Panta), Marko Polović, Franjo Puškarić zamjenik komandanta područja, Travica Jovo, Pačić

Dušan Balčin Jovan i Dražić Lazo, predstavnica USOJ-a Ilić Milka, Livada Dušan, te izvršni odbori kotarskih NOO Vrginmost Vojnić, Veljun i Slunj.

Skupštinu otvara drug Opačić Stanko član AVNOJ—a te iznosi tačke dnevnog reda:

- 1 Politička situacija,
- 2 Rad i zadaci NOO-ra,
- 3 Biranje privremenog Okružnog NOO-ra i
- 4 Razno

1. **POLITIČKA SITUACIJA:** U početku svoga referata drug Opačić konstatuje, da je obrazovan Inicijativni Odbor ZAVNOH-a, te iznosi potrebu obrazovanja privremenog Okružnog odbora, koji ima da služi kao spona između Komande područja odnosno vojnih vlasti s jedne strane i NOO-ra s druge strane, kao i kotarskih odbora međusobno.

U kratkim crtama govornik se osvrće na političku situaciju kod nas i u svijetu, a potom na pitanja prehrane i zdravstva našega naroda.

Iznoseći političku situaciju drug Opačić primjećuje, da je nastalo doba, kada su mnogi skinuli masku sa lica i pokazali se u svom pravom svjetlu. Ovdje naime misli na politički stav, koji je u posljednje vrijeme zauzelo vodstvo HSS.

Pretrasa sramnu ulogu, koju u ovom krvavom ratu igraju razbojničke bande ustaša i četnika, te primjećuje, da je ustaški pokret već preživio svoju kulminaciju, dok je nasuprot pokret četnika još uvijek u porastu, a što se ima pripisati »zaslugama« izbjegličke Jugoslavenske vlade u Londonu. Osvrćući se na posljednju neprijateljsku ofenzivu govornik kaže, da je partizanska vojska u njoj položila ispit i postala prava — regularna vojska, a na to joj daje puno pravo cifra od 10.000 neprijateljskih vojnika, koju je Narodno-oslobodilačka vojska uspjela u ovoj ofenzivi izbaciti iz stroja.

Govornik šiba Jugoslavensku vladu u Londonu zbog njene sramne izdajničke politike, kao i kliku, koja istu vladu podržava. Podjedno ističe, da je ovo »društvo« preživjelo svoje vrijeme, jer je narod došao do spoznaje tko mu je prijatelj, a tko je kriv za narodno stradanje, te što mi danas raspoložemo oružanom silom, koja će biti u stanju očuvati narodna prava i sa čime se mora računati.

U diskusiji, koja se je razvila poslije prednjeg govora, predstavnici kotarskog NOO Slunj podnose izvještaj, da je sa njihovog područja u toku ove ofenzive otišlo u četnike 21 osoba, što se u najviše slučajeva imade pripisati teroru, koga su četnici provodili nad narodom, kao i niskoj političkoj svjesti. Poslije posljednjih uspjeha Narodno-oslobodilačke Vojske situacija je naglo krenula u suprotnom pravcu, ali se osjeća malodušnost kod naroda zbog teškog ekonomskog stanja, kao i epidemije tifusa, koja je obuhvatila ovo područje u većem opsegu. Nadalje izjavljuju, da su poduzete energične mjere, da se bolest lokarizira.

U svom referatu o političkom stanju u kotaru Plaški drug Livada Dušan iznosi, da je četnički pokret tamo bio zauzeo maha još prije posljednje ofenzive, ali pokazalo se to, da su se mnogi već do danas povratili u naše redove. Narod je na taj način pokušavao spasiti svoju imovinu, ali se gorko razočarao i pun je mržnje prema četništvu.

Iznoseći pasivnost HSS u današnjoj borbi drug Čanica¹ ističe, da to dolazi otuda što ta stranka, kao uostalom i druge Srpske stranke, žele ostati po

strani od rata i baciti se u naručje onoj stranci, koja će zauzeti položaj nakon svršetka rata, a koja po njihovom mišljenju imade biti isto ono »društvo« od prije rata i tako zadržati svoj povlašćeni položaj. O tome govori i pismo (uputstva) koje je vodstvo HSS dalo Hrvatskom narodu, upravo njihovim pristašama i simpatizerima. Kategoriju neprijatelje našega naroda drug Čanica na prvo mjesto postavlja okupatora, zatim četništvo (zbog Jugoslavenske vlade), onda HSS sa njegovim vodstvom i na koncu ustaštvo.

Povodom pljačke i krađa, koje su se u toku ofenzive pojavile u većem broju na našem terenu osuđuje postupak pojedinih okorelih bandita i pljačkaša, koje treba nemilosrdno iskorijeniti iz naših redova, a također i švercere, jer su isti mahom u službi neprijatelja.

2. Rad i zadaci NOO-ra (Naročito budućeg privremenog okružnog O.)

Govoreći o ovoj tački dnevnoga reda drug Livada ističe nedostatke u dosadašnjem radu NOO-ra te primjećuje, da nam to u buduće mora biti pouka za pravilniji rad. Osvrćući se na posljednju neprijateljsku ofenzivu, koja je imala za cilj pored vojničkog i ekonomsko uništenje našeg naroda isti konstatuje, da se pred nas postavljaju vrlo važna pitanja, a prvenstveno pitanje ishrane naroda, jer već sada imademo preko 30% stanovništva bez hrane. Potrebno je stoga što prije obrazovati prehranbene komisije, koje će imati za zadatak ispitati viškove hrane te iste otkupom novcem ili uz bonove uz političko djelovanje izuzeti od vlasnika radi prehrane neimalog stanovništva. Nadalje potrebno je provesti krajnju ekonomičnost u raspolaganju sa postojećim zalihama hrane.

Naročita briga ima da se posveti obradi zemljišta, nabavki sjemena i potrebnog poljoprivrednog alata, gradnji privremenih nastambi i zdrastvu.

Potrebno je dati punu podršku zdravstvenim sekcijama pri odborima i najenergičnije nastojati sprečavati bolesti i razviti propagandu za održavanje reda u domovima (prvenstveno riješiti pitanje nužnika). Važan rad privremnog Okružnog NOO biće nadalje pitanje prosvete i propagande. Naročito u sadašnjem momentu važno je narod obavještavati o prilikama i situaciji u svijetu, pa makar i preko samih radio vijesti, koje će u buduće biti dostavljane svakom selu.

U povedenoj diskusiji po ovoj tački dnevnoga reda drug Pante obrazlaže zašto je moralo doći do poduzimanja vanrednih mjera u pogledu mlina, gledajući u tome jedan način olakšanja prehrane naroda. Potrebno je naročito povesti računa, da se donešene odredbe u tom pogledu pravilno izvršuju. Međutim i pored ušura potrebno je pitanje prehrane postaviti na drugu bazu. U tom cilju povesti propagandu, a sa njom i sabirnu akciju, te ujedno mobilizacijom svih sredstava putem odbora naći mogućnost pronaći rezerve žita gdje ih još ima. Na koncu možda će NOO-ri kao i prehranbene komisije biti prinuđene pristupiti i rekviziciji, ali kod provođenja iste treba biti vrlo obazriv. Ovo učiniti tek onda u koliko sve druge mjere nebi bile dostatne, jer rekvizicija često puta seže duboko i u političku situaciju. Prehrana mora biti prva i najvažnija briga svih prehranbenih komisija i NOO-ra.

U daljnoj diskusiji zaključuje se, da se dozvoli čak i izvoz sjena na neoslobodeni teritorij pod uvjetom, da se kao protuvrednost uveze hrana tj. žito i krumpir i to pod kontrolom NO. vlasti i uz odgovarajuće cijene.

U pogledu zdravstva zaključuje se, da se podižu krečane gdje god za to imade mogućnosti, jer je vapno odlično raskužujuće sredstvo, a brigu oko

provođenja ovog u djelo pored odbora imaju da poduzmu zdravstvene sekcije pri odborima. Ovim mjerama pristupiti najhitnije, da bi se spriječila epidemija zaraznih bolesti.

4. BIRANJE PRIVREMENOG NOO-ra OD 5 ČLANOVA:

Kako se sadanjim prilikama nameće najnužnijih pet grana rada, potrebno je prema tome i zadužiti se istima 5 lica, a to su 1) ekonomija, 2) socijalna politika i prehrana, 3) prosvjeta i propaganda, 4) zdravstvo. Peta grana naime jeste dužnost i položaj predsjednika NOO-ra koji odgovara za rad čitavog odbora.

Nakon kraće diskusije drug Čanica predlaže za privremeni Okružni NOO-r slijedeća lica i to: Za predsjednika Livada Dušana, za ekonomiju Polović Marka, za socijalnu politiku i prehranu Balčin Jovana, za prosvjetu i propagandu Žalac Tomu i za zdravstvo Koprenica Stanka. Prisutni jednoglasno prihvataju gornji predlog i potvrđuju izbor. Poslije toga bude konstituisan sam odbor te za predsjednika izabire Livada Dušana tajnika Balčin Jovana i Blagajnika Polović Marka.

4. RAZNO:

Zaključuje se, da se pitanje smještaja kancelarije Okružnog NOO-ra, nabavke potrebnog kancelarijskog materijala i inventara, te tehničara riješi između odbora i komande područja.

Drug Franjo Puškarić zamjenik Komandanta postavlja pitanje snabdjevanja vojske i vojnih bolnica mesom. — plenum donosi zaključak, da se u prednju svrhu apsolutno neuzimaju u obzir sprežna stoka i krave muzare, već jedino junad, tclad, krvotopna i nesposobna stoka. Kotarski NOO-ri podnijeće u što kraćem vremenu statističke podatke o stanju stoke.

Pošto je ovime dnevni red iscrpljen drug Čanica zaključuje današnju sjednicu.

¹ Vidi dok. br. 3 bilješku br. 1

AH Zgb, ZAVNOH, br. 43/43
Original pisan pisaćim strojem, latinicom

7. 1943, ožujak 21

Okružna prehrambena komisija za Kordun — Incijativnom
odboru ZAVNOH-a

ZAPISNIK

konferencije predstavnika Kotarskih i općinskih prehrambenih komisija održane dana 18.III o.g. na poziv prehrambene komisije pri privremenom Okružnom odboru za Kordun.

Ispred kotarske i općinskih prehrambenih komisija Veljun prisutni su: delegat kotarske prehrambene komisije i delegati općinskih prehrambenih komisija: Veljun, Perjasica, Cvijanović Brdo, Klokoč i Skrad. Nije prisutan delegat općinske prehrambene komisije Dubrave.

Delegat kotarske Prehrambene komisije Vojnić nije prisustvovao. Iz navedenog kotara prisutni su delegati općinskih prehrambenih komisija: Vojnić, Krstinja, Krnjak, Tušilović i Utinja.

Delegat kotarske prehrambene komisije Vrginmost nije prisustvovao. iz navedenog kotara prisutan je samo delegat općinske prehrambene komisije Vrginmost. Delegati općinskih prehrambenih komisija: Perna, Bović, Ostrožin i Sjeniĉak nisu prisutni, niti su ispriĉali svoj nedolazak.

Delegat kotarske prehrambene komisije Slunj nije prisustvovao. Iz navedenog kotara prisutan je samo delegat općinske prehrambene komisije D. Primišlje.

Delegati općinskih prehrambenih komisija Moĉila i Gornje Primišlje nisu prisutni, nisu ispriĉali svoj nedolazak.

Delegati kotara Karlovac i Plaški, kao i delegati podruĉnih im općina nisu prisustvovali na konferenciji.

Ispred prehrambene komisije privremenog OkruŹnog odbora za Kordun prisutni su drugovi Balĉin¹ i Panta² koji ujedno rukovodi radom same konferencije.

Drug Panta navodi razloge radi kojih je sazvana današnja konferencija i u kratkom referatu iznosi stanje prehrane stanovništva, kao i uzroke koji su doveli do nestašice hrane kod jednog dijela stanovništva. Istiĉe da se je pitanjem prehrane pozabavio i Inicijativni odbor Zemaljskog Antifastiĉkog vijeća Narodnog oslobođenja Hrvatske, koji je izradio pravilnike komisija za prehranu i sjetvu.³ Ovim pravilnicima omeđen je pravac rada svima organizacijama i Narodno—oslobodilaĉkim vlastima na pitanju zbrinjavanja naroda sa hranom i pitanju obrade zemljišta u proljetnoj sjetvi.

Radi osvjetljenja ovog pitanja odraŹana je i konferencija kotarskih tajnika i predsjednika dne 28. II o. g.⁴ a zatim i konferencija vlasnika mlinova na podruĉnom teritoriju.

Za uspješno riješavanje pitanja narodne prehrane potrebno je, da sve komisije koje su u tu svrhu obrazovane rade brzo i ispravno, te da sve podatke (statistiku) koji sluŹe u tu svrhu izrađuju toĉno i da ih na vrijeme dostavljaju OkruŹnoj prehrambenoj komisiji. Ovim putem moći će se razvijati ispravna inicijativa na svim podruĉjima rada za savlađivanje teškog problema narodne prehrane.

Delegati pojedinih kotarskih i općinskih prehrambenih komisija iznose teško stanje prehrane u njihovim mjestima, ali na žalost ne posjeduju podatke o broju onih koji ŹiveŹne namirnice potraŹuju, a niti podatke o viškovima Źita u pojedinim kućanstvima ili cijelom teritoriju.

Nakon provedene diskusije po pitanju organizacije rada pojedinih komisija konferencija zakljuĉuje:

1. Da seoske, općinske i kotarske prehrambene komisije odmah izvrše popis sviju osoba, koje

a. nemaju već sada Źita za prehranu, a isto tako i drugih ŹiveŹnih namirnica;

b. neće imati Źita za mjesec dana;

c. neće imati Źita za dva mjeseca;

i da putem svojih organa provjere istinitost navoda svake osobe, koja putem prehrambene komisije ŹiveŹne namirnice zatraŹi.

2. Da sprovedu kontrolu Źitnih rezerva, odnosno da ustnove višak Źita u svima kućanstvima koje ovakove viškove posjeduju, te da o tome sastave toĉne podatke.

3. Da sprovedu propagandu i izvrše sabiranje dobrovoljnog žitnog prinosa za pokriće potreba NOV i neimalog naroda, te da kod tog posla usko saraduju sa masovnim organizacijama AFŽ i USAOJ-a.

4. Da sprovedu točnu kontrolu mlinskog ušura i da vrše nadzor nad sabranim količinama žita.

Da odmah prema pripislatom obrascu dostave Okružnoj prehrambenoj komisiji predlog lica koja će biti postavljena za povjernike u mlinovima i da paze da se vlasnici mlinova i povjerenici pridržavaju Uputstava za rad, red i disciplinu u mlinovima, koja je izradila Okružna prehrambena komisija.

5. Da organiziraju otkup žita za novac i bonove i da pojedincima koji sami pronađu mogućnost kupnje žita uz određene cijene, izdavaju dozvole uz naznaku količina koje se za određeno vrijeme smiju utrošiti.

Isto tako da vrše rekviziciju žita prema potrebi i da vlasnicima izdavaju potvrdu protuvrednosti.

6. Da vrše raspodjelu žita svakih 10 dana tj. triput mjesečno i to jednu polovinu litre po osobi dnevno.

Da druge živežne namirnice ukoliko ih sakupe dodjeljuju prema danim mogućnostima, ali svakako u granicama najnužnijih potreba.

7. Da Okružnoj prehrambenoj komisiji svakih 10 dana dostavljaju sve podatke u vezi prehrane i da u tom roku obračunavaju 30% sabranog dobrovoljnog prinosa i mlinskog ušura navedenoj komisiji, koja će ga predavati vojnim ustanovama.

Da o viškovima sabranog žita dostavljaju točne izvještaje i da ove viškove izručuju onima prehrambenim komisijama, koje na svom teritoriju ne mogu pokriti potrebe stanovništva i koje u tu svrhu dobiju doznaku putem Okružne prehrambene komisije.

8. Da po svim selima vrše propagandu štednje sviju »živežnih namirnica pod parolom »Nitko kod nas ne smije umrijeti od gladi«. »Sve za front«.

9. Da odmah sve prehrambene komisije popune sa predstavnicima AFŽ i USAOJ-a, te da navedene organizacije zamole, da ih u njihovom radu svestrano pomažu.

Da članove komisija stalno upozoravaju na točnost i nepristranost u radu.

10. Da posreduju i organiziraju nabavu soli za potrebe naroda. Sol da nabavljaju sa neoslobođenog teritorija uz cijenu od 17.50 kn. do najviše 25 kn a pogranične općinske prehrambene komisije moći će kod drugih prehrambenih komisija organizirati razmjenu soli za žito u razmjeru određenih cijena za sol i žito.

Pošto još nijesu obrazovane općinske komisije za sjetvu, potrebno je, da organi prehrambenih komisija potpomognu rad općinskih NOO-ra i to:

1. Da vrše organizaciju proljetnih radova prema Pravilniku o radu komisija za sjetvu i da vrše kontrolu uzoranih površina pod parolom »Ni jedan komad zemlje ne smije ostati neobrađen« i da nastoje da se 15 aprila o.g. po svima selima izvrši komisijski pregled uzoranih i neuzoranih površina te da organizuju sve potrebno, da se do tada neobrađeno tlo obradi.

2. Da se odmah stave u dodir sa onim općinskim komisijama na čijem teritoriju imade stočne hrane, te da organizuju otkup, prevoz i rekviziciju sjena za ishranu radne stoke u onim krajevima gdje stočne hrane nema.

3. Da tumače narodu važnost vrtljarskih radova za prehranu naroda i da organiziraju stručne savjetnike, koji će po selima obilaziti i narodu po-

kazivati način obrade tla za povrće, kao i vrijeme kada se pojedino povrtno sjemenje treba zasijavati i presađivati.

4. Da organiziraju nabavne kanale za nabavku sjemenja i da nabavljeno sjeme što prije dolazi u ruke interesenata.

Time konferencija završava svoj rad, a članovima prehrambenih komisija daju se uputstva da se u svome radu pridržavaju ovih zaključaka i već ranije dostavljenih uputa sadržanih u pravilnicima i raspisima.

¹ Jovan

² Adam Katić

³ Pravilnik o prehrambenim komisijama i Pravilnik o radu komisije za sjetvu su objavljeni u »ZAVNOH-Zbornik dokumenata 1963. g.« IHRPH Zgb 1964. g. dok. br. 22 i 23 str. 65—68.

⁴ Vidi dok. br. 1.

AH Zgb, ZAVNOH, br. 45/43
Original, pisan pisačim strojem, latinicom.

8. 1943, ožujak 21

Okružni NOO za Liku — Inicijativnom odbo. ZAVNOH-a

Izvještavamo vas, da je formirana Prehrambena komisija u koju su ušli predstavnik Okružnog NOO-a drug Stevan Vujnović, član užeg Okružnog NOO-a za Liku, drug Ilija Rapaić st. agronomije sadašnji pomoćnik Komandanta mjesta u Buniću i Dragan Vukša seljak predstavnik USAOJ-a.

Napominjemo, da Okružni AFŽ i pored našeg višekratnog traženja nije do danas delegirao svog predstavnika u pomenutu komisiju kao ni u komisiju za sjetvu i da su neki dopisi koji su im upućeni povraćeni natrag, jer da ih se nemože pronaći.

Prilikom odašiljanja dvojice kurira bilo je stavljeno jednom od njih u dužnost, da ode u Vojno tehničku radionu u Bijeće Potoke sa uručenim pismom i da nam prvom prilikom kada bude upućen ovamo donese pisači stroj, koji smo tamo bili dostavili radi popravka. Kako je od tada prošlo više dana a stroja i pored velikih potreba nismo do danas dobili, molimo Vas, da bi Vašim posredovanjem ustanovili kako stvar stoji sa strojem i po prvoj prilici da nam se isti dostavi.

Ujedno Vas izvještavamo da je danas u 8 sati ujutro umro uhapšenik Blanuša Ilija, koji je bio ustupljen ovome odboru radi ubistva svoga brata a nalazio se u zatvoru kod Komande Ličkog područja.

Danas smo primili nekovertiran dopis slijedećeg sadržaja: »Druže Pajo,¹ u Babin Potoku ima sjemenskog krumpira 2-3000. Ekonomski odsjek GŠH stavlja taj krumpir na raspoloženje Okružnom NOO-u neka krumpir što prije uzmu, drugarski pozdrav Moro«.² Na poleđini ovog otvorenog dopisa naslovljeno je Okružnom NOO za Liku.

Mi smo na osnovu ovoga dopisa uputili hitni dopis kotarskom NOO-u Korenica i stavili mu u dužnost da ovaj krumpir smjesta preveze i pohrani kod najbližeg općinskog NOF-a i da taj krumpir ostane pohranjen do naše daljnje odluke. Ovo vam saopćavamo radi znanja.

¹ dr. Pavle Gregorić

² Magašić — vidi dok. br. 5 bilješku br. 5

AH Zgb, ZAVNOH, br. 51/43
Original, pisan pisačim strojem, latinicom

9. 1943, ožujak 24.

*Pismo Čanica-Stanko Opačić — Privremenom Okružnom NOO — u
Kordun*

Geste koju prema ovome pismu čine ustaše je tendenciozna i vrlo prozirna i radi toga treba kod tih pitanja biti vrlo oprezan. To nije slučaj samo sa Sjeničakom, nego i sa drugim krajevima. Ustaše su najprije taj narod prisilile da to blago odaždenu, a sada dozvoljavaju ovima da ga traže. Oni su osjetili približavanje srpskog i hrvatskog naroda i to ih smeta, a ujedno znaju da će u tom traženju i zamjeni nastati sukobi i trzavice te svađe između onoga što traži i onoga što daje, a naročito kad se uzme da je masa tog blaga već prodana. Dakle hoće narod da zakrvave međuse. Sa druge strane ništa ih ne smeta kod srpskog naroda tom gestom steći povjerenja, doznati od njega sva zbivanja na ovom teritoriju i ponovno upasti i to blago pokupiti.

Uzmite slučaj sa davanjem soli u Skakavcu gdje su ustaše pozivali narod, prodali im oko 50 kg. soli i od tog naroda dobili obavještenja da se naše jedinice ne nalaze tu u blizini, te sutra dan upali sa 2 satnije i odagnali 20 pari volova. Isplati se dati 50 kgr. soli za 20 pari volova.

Osim materijalne ova gesta ustaša ima daleko veću političku pozadinu, jer se vidi da sličnu praksu oni vrše na sve strane. Uočite slučaj sa Topuskim gdje je bojnik, pohapsio šestoricu ustaša koljača, prikupio podatke o pokoljima i traži iz Perne 5—6 Srba da dođu da posvjedoče nedjela ovih krvnika i vrlo je vjerojatno da će ustaše biti strijeljani, jer i onako ustaše koljači nijesu ni bili drugo nego slijepo oruđe u rukama krvničkog ustaškog vodstva koje se neće žacati žrtvovati ih radi jednog novog manevra koji bi imao za cilj da njima produži život i ponovno napravi jaz između naših naroda. Mi smo naravno uredili da perjani ne idu svjedočiti, jer će, doći vrijeme kad će narod suditi i onima koji su klali i onima koji pokušavaju manevrisati, a krivlji su od onih koji su klali. Mišljenja sam da o tim raznim manevrima treba upoznati sve naše organizacije i upozoriti ih da narod na sve to upozore. Mi ne smijemo nasjesti neprijateljskim manevrima.

Ako odbori u pojedinim krajevima budu pravilno radili i mogli narodu pravilno to prikazati neće ništa biti teško. Rat nije još gotov, prema tome izmjena toga blaga i traženje otšteta za opljačkano ne može se ni u kom slučaju temeljito riješiti prije uništenja fašizma, zato se ja ne bi složio da narod iz srpskih krajeva odlazi u hrvatske i kolje se sa hrvatskim seljacima za jednu kravu. Ustaški i okupatorski psi popalili su i opljačkali čitav Kordun. Pod prijetnjom smrti gonili su poštene hrvatske seljake da idu u pljačku, a sami su pljačkali i klali dočim sad velikodušno puštaju da narod traži svoje krave po tim selima. Treba da narod reče ustašama: da mi nijesmo zadovoljni sa jednom ili dvije krave za ovoliko učinjeno zlo, nego je potrebno da pred narodni sud dođu oni koji su to učinili. A kad to bude, onda će narod sam urediti svoje račune u punoj slobodi bez ustaških propusnica. Hrvatski narod nije kriv za tu pljačku, a srpski narod izgubio je više toga i biti će u stanju da pričeka kad će se ta pitanja moći pravednije riješiti.

Odstupanje od tog načela moglo bi biti samo u tom slučaju, ako netko od hrvatskih seljaka sam hoće da dočera i preda takav komad opljačkane stoke i to sve pod kontrolom naše narodne vlasti. Neka ustaše sami uzmu svu stoku koju su opljačkali i podijelili po hrvatskim selima i predaju onima

od koga je opljačkano protiv toga ništa nemamo. Što se tiče priča o sakupljanju hrane i davanja onima koji nemaju neka sakupljaju i daju mi ni protiv toga ništa nemamo, ali taj manevar ne vjerujem da će uspjeti, jer oni moraju sakupljati hranu i slati u Njemačku što im je mnogo preče.

To je moje mišljenje i ja bi vam savjetovao da po njemu se ravnate ali ujedno mislim da ovaj spis ustupite Inicijativnom Odboru¹ pa neka drugovi donesu načelno rješenje, pošto ovo nije ni jedinstven ni naivan slučaj.

¹ ZAVNOH-a

AH Zgb, ZAVNOH, br. 114/43
Neovjerovljeni prijepis, pisan pisanim strojem, latinicom.

10. 1943, ožujak 29

[Inicijativni odbor ZAVNOH—a] — Okružnom NOO-u za Liku

Primili smo Vaše zadnje izvještaje, pa kako zaista iz njih ne možemo dobiti pravu sliku o stvarnom radu prehrambenih komisija i komisija za sjetvu kod pojedinih NOO-a, potrebno je da oko 10. IV sazovete konferenciju svih kotarskih i općinskih NOO-a za Liku. Mjesto konferencije neka bude pristupačno za sve odbornike iz čitave Like, a dan neka bude nedelja, jer se ipak tada najmanje radi na polju. Konferencija bi morala početi ili prije podne ili odmah poslije podne, jer će se na njoj pretresti mnoga pitanja. Najvažnije pitanje na ovoj konferenciji bit će pitanje o radu prehrambenih komisija i komisija za sjetvu. U tu svrhu treba delegati pojedinih Odbora općinskih ili kotarskih da pruže na ovoj konferenciji neizostavno slijedeće podatke.

1) Računajući od konferencije u Podlapači, dakle 8. o.mj.¹ koliko su pojedine prehrambene komisije općinske i kotarske sakupile hrane za vojsku ukupno, za samu vojsku, za izbjeglice, za sirotinju. Treba navesti te podatke i po vrstama hrane, zatim koliko je bilo dobrovoljnih priloga, a koliko je od toga sakupljena hrana otkupom putem priznanice.

2) Podaci za sjetvu moraju obuhvaćati koliko na teritoriji pojedinog NOO—a imade ziratne zemlje, koliko je od toga posijano ozimom kulturom, koliko je sada poorano i posijano u proljetnoj kampanji. Koliko će zemlje ostati neobrađeno ili za koliku površinu zemlje postoji opasnost da će ostati neobrađena. Sve prepreke koje sprečavaju obradu zemlje na teritoriji pojedinog NOO—a kao i predlog da se eventualno riješi to pitanje. Stvarni višak ili manjak sjemenja, računajući na međusobnu pomoć stanovništva pojedinog NOO—a. Da li se vrši uzajamna pomoć u sjemenju, prebacivanju radne, ljudske i stočne snage. Koliko će ostati zemlje za drugu partiju zasijavanja (kukuruz, proso i t.d.) pa da se znademo ravnati šta bi i koliko još trebalo učiniti da se u toj drugoj partiji nadoknadi ono što se sada nije moglo svršiti.

Obavijestite nas na vrijeme o mjestu i danu konferencije. Ako mislite da je Podlapača zgodna, mi nemamo ništa protiv toga. Naš telefon je broj 31 i sva hitna saopćenja možete vršiti preko telefona.

Obaviješteni smo da se preko Gospića može nabaviti sjeme. Čujemo da se može dobiti talijanski ljuļ i lucerna. Ispitajte najhitnije nabavu tog i ostalog sjemena, cijene itd. Nismo dobili od Vas izvještaj kako stoji sa skuplja-

njem novca u fondove za nabavu. Na Kordunu su skupili oko 100.000 Kuna. Mi novaca nemamo i tu akciju treba u narodu započeti. U svim mjestima i oko njih, kao na pr. Korenica, odbori ističu mogućnost da bi umjesto hrane mogli sakupiti novac. Vi u tom pogledu izgleda niste još ništa učinili.

Na Kordunu nemaju agronoma. Kod Vas mislim da rade dvojica trojica. Drugarica Leda² iz kotarskog NOO Lapac stavila se na raspolaganje našoj akciji. Moguće bi bilo zgodnije da jedan drug pređe za Kordun, da tamo pomogne kod Okružnog NOO—a a da ona ostane kod Vas na domaćem terenu. Stavite se s njom hitno u vezu i nastojte to čim prije sprovesti u djelo.

Na Vašu tablicu koja je došla kao prilog Vašega pisma od 24. III³ primjećujemo da je dobro što ste nam ju poslali, ali iz nje mi ne možemo vidjeti koliko stvarno vojska dobiva hrane od naroda putem NOF—a, a to je ono što se traži i što je važno.

Posebno na Vaš izvještaj broj 36 od 27.III odgovaramo Vam o pojedinim kotarskim NOO—ima.

KOTAR UDBINA Potrebno je da nam se što prije pošalje detaljan izvještaj sa konferencije 28. III Po pitanju napuštene zemlje ako je interes za napolicu slab pokušajte politički na sastancima a u smislu naših direktiva djelovati na ljude da obrade zemlju u što većoj mjeri. Nas interesira kako je rasterećenje vojske izvršeno pa nas uvijek i o ovim stvarima detaljnije izvjestite.

KOTAR LAPAC Treba pokrenuti pitanje stoke, jer je konferencija 22. o. mj. pokazala da se može već danas još prije svršetka oranja za vojsku namaknuti do 400 grla stoke. Na ovom sektoru koreničkom, baš u pogledu stoke slabije stoji stvar pa bi trebalo jednom akcijom dobrovoljnih priloga i otkupom putem priznanice tu stvar konačno pokrenuti sa mrtve tačke. Ovdje Vas upućujemo na suradnju sa vojnim vlastima koje ćete po svim pitanjima opisivanja i davanja stoke u NOF izvještavati. Naravno izvještaji se imaju slati i nama. Za ovaj kotarski NOO odobreno je do 2.500 kg ječma i potrebno je da već konačno sa Komandom Područja stvar riješite. Naravno, da će se ječam davati najpotrebnijim.

KOTAR GOSPIĆ Taj kotarski NOO iz originalnog izvještaja koji smo primili može dati oko 300 grla stoke. Njemu je odobreno isto oko 2.000 kg ječmenog sjemenja iz magazina. Ne smije se zaboraviti na krumpir iz Čitluka i Divosela. Snabdjevenost ovog kotara u plugovima i stoci je dobra, ali ne dostaje stočne hrane. Tu bi trebalo nekom međusobnom razmjenom pomoći koju susjednu općinu ili kotar kao na pr. Udbinu. Samo se mora ipak ustanoviti da li se od razvučene hrane iz Podlapače i to iz viškova poedinaca može stvoriti neki fond stočne hrane za oranje. To je moguće samo treba hitno raditi.

KOTAR KORENICA Koliko smo mi obaviješteni nije obrađeno više od 5% pa nas interesira odakle imadete izvještaj da je obrađeno 25% Niste nam odgovorili na naše mišljenje da se 2.000 kg sjemenskog krumpira dadne za Kordun. Međutim iz Korduna nas izvještaju da iz Banije prebacuju za svoje potrebe sjemenski krumpir i prema tome taj krumpir može ostati za pribojsku zemlju. Niste nam odgovorili ni na to, da li će i kada netko doći ova-mo da si pogleda stanje u Korenici. Što se tiče Debelog Brda i Šalamunića i njihovih priloga mislimo, da bi se to moglo malo povećati.

KOTAR GRAČAC Kažete da nedostaju podaci. Ako niste do sad poslali nikoga tamo da izvidi stvar učinite to najhitnije, jer već je mjesec dana skoro prošlo od konferencije a mi nemamo nikakav izvještaj kako se tamo prilike razvijaju.

Nismo od Vas dobili nikakav izvještaj o tome kako rade radne čete u pojedinim NOO-ima pa nam pošaljite o tome podatke. Isto tako u jednom svom pismu javili ste nam da ste poduzeli korake povodom zahtjeva postavljenih našim dopisom od 13. III pa nam odgovorite da li ste postigli neke rezultate.

Očekujemo Vaše hitne obavijesti.⁴

PRILOG

[1943, ožujak. . .]

Izvještaj sa sastanka Okružno prehrambene komisije za Liku

Dan 27. III sastala se okružna prehrambena komisija. Prisutni članovi Vujnović Stevo, Drobac Danilo, nije prisutan Vukša Dragan pošto se isti na terenu razbolio. Ovoj komisiji nije delegiran član Okružnog AFŽ-a i ako je više puta traženo sa strane okružnog NOO-a.

Kotar Gospić

Pri kotarskom NOO-u postoji kotarska prehrambena komisija, također postoje i općinske i mjesne prehrambene komisije, Ove komisije su osnovane 20 i 21. o.m.j. koje su otpočele sa radom u vezi sa NOO-ima. Počelo se prikupljati dobrovoljni prilozi odnosno popisivati dobrovoljne priloge koje će se dati u korist naše vojske kao i prehrani naše sirotinje.

Kako je u kotaru Gospiću prije velike neprijateljske ofenzive, još od ljetos ekonomski uništen oslobođeni teritorij toga kotara osim jednog dijela Barleta, Vrebca, Pavlovac—Zavođe, Mogorić i jednog dijela Ploče. Na kome je sektoru bilo zimus preko 2000 izbjeglica koje su bile iz Smiljana Divosela, Čitluka, Ornica, Počitelja, Čukovca, Ostrvice i iz Dalmacije koje su bile raspoređene po kućama a ova tri sela izdržavala su stalno vojsku pošto graniči sa neoslobođenim sektorom te su rezerve iscrpljene. U općini Gospić obećano je 80 metara dobrovoljnog priloga krumpira za vojsku. U svim selima gornjeg sektora imade po neki broj izbjeglica koje se nisu vratile na svoje zgorište a osim toga imade u selima seoske sirotinje koja nema što jesti i to u selu Kiku 30 osoba, u Ploči oko 60 osoba, Mogorić 13 familija, Pavlovac Zavođe 4 familije, Vrebac 15 familija, Barlete 14 familija, Ostrvica 10 familija, Čukovac 20 familija. Divoselo 10 familija, Čitluk 5 familija. Počitelj 5 familija, Raduč 10 familija. Do sada su NOO-i preko odbora narodne pomoći kao i preko ostalih organizacija vršili sabirnu akciju za pomoć u hrani a sada je ovo uzela u dužnost prehrambena komisija.

Kotar Korenica:

Pri kotarskom NOO-u postoji kotarska prehrambena komisija. U ovom kotaru obidene su slijedeće mjesne i općinske prehrambene komisije. U općini Bunić postoji prehrambena općinska komisija, također postoji i u svim selima koja pripadaju općini Bunić. Prehrambena komisija Šalamunića sakupila je 10 vreća žita, 22 vreće krumpira, 2 vreće kukuruza, 3 vreće graha i 12 kg suhog mesa. Od toga je jedan dio predala općinskoj prehrambenoj komisiji u Buniću. U selu ima 90 izbjeglica iz Kule koji su raspoređeni po kućama, također postoji nekoliko familija u samom selu bez hrane. U Buniću osnovana je prehrambena komisija ali nije otpočela sa prikupljanjem. U Debelom Brdu komisija za prehranu prikupila je 134 kg, krumpira, 346 kg žita, i 25 kg kuku-

ruza. U selu nalazi se 60 izbjeglica iz Kule na prehrani a ima i nekoliko domaćinstava bez hrane.

Na području općine Korenica u svim Narodno-oslobodilačkim odborima osnovane su prehrambene komisije ali iste nisu otpočele akcijom sabiranja hrane.

Pri općini Bjelopolje u većini sela pri NOO-ima osnovane su prehrambene komisije, ali ima nekih sela iste općine u kojima još nije osnovana prehrambena komisija kao što je slučaj sa selom Vedašićem. Prehrambene komisije i ove uopće nisu otpočele sa akcijom sabiranja hrane.

Član Okružne prehrambene komisije drug Vukša Dragan koji je otišao na teren kotara Lapca i Gračac izvještava da leži bolestan. U istom izvještaju moli za posredovanje da se što hitnije izašalje jedan lekar u općinu Doljani jer da tamo zarazne bolesti upravo haraće, tako da ima svaki dan tri do četiri smrtna slučaja.

Članovi komisije saglasili su se u tome da je potrebno biti bez prekida na terenu i kontrolirati rad podređenih komisija, odakle će svake sedmice slati izvještaj o svojim zapažanjima i činjeničnom stanju na terenu, a sastanak da se održava između članova od prilike svaki 15 dan.⁵

¹ Vidi dok. br. 3

² Neda Marijan

³ Citirani dopis i tablica nisu se mogli pronaći.

⁴ Kopija bez parafa, pisana pisačim strojem, latinicom.

⁵ Original, pisan pisačim strojem, latinicom.

AH Zgb, ZAVNOH, br. 57/43

11. 1943, travanj 4

Inicijativni odbor ZAVNOH-a — Okružnim NOO-ima za Liku, Kordun i Baniju

Zarazne bolesti, trbušni i pjegavi tifus šire se sve više po našim selima. Razlog je tome, što Narodno oslobodilački odbori sa zdravstvenim odborima nisu do danas uspjeli provesti u selima one mjere, koje su trebali poduzeti prema danim im uputama. Mnogi znanstveni odbori raspali su se djelomično radi obolenja većine njihovih članova, a djelomično radi toga što njihovi članovi nisu shvatili ozbiljno dužnost koja im je data. U mnogim selima dogodili su se slučajevi bježanja rukovaoca karantina i slično.

Da bi se ipak spriječilo daljnje širenje spomenutih zaraza potrebno je da Narodno oslobodilački odbori u svim selima isto tako kao i svi općinski i kotarski Narodno-oslobodilački odbori poduzmu sve mjere da se daljnje širenje zaraza po mogućnosti što više spriječi.

Te mjere su ove:

1. Potrebno je hitno uspostaviti sve Zdravstvene Odbore za borbu protiv raznih bolesti, u koliko u pojedinim selima, općinama i kotarima ne djeluju već prije izabrane zdravstvene sekcije, koje treba da preuzmu na sebe organizaciju borbe protiv zaraznih bolesti.
2. Potrebno je da kotarski Narodno oslobodilački odbori pa i općinski u koliko imaju svoju tehniku umnože letake protiv trbušnog i pjegavog tifusa, koji su bili štampani i da ih podjele po svim selima.
3. Da se organizira krećenje svih kuća i pranje poda lukšijom barem jednom tjedno.
4. Da se hitno pristupi spremanju srpskih buradi i drugih naprava koje su spomenute u letacima i ostalim člancima u »Dnevnim Vijestima« za uništavanj

ušiju. Isto tako da se sprovede živa propaganda za uništenje ušiju za čistoću, što češće pranje veša i slično.

5. Da se provede obavezno građenje zahoda za svaku kuću makar i na najprimitivniji način (obična jama, koju treba od vremena do vremena posipati zemljom.

6. Da se i dalje organiziraju karantine za bolesne, trbušnim pjegavim tifusom, da se te karantene dobro uredi i da se nastoji upućivati u njih sve bolesnike koji boluju od trbušnog i pjegavog tifusa bez iznimke.

7. Da se stalno provodi propaganda za borbu protiv tih zaraznih bolesti, za čistoću, za obavezno šišanje muškog i ženskog stanovništva u svim selima gdje postoje slučajevi tifusa i drugo.

Javite nam što brže što ste u tom pogledu učinili.

AH Zgb, ZAVNOH, br. 89/43
Kopija bez parafa, pisana pisanim strojem, latinicom.

12. 1943, travanj 8

[Inicijativni odbor ZAVNOH-a] — Okružnim narodno-oslobodilačkim odborima Kordun, Lika, Banija i Primorsko-goranski

Radi dosta velike nestašice u sjemenju preporuča se sijanje u redovima. To se naročito preporuča tamo, gdje se zemlja obrađuje zajednički ili u režiji komande područja. Način takve sjetve pokazat će vam bilo agronom, bilo polj. stručnjak, koga sigurno imadete na vašem području.

AH Zgb, ZAVNOH, br. 130/43
Kopija bez parafa, pisana pisanim strojem, latinicom.

13. 1943, travanj 28

Privremeni Okružni NOO za Kordun — Inicijativnom odboru ZAVNOH-a

Na dopis naslova od 27. III o. g. Pros. Broj 40¹ o kulturno—prosvetnom radu na Kordunu izvještava se sljedeće:

1) Kulturno—prosvetni rad na Kordunu počeo je polovicom oktobra 1942 godine i razvijao se dobro, dok ga nije prekinula neprijateljska ofanziva 20.I.1943. god. Tada je osnovan prosvetni odbor za Kordun u koji su ušli predstavnici svih antifašističkih organizacija i 2 učitelja Osim stručnih učitelja (kojih je tada bio priličan broj na Kordunu), pozvani su za kulturno—prosvetne radnike i oni drugovi i drugarice, koji su imali nešto srednje škole. Za iste je održan petdnevni tečaj da dobiju glavne upute za rad. Osim osnovnih obučnih predmeta upoznalo se djecu sa Narodno-oslobodilačkom borbom, to tumačeći sve prigodne pojave i događaje za koje je bio vezan interes djece. Tada je na Kordunu u svemu radilo do 40 kulturno—prosvetnih domova (škola). Tečaja za nepismene nije bilo. Interes djece za školu bio velik, jer se sa djecom postupalo kao sa mlađim drugovima, kojemu je učitelj vodič i savjetodavac. Svako ropsko odgajanje odbačeno je. Uspjeh u pojedinim školama osjetilo se također, je li pravi stručni učitelj ili nije, te opet jedno osvje-

dočenje, da nije lako biti učitelj i da ne može svako biti učitelj. Ali nužda zakon mjenja. Kod kulturno—prosvetnih domova održavani su također sastanci omladine i starijih, gdje su se čitale novine i časopisi. Izdržavanje škola kao i opskrba učitelja sa hranom i ogrijevom, padalo je na teret seoskih kulturno—prosvetnih odbora. Ti su odbori u nekim mjestima pokazali mnogo smisla za kulturno—prosvetni rad, ali su i mnogi odbori pokazali nemarnosti i nerazumijevanja, te radi kakve sitnice, ili npr. malog popravka na zgradi otezalo se i prigovaralo dulje vremena, a obuka se nije mogla održavati. U Kotarevima Vojnić i Veljun radilo je u svakom 13 — 14 domova, dok su kotari Vrginmost i Slunj bili mnogo slabiji, ali se radilo na osnivanju kulturno—prosvetnih odbora i otvaranju škola.

2) Naslov je dobio podatke, da je ovdje postojao neki bukvar. Toga uopće nije bilo, nego drugarica Maša,² predstavica USAOJ-a u kulturno—prosvetnom odboru za Kordun sastavila udžbenik, koji se u rukopisu nalazi kod Agitpropa u Lici, lično kod druga Kulture³ Ako naslov interesira može taj rukopis od druga Kulture potražiti.

Prema sadanjim prilikama, gdje se radi bolesti ne mogu održati ni sastanci, a kamoli održanje obuke, te radi drugih poteškoća, u dogovoru sa pozvanima — za sada otpada svako štampanje udžbenika.

3) O ciklusu kulturno—prosvetnih predavanja, također nema ništa, jer se to moguće mislilo na predavanja didaktično — pedagoške sadržine, koja su održana za učitelje nestručnjake na petdnevnom tečaju, ili na predavanja i razgovore na kotarskim učiteljskim sastancima.

4) Obnavljanje kulturno—prosvetnog rada na Kordunu poslije neprijateljske ofenzive počelo je poslije 20 marta 1943. god. Na tom polju rada nastale su poteškoće što je velik dio kulturno prosvetnih radnika ostao u brigadama, a neki se nisu ni vratili na Kordun. Onda, raširenjem zaraznih bolesti onemogućilo je za sada svaki školski rad. Kulturno—prosvetnim radnicima dalo se područje pojedine općine ili većih sela sa zadacima: da obilaze i rade u vezi sa svim organizacijama, da su direktni savjetodavci u pitanju ekonomije, osobito zdrastva (tumačeći postanak bolesti i čuvanja od njih), šireći smisao kod omladine i radnih grupa za zajedničko potpomaganje, da su tumači »Vijesti« (u kojima sada osim radio vijesti izlaze i druge upute, stručni članci i važniji događaji ovog kraja), da su promatrači narodnog života i dnevnih događaja izvještavati o istima, vršeći dužnosti saradnika i dopisnika za »Vijesti«, koje bi ujedno bile uz »Dnevne vijesti«⁴ kao i druge sadanje časopise — glavno pomagalo u kulturno—prosvetnom radu, koj je povezan sa propagandističkim radom današnje narodno—oslobodilačke borbe.

Osim toga dužnost im je organizirati seoske kulturno—prosvetne odbore, a u manjim selima zadužiti jednu sposobniju osobu ili odbornika, za kulturno—prosvetni rad. Za ovakav način prosvjetnog i propagandnog rada treba sposobnih i snalažećih se radnika, a takvih imade vrlo mali broj. Ali i sa ovim brojem radnika i sa ovim načinom rada već sada se osjete rezultati.

O daljnjem radu i uspjehu biće naslov redovno obaviještavan.

PRIMJEDBA: Napred navedene podatke nije se ranije poslalo radi bolesti potpisanog člana ovog odbora zaduženog za kulturno—prosvetni i propagandni rad.

Na dopis naslova broj 93 od 5.IV.1943.⁵ odgovoriti će nakon točno popupljenih podataka.

- ¹ Dokument se nalazi u AH Zgb fond ZAVNOH
- ² Sofija Pavičić
- ³ Otmar Kreačić, službenik iz Bugojna, član Agitpropa Centralnog komiteta KP Hrvatske, član redakcije Naprijed.
- ⁴ «Dnevne vijesti» izdavao je Agitprop CK KPH kao centralni informativni list narodno-oslobodilačke borbe. Počele su izlaziti u siječnju 1943, a posljednji broj je izašao 18. 4. 1943.
- ⁵ Nije se mogao pronaći citirani dopis, a u urudžbenom zapisniku Inicijativnog odbora ZAVNOH-a nisu popunjene rubrike pod br. 93.

AH Zgb, ZAVNOH, br. 163/43
Original, pisan pisačim strojem, latinicom

14. 1943, svibanj 31

*Prosvjetna komisija Privremenog Oblasnog NOO—a
za Slavoniju — Inicijativnom odboru ZAVNOH—a*

Na Vaš dopis broj 93 od 5.IV.1943.¹ po pitanju kulturno—prosvjetnog rada na terenu pojedinih okružnih NOO—a od časa oslobođenja, podnosimo Vam popunjene skrižaljke prema izvještajima dobivenim od naših prosvjetnih odbora pri pojedinim komandama područja.

Naš rad od samog početka počeo je lijepo napredovati ali nas je u mnogome omela neprijateljska ofenziva na naš oslobođeni teritorij Slavonije čime su se uslovi rada u pojedinim selima smanjili ili čak onemogućili. U nekojim selima istom nam se rad sada omogućuje, tako da priložene skrižaljke pokazuju samo naš početak, a tek, ukoliko se okolnosti ne izmijene, budućnost će pokazati koliko smo u našem poslu uznapredovali.

Ovih dana pripremamo se za otvorenje novih 9 škola o čemu ćemo Vam nakon toga podnijeti popunjene skrižaljke o tim školama.

¹ Vidi dok. br. 13 bilješku br. 5

AH Zgb, ZAVNOH, br. 294/43
Original, pisan pisačim strojem, latinicom

TUMAČ PREDNJOJ TABELI:

- (1) Ovi podaci tiču se ranije školske obuke i ranijih analfabetskih tečajeva.
- (2) Da li je obuku vodila koja organizacija na pr. NOO ili AFŽ ili SKOJ ili vojska ili sami seljani.
- (3) Jesu li predavači stručni učitelji ili djeci ili vojska ili napredniji seljani.
- (4) Važno je znati da li se je za vrijeme tečaja broj polaznika povećao, ostao isti ili se smanjio.
- (5) Preko dana ili uveče.
- (6) Dobar, slab, srednji ili veliki.
- (7) Na primjer 23 učenika ili 15 učnika I—III razred ili I i II razred itd.
- (8) Da li su to djeca do 14 godina starosti, omladina do 20 godina, vojska ili odrasli seljani.
- (9) Postoje ili ne postoje.
- (10) Da li u selu postoji školska zgrada: čitava, razrušena, popaljena, prazna ili je u njoj bolnica ili kakav ured (i koji na pr. NOO Komanda Područja itd.)

Općina I. Kotar Grubišno Polje Okrug Virovitica

SELO	Da li se održala (1)		Da li se sada drži		održavaju li se kult. prosv.		Tko je vodio obuku (2)	Tko su bili predavači (3)	Broj polaznika tečaja (4)		Kako se obuka održavala (5)	Interes za tečaj (6)	Broj đaka i razred. (7)	Dob polaznika (8)	Uvjeti daljeg rada (9)	Školska zgrada (10)	NAPOMENA
	školska obuka	analf. tečaj	školska obuka	analf. tečaj	sastan. i predav.	priredbе			na početku	na svršetku							
Dabinac	do rujna 1942.	—	—	1	—	—	—	Napredna seljanka	5	5	uvečer	srednji	—	omladina i odrasli	dobri	nema	—
JASENAŠ	„	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	„	ima	—
Cjepidlake	„	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	„	ima	—
Removac	„	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	„	nema	—
Đakovac	„	—	da	—	—	—	—	Svršeni kursista	—	—	preko dana	—	—	do 14	„	ima	—
Turčević Polje	„	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	66	—	„	nema	—
Munije	„	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	„	ima	—
Rastovac	„	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	slabi	ima	—
Miletinac	„	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	„	nema	—
Bastaj. Brđani	„	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	nema	nema	—
Lončarica	„	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	naroda	nema	—
Ve. Dapčevica	„	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
				1	—	1	—	Napredna seljanke	5	5	u večer	srednji	—	omladinci i odrasli	dobri	ima	—
Mala Dapčevica	„	1	—	—	—	1	—	„	8	8	„	„	—	„	„	nema	—
Brđani	„	—	—	1	—	1	—	„	5	5	„	„	—	„	„	nema	—

Općina II Kotar Grubišno Polje Okrug Virovitica

SELO	Da li se održala (1)		Da li se sada drži		Održavaju li se kult. prosv.		Tko je vodio obuku (2)	Tko su bili predavači (3)	Broj polaznika tečaja (4)		Kako se obuka održavala (5)	Interes za tečaj (6)	Broj đaka i razred. (7)	Dob polaznika (8)	Uvjeti daljeg rada (9)	Školska zgrada (10)	NAPOMENA
	školska obuka	analf. tečaj	škols. obuka	analf. tečaj	sastan. i predav.	priredbе			na početku	na svršetku							
Brzaja	do rujna 1942.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	dobri	ima	—
Sibenik	”	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	”	”	—
Zrinjska	”	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	slabi	”	—
M. Grđevac	”	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	dobri	ima	—
Crekušina	”	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	dobri	ima	—
Topolovica	”	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	dobri	ima	—
M. Barna	”	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	dobri	ima	—
Vel. Barna	”	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	slabi	ima	—
M. Jasnovača	”	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	dobri	nema	—
Gakovo	”	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	dobri	ima	—
Vel. Peratovica	”	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	dobri	ima	—
Mala Peratovica	”	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	slabi	nema	—

		Općina broj 3		Kotar Pakrac		Okrug Nova Gradiška											
SELO	Da li se održala (1)		Da li se sada drži		Održ. li se kult. prosv.		Tko je vodio obuku (2)	Tko su bili predavači (3)	Broj polaznika (4) tečaja		Kako se obuka održavala (5)	Interes za tečaj (6)	Broj đaka i razred. (7)	Dob polaznika (8)	Uvjeti daljeg rada (9)	Školska zgrada (10)	NAPOMENA
	školska obuka	analf. tečaj	školska obuka	analf. tečaj	sastan. i predav.	priredbе			na početku	na svršetku							
Cikote	—	—	Da	—	Da	Da	Svršena učitelj kursist 4r. gim.	Svršena kursistkinja	37	44	Po danu	Dobar	I—20 II—24	Do 14 god.	Dobri	Ne postoji	—

		Općina		Kotar Novska		Okrug Nova Gradiška											
SELO	Da li se održala (1)		Da li se sada drži		Održ. li se kult. prosv.		Tko je vodio obuku (2)	Tko su bili predavači (3)	Broj polaznika (4) tečaja		Kako se obuka održavala (5)	Interes za tečaj (6)	Broj đaka i razred. (7)	Dob polaznika (8)	Uvjeti daljeg rada (9)	Školska zgrada (10)	NAPOMENA
	školska obuka	analf. tečaj	školska obuka	analf. tečaj	sastan. i predav.	priredbе			na početku	na svršetku							
Brezovac	—	—	da	—	da	da	Svrš. učitelj. kurs	Svršeni učit. kursist	41	41	Po danu	dobar	41	Do 14 g.	Dobri	Ne postoji	—

		Općina broj 4		Kotar Pakrac		Okrug Nova Gradiška											
SELO	Da li se održala (1)		Da li se sada drži		Održ. li se kult. prosv.		Tko je vodio obuku (2)	Tko su bili predavači (3)	Broj polaznika (4) tečaja		Kako se obuka održavala (5)	Interes za tečaj (6)	Broj đaka i razred. (7)	Dob polaznika (8)	Uvjeti daljeg rada (9)	Školska zgrada (10)	NAPOMENA
	školska obuka	analf. tečaj	školska obuka	analf. tečaj	sastan. i predav.	priredbе			na početku	na svršetku							
Koturić	—	—	Da	—	da	da	Svršena kursit. 4r. gim.	Svršena kursist. učit. kursa	71	71	Po danu	Dobar	71	Do 14 g.	Dobri	Ne postoji	—

SELO	Općina broj 1		Kotar		Požega		Okrug		Brod		Interes za tečaj (6)	Broj đaka i razred. (7)	Dob polaznika (8)	Uvjeti daljeg rada (9)	Školska zgrada (10)	NAPOMENA			
	Da li se održala (1)		Da li se sada drži		Održ. li se kult. prosv.		Tko je vodio obuku (2)		Tko su bili predavači (3)								Broj polaznika (4) tečaja		Kako se obuka održavala (5)
	školska obuka	analf. tečaj	škols. obuka	analf. tečaj	sastan. i predav.	priredbe	na početku	na svršetku	na početku	na svršetku									
Striježevica	jest	—	da	—	da	da	Svršena učit. kursa 4 r. gim.	Svršena kursist.	14	14	Po danu	Dobar	a—6 b—8	Do 12 g.	Dobri	zapa- ljena	—		

SELO	Općina 1		Kotar		Podr. Slatina		Okrug		Vi ovitica		Interes za tečaj (6)	Broj đaka i razred. (7)	Dob polaznika (8)	Uvjeti daljeg rada (9)	Školska zgrada (10)	NAPOMENA			
	Da li se održala (1)		Da li se sada drži		Održ. li se kult. prosv.		Tko je vodio obuku (2)		Tko su bili predavači (3)								Broj polaznika (4) tečaja		Kako se obuka održavala (5)
	školska obuka	analf. tečaj	škols. obuka	analf. tečaj	sastan. i predav.	priredbe	na početku	na svršetku	na početku	na svršetku									
Voćin	jest	—	Ne	—	—	—	Svršena učit. i kursist	Svršena učitelj. i kursist	130	130	Preko dana	Dobar	—	do 14 g.	Ne postoje	čitava	Mjesto bilo od bande zauzeto		
Slat. Drenovac	„	—	Ne	—	Održa- vaju	—	Učitelji	Stručni učitelji	10	12	„	Slab	a—7 b—5	„	„	Spaljena	—		
Smude	„	—	Ne	—	—	—	Svršena kursist.	Kursist. učitelj.	25	—	„	Slab	I odj. 11 II „ 14	„	Postoje	Čitava	—		

SELO	Općina		Kotar		Našice		Okrug		Osijek		Školska zgrada (10)	NAPOMENA					
	Da li se održala (1)		Da li se sada drži		Održavaju li se kult. prosv.		Broj polaznika (4) tečaja		Kako se obuka održavala (5)	Interes za tečaj (6)			Broj đaka i razred. (7)	Dob polaznika (8)	Uvjeti daljeg rada (9)		
	školska obuka	analf. tečaj	škols. obuka	analf. tečaj	sastan. i predav.	priredbе	Tko je vodio obuku (2)	Tko su bili predavači (3)								na početku	na svršetku
Duzluk	jest	—	da	—	održavaju	—	Svršeni kursist učitelj (medicinar)	Svršio učitelj. kurs	19	19	Preko dana	Dobar	I odj. 11 II „ 8	Do 14	Postoje	Ne postoje	—
Kokoćak	„	—	da	—	„	—	Svršeni kursista	„	18	18	„		I „ 15 II „ 3	„	Postoje	Ne postoje	—

SELO	Općina broj 2		Kotar		Požega		Okrug		Brod		Školska zgrada (10)	NAPOMENA					
	Da li se održala (1)		Da li se sada drži		Održavaju li se kult. prosv.		Broj polaznika (4) tečaja		Kako se obuka održavala (5)	Interes za tečaj (6)			Broj đaka i razred. (7)	Dob polaznika (8)	Uvjeti daljeg rada (9)		
	školska obuka	analf. tečaj	školska obuka	analf. tečaj	sastan. i predav.	priredbе	Tko je vodio obuku (2)	Tko su bili predavači (3)								na početku	na svršetku
Posreće	jest	—	da	—	da	da	Svršeni kursist 4 r. gim.	Svršila učitelj. kurs	25	35	Po danu	Dobar	a—30 b—8	Do 12 god.	Dobri	Ne postoji	—

PREGLED

BROJNO OBOLJELIH, PREBOLJELIH I UMRLIH PO POJEDINIM OPĆINSKIM I KOTARSKIM NOO-IMA, NA PODRUČJU OVOG ODBORA.

Red. br.	Općinski NOO	Sada boluje	Do sada preboljelo	Do sada umrlo	PRIMJEDBA
1	VRGINMOST	432	843	220	
2	BOVIĆ	199	697	165	
3	PERNA	401	1.681	367	
4	OSTROŽIN	91	110	66	
5	SJENIČAK	114	112	32	
KOTAR:					
I.	VRGINMOST	1.237	3.443	850	
1	VOJNIĆ	422	811	243	
2	KRNJAK	155	477	107	
3	UTINJA	79	304	67	
4	TUŠILOVIĆ	72	188	56	
5	KRSTINJA	132	1.226	138	
KOTAR:					
II.	VOJNIĆ	860	3.006	611	
1	VELJUN	301	604	157	
2	SKRAD	96	254	61	
3	DUNJAK	158	210	134	
4	CVIJANOVIĆ BRDO	104	563	114	
5	PERJASICA	278	485	115	
6	DUBRAVE	18	26	8	
KOTAR:					
III.	VELJUN	955	2.142	589	
1	D. PRIMIŠLJE	220	776	148	
2	G. PRIMIŠLJE	218	604	212	
3	MOČILA	164	962	418	
4	KORD. LJESKOVAC	168	2.531	497	
KOTAR:					
IV.	SLUNJ	770	4.873	1.275	
1	PLAŠKI				
2	PODHUM				Nedostaju podaci
3	KUNIĆ				
KOTAR:					
V.	PLAŠKI				Nedostaju podaci
1	BOSILJEVO				
2	NETRETIĆ				Nedostaju podaci
KOTAR:					
VI.	KARLOVAC				Nedostaju podaci
OPETOVANJE:					
I	VRGINMOST	1.237	3.443	850	
II	VOJNIĆ	860	3.006	611	
III	VELJUN	955	2.142	589	
IV	SLUNJ	770	4.873	1f275	
V	PLAŠKI	—	—	—	Nedostaju podaci
VI	KARLOVAC	—	—	—	Nedostaju podaci
UKUPNO:		3.822	13.464	3.325	

Osим toga izvjestiti nas posebnim dopisima sljedeće:

- a) Da li navedeni predavači stoje i danas na raspoloženje selu ili su otišli kamo? Ima li koje novo lice koje bi se moglo postaviti kao predavač (što je po zanimanju, godina starosti i gdje se nalazio od početka naše borbe.)
- b) Koji je program obrađen (tj. o čemu se je sve predavalo). Ako teme nisu bile pisane, naznačite nam samo naslove tema.
- c) Da li su predavači iz iskustva stečenih predavanjem u tečaju došli do novih ideja (zamisli) kako bi se trebao voditi drugi tečaj.
- d) Što je polaznike tečaja najviše interesiralo? Jesu li sudjelovali u diskusijama? Jesu li izražavali želju o čemu da im se više pripovjeda?
- e) Ima li u selu zgodna zgrada ili samo jedna veća prostorija za uređenje doma kulture? Jeli takav dom već postojao u selu?

15. 1943, lipanj 19

Privremeni Okružni NOO za Kordun — ZAVNOH

Pozivom na Vaš raspis od 14 pr. mj.¹ u prilogu pod /. dostavlja se Pregled oboljelih, preboljelih i umrlih osoba po pojedinim općinskim i kotarskim NOO na području ovog odbora. Podaci su prikupljeni koncem prošlog i početkom ovoga mjeseca, a isti manjkaju za kotarske NOO Plaški i Karlovac. Napominjemo da je bolest u pomenu ta dva kotara a naročito kotaru Karlovac daleko manje raširena nego u ostalim kotarevima.

Kako je bolest zahvatila sve krajeve još prije početka rada ekipa za raskušivanje to se samim radom ekipa nije bolest mogla ublažiti ali se ipak uspelo veliku većinu sela do sada temeljito očistiti od ušiju.

Napominjemo napokon i to da je broj novih oboljenja danas mnogo manji nego je to bilo ranijih mjeseci.²

¹ Nije se mogao pronaći citirani dopis.

² Priložen je nedatirani olovkom pisani koncept koji sadrži statističke podatke o broju NOO-a, o kretanju zaraznih bolesti i o poduzetim mjerama za suzbijanje širenja zaraznih bolesti na području okruga Lika i Banija, a za područje okruga Kordun broj ekipa, članova ekipa, broj kuća, članova obitelji i broj izbjeglica.

AH ZGB, ZAVNOH, br. 349/43
Original, pisan pisanim strojem, latinicom.

16. 1943, srpanj 8

*Odjel za upravu i sudstvo ZAVNOH—a — Pokrajinskom
NOO—u Dalmacije*

Širenjem naše oslobođene teritorije, jačanjem i učvršćivanjem naše narodne vlasti, nastala je potreba organizirati život naroda u svim pravcima, pa tako i stvoriti mogućnosti za vršenje sudske vlasti narodno—oslobodilačkih odbora. Organizaciju i rad sudskih vlasti narodno—oslobodilačkih odobra trebamo prilagoditi potrebama narodno—oslobodilačke borbe omogućivši pri tome, da se putem pozitivne prakse uspješno rješavaju svi sporovi civilne prirode kao i predmeti kaznenog postupka. Pošto se nalazimo na početku toga rada, potrebno je, da nam javite vaše mišljenje, kako bi trebalo organi-

zirati sudsku vlast narodno—oslobodilačkih odbora (organizaciona struktura i nadležnost), zatim najčešća pitanja, koja se postavljaju za rješenje itd. Nadalje nam javite, da li se na vašem području nalazi koji student prava, diplomirani pravnik, advokat ili sudac, koji bi vam u organizaciji te stvari mogao po uputama, koje ćemo izdati, kao stručno lice pomoći.

Molimo vas, da nam što prije odgovorite.

AH Zgb, Obl. NOO Dalmacije SO br. 16/43
Original, pisan pisanim strojem, latinicom.

17. 1943, rujan 23

*Poziv Predsjedništva ZAVNOH—a pomoćnom zdravstvenom
osoblju*

Radi velike oskudice u pomoćnom zdravstvenom osoblju za potrebe narodno—oslobodilačkog pokreta poziva se da izvrši svoju patriotsku dužnost te da se odmah stavi na raspoloženje Zemaljskom antifašističkom vijeću narodnog oslobođenja Hrvatske, Zdravstveni odjel.

Sve potrebne upute za prijelaz na oslobođeni teritorij dobit ćeš od kotarskog Narodno—oslobodilačkog odbora.

PRILOG

POPIS

*pomoćnog zdravstvenog osoblja, pozvanog da se stavi na raspoloženje
Zdravstvenom odjelu ZAVNOH—a*

1. Zorić Mijo, zdravstveni pomoćnik, Zagreb, Zdravstveni zavod
2. Sabadoš Simeon, desinfektor, Zagreb, Zdravstveni Zavod
3. Vidmarić Drago, zdr. pomoćnik, Zagreb, Zdravstveni zavod
4. Vrdoljak Željko, zdr. pomoćnik, Zagreb, Okružni ured
5. Drobnić Anita, sestra pomoćnica Zagreb, Školska poliklinika
6. Burić Eva, sestra pomoćnica Zagreb, Središte sest. pom.
7. Popović Baša, sestra pomoćnica, Zagreb, Okružni ured
8. Bevandić Mira, sestra pomoćnica, Zagreb, Sveučilišna poliklinika
9. Klemenčić Tilka, sestra pomoćnica, Zagreb, Bolnica za zar. bolesti
10. Rukavina Luja, sestra pomoćnica, Zagreb, Bolnica za zar. bolesti
11. Rukavina Kata, sestra pomoćnica, Zagreb, Dječji dom, Savska c.
12. Božić Mara, sestra pomoćnica Karlovac, Dom narodnog zdravlja
13. Šiler Neva, sestra pomoćnica Zagreb, Središte ses. pom.
14. Marok Tuga, sestra pomoćnica, Zagreb, Antitbc. dispanzer
15. Petrović Darinka, sestra pomoćnica, Zagreb, Dječji dom Josipovac
16. Petrović Stojanka, sestra pomoćnica, Zagreb, Antitbc. dispanzer
17. Dumenčić Agneta, sestra pomoćnica, Zagreb, Sred. sest. pom.
18. Popović Kaja, sestra pomoćnica, Zagreb, Sred. sest. pom.
19. Kovačić Danila, sestra pomoćnica, Zagreb, Škola za sestre pomoćnice
20. Vlašić Sofija, sestra pomoćnica, Osijek, Dom za majke i djecu
21. Šoštarić Veronika, sestra pomoćnica, Osijek, Dom za majke i djecu

22. Matonićkin Anica, sestra pomoćnica, Zagreb, Sveučil. poliklinika
 23. Škaberna Marija, sestra pomoćnica, Zagreb, Sveučil. poliklinika
 24. Krušec Đurđa, sestra pomoćnica, Krapina, dječja kolonija
 25. Presečki Rezika, sestra pomoćnica Zagreb, Zdravstveni zavod
 26. Majnarić Zorka, sestra pomoćnica, Zagreb, Bolnica za zar. bolesti
 27. Lalić Slavija, sestra pomoćnica, Zagreb, Dječji dom, Bogišićeva ul.
 28. Donlagić Draga, sestra pomoćnica, Sl. Brod, Antitbc. dispanzer

AH Zgb, ZAVNOH, br. 1275/43
 Kopija bez parafa, pisana pisačim strojem, latinicom.

18. 1943, rujan 25

Zdravstveni odjel ZAVNOH-a — okružnim, oblasnim,
 pokrajinskim NOO-ima i Sanitetskom odsjeku Glavnog
 štaba Hrvatske

Sa nastupom jesenskih dana u očekivanju je učestala pojava pjegavog tifusa, koji se kasne jeseni pretvara u epidemije, a pod kraj zime i početkom proljeća dostigne svoj vrhunac i zahvaća velika područja.

Da bi se stalo na put širenju ove opasne zaraze i da se ne ponovi katastrofa slična onoj koncem prošle zime i početkom ovog proljeća, potrebno je odmah otpočeti s radom na uništavanju ušiju, prema uputama Priručnika za rad zdravstvenih sekcija, koji je svojedobno dostavljen naslovu time da ga umnoži i razdijeli Zdravstvenim sekcijama kod svih Narodno-Oslobodilačkih odbora.

Kako se međutim kod organizacije i provedbe razušivanja po selima nailazi na poteškoće zbog pomanjkanja buradi od koje se pravi tzv. »partizanska burad«, to je ovaj odjel skupio dovoljnu količinu neuporabive benzinske buradi, koju može odmah staviti naslovu na raspolaganje. U tu svrhu naslov će javiti, koliko buradi treba za svoje područje i poslati će po njih kola.

Napominjemo drugovima, da je potrebno odmah pristupiti radu, da nas ne bi nova epidemija pjegavca zatekla nespremne. U tom bi slučaju odgovornost pala na rukovođece drugove iz NOO-a i njihove zdravstvene sekcije.

Upozoravamo i na to, da opasnost pojave i širenja pjegavca najviše prijete onim krajevima, koji su bili razmjerno pošteđeni tokom ove proljetne epidemije, a to su: veći dio kotara Gospić, kotarevi Perušić i Brinje i cijelo područje Gorskog Kotara, u koliko u njima vlada ušljivost kod stanovništva.

Prilog: 1

UPUTA

Kako se pravi partizansko bure?

Partizansko se bure može napraviti onako kako je opisano u Uputi štampanoj u »Narodnom liječniku«. U slučaju da u selu nema ni kazana, ni drvene bačve, partizansko se bure može napraviti i od samog benzinskog bureta i to ovako:

-ima Bure se postavi na tronožac ili na nekoliko komada cigala ili kamenja da bi se ispod njega mogla podložiti vatra. Donju trećinu bureta ostaviti za vodu. Na toj visini postaviti prečke ili kotur izbušen rupama, koji stoji na štrvenom tronošću. Da ne bi stvari pregorjele, uz unutarnju površinu bureta postaviti daščice, koje će spriječavati dodir stvari s unutrašnjom površinom bureta. Gornju stranu bureta treba skinuti kod kovača i umjesto toga napraviti čvrsti drveni poklopac. Za vrijeme parenja stvari na poklopac treba staviti veliki kamen. Stvari treba da ostanu u buretu pod parom najmanje jedan sat od trenutka, kad voda u benzinskom buretu počne da ključa. Poslije tog vremena poklopac se digne, stvari izvade iz bureta i ostave neko vrijeme na zraku, po mogućnosti na suhom. Pri tome treba provjeriti da li su uši uništene.

Prilog: 2 *Il' ćemo pobijediti uš*
Il' će nas ona uništiti!

SVI U BORBU PROTIV PJEGAVCA

Svima nam je u sijećanju zadnja epidemija pjegavog tifusa, koja je poubijala više naroda nego sve neprijateljske navale skupa. Pjegavac je od uvijek bio pratilac svih ratova, gladi i drugih narodnih nedaća. Zato je i dobio naziv ratnog ili gladnog tifusa. U svim ratovima prošlosti pjegavac je nastupao kao najbolji saveznik neprijatelja. Tako i u ovom našem, najpravednijem od svih ratova, u ratu za narodno oslobođenje, mi imamo još jednu frontu, a to je fronta protiv pjegavca.

Kako dobro poznavanje neprijatelja odlučuje uspjeh svake borbe, tako i u obrani protiv pjegavca moramo poznavati njegovu čud i kretanje.

Kako se širi pjegavac?
U našim krajevima.

UŠ I SAMO UŠ

prenosi ovu tešku i opasnu bolest. Gdje nema ušiju pjegavac je isto onako nezarazan, kao što je nezarazan prelom ruke ili noge. Čovjek koji boluje od pjegavca i zdravi čovjek, ako su sigurno očišćeni od ušiju, mogu spavati u jednom krevetu bez opasnosti da bolest pređe sa bolesnog na zdravog.

Uš, koja se napije krvi zaraženog čovjeka, ne postaje odmah zarazna, nego tek nakon pet — šest dana. Sama priroda nam pruža mogućnost, da spriječimo epidemiju i onda, kada se je već u našoj sredini pojavio prvi slučaj pjegavca. Čim posumnjamo, da se radi o pjegavcu, moramo u roku od pet dana poubijati sve uši i zaraza se neće proširiti.

Gdje nema ušiju, zaraza pjegavca pada kao žeravica na kamenito tlo, pa se odmah ugasi.

Uništavanjem ušiju (razušivanjem) možemo ne samo suzbiti, već i spriječiti ovu opak zarazu.

Kada treba voditi borbu protiv ušiju?

Pjegavac se naglo širi u zimskim i prvim proljetnim mjesecima. Kad izbije u velikom broju i kad se rasplamsa, teško ga je suzbiti. Da spriječimo

velike epidemije, treba mu stati na rep i dotući ga onda, kad se prividno smirio, a to je ljeto i početak jeseni.

Uš ne voli sunce, bježi od ljudskog znoja. U letnjoj odjeći nema ni dovoljno mjesta ni prilike da se razmnoži. On čeka zimu, kad će opet doći na svoje.

Zato, ne daj se zavarati prividnim opadanjem zaraze u toku ljeta. Spremaj se za novu borbu protiv ušiju. Upamti:

Svaka neuništena uš postaje klicom velikih epidemija zimi i u rano proljeće.

Lakše je čuvati se vatre, nego gasiti je kad plane.

Dok još nije kasno — svi na borbu protiv ušiju!

Kako ćemo se očistiti od ušiju?

1. Kod djece i muškaraca ošišati kosu na glavi i na svim kosmatim dijelovima tijela. Kod ženskih dobro oprati glavu, te isčešljati gustim češljem. Ako ima octa (sirčeta), onda je dobro namočiti opranu kosu u octu, zavezati rupcem i nakon 6 sati isčešljati.

2. Rublje i posteljinu dobro iskuhati, jer samim pranjem bez iskuhavanja uši se ne mogu uništiti.

3. Odijelo, kape, pokrivače i druge stvari osim kožnatih stvari i krzna očistiti od ušiju parenjem (šurenjem) u takozvanom »partizanskom buretu« ili suhom vrućinom u krušnoj peći u sušionici voća ili u posebnim u tu svrhu napravljenim pećima. Suhom vrućinom možemo razušiti i kožnate stvari, krzna, cipele, pojase i drugo bez opasnosti, da ih pokvarimo. Vruća pegla je također sigurno sredstvo za ubijanje ušiju.

4. Okupati se u toploj vodi. Samo uništavanje uši bez kupanja nema velike koristi.

5. Nakon kupanja obući čisto i razušeno rublje i odijelo i promijeniti posteljinu. Oblačiti se treba u drugoj čistoj sobi, a ne u onoj, gdje je skidano ušljivo odijelo i rublje, jer ćemo inače opet pokupiti uši i sav će naš trud ostati uzaludan.

6. Klupe, stolce i podove u kući i u prostorijama za svlačenje oribati vrućom lukšijom. Istresti slamu iz slamarice, i spaliti, a same slamarice razušiti parenjem ili iskuhavanjem.

7. Nakon obavljenog čišćenja i kupanja svakodnevno pregledavati rublje, odijelo i posteljinu, nemaju li još ušiju. U slučaju da ih se nađe ponoviti sve, kako je gore navedeno.

8. Jako zaušljene prostorije i sve stvari u njima mogu se očistiti, ako se pusti uši da izgladne i pocrkaju. Takove prostorije treba ostaviti zatvorene 40 dana, nakon čega će sve uši i njihove gnjide sigurno izginuti.

9. Čišćenje od ušiju treba provesti istodobno kod svih ukućana, jer inače nema koristi.

Kako se pravi »partizansko buret«?

Uzmi benzinsko bure. Daj skinuti jednu stranu kod kovača. Postavi bure na nekoliko komada cigala ili kamena, da bi se ispod njega mogla podložiti vatra. Doljnu trećinu bureta napuniti sa vodom. Iznad vode treba postaviti prečke ili kotur izbušen rupama, koji stoji na tronošcu. Da ne bi stvari pogorele, uz unutarnju površinu bureta postavi dašćice, koje će spriječavati dodir stvari sa ugrijanom stijenkama bureta.

Popunite sve rubrike!

Z. o. 1288 Obrazac 1

Kotar-grad: Crkvenica

Bolest: dysenterije

Red. br. očevidnika: .....
(Ispunjava gradski-kotarski liječnik)

Sumnjiva-Utvrđena Klinički, mikroskopski
bakteriološki, serološki

Prijava o zaraznom oboljenju

- 1) Mjesto stanovanja i kbr. n. Jelena Općina: Crkvenica
2) Mjesto, u kome je obolio i kbr. " Općina: "
3) Prezime i ime Mavretal Durđić 4) Spol: z 5) Starost: 2
6) Zanimanje dijete 7) Dan oboljenja 28. IX
8) Da li je cijepljen i kada: / 9) Izolacija: Kućna, u bolnici
10) Primljen u bolnicu dne: / 11) Poslan od: /
12) Potrebne mjere: /
13) Ako je bolesnik vojnik ili netko iz kuće, u kojoj je vojnik na dopustu, jedinica kojoj pripada: /

1. X. 1943 g.
Crkvenica

Potpis lica, koje prijavljuje bolest:

Đelo Jodinić

Ova prijava se šalje na osnovu čl. 1 Zakona o suzbijanju zaraznih bolesti i čl. 1, 2, 3 i 15 Pravilnika o prijavljivanju zaraznih bolesti i sabiranju podataka o njihovom kretanju Sbr. 24356 od 3-XI-1937 g.

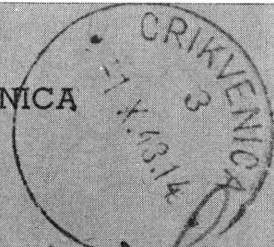
Nz. Kotarski odnosno gradski liječnik mora tražiti od liječnika, koji podnosi prijavu, da popuni sve rubrike.

Bolesti,

koje se moraju prijavljivati:

1. Cholera	12. Mening. cer. epid.
2. Pestis	13. Encephal. letharg.
3. Febris flava	14. Erysipelas
4. Variola vera	15. Malleus
5. Typh. exanthem.	16. Tetanus
6. Typh. recurrens	17. Anthrax
7. Typh. abd.	18. Lepra
8. Paratyphus	19. Febris melitensis
9. Dysenteria	20. Lyssa
10. Scarlatina	21. Icterus infekt. Weyli
11. Diphtheria	22. Poliomyel. acuta
23. Sepsis puerper.	

DOPISNICA

Zavuo

Zdravstveni odjel

Otočić

Službeno

Prosto od poštarine .....

U bure smjesti stvari, koje treba pariti, ali ne jako zbijeno. Nabiješ li puno stvari, vodena para neće doprijeti do svih dijelova i uši će u njima ostati neuništene. Pošto smjestiš stvari u bure, pokri ga poklopcem i postavi na njega jedan veliki kamen. Naloži vatru ispod bureta. Od trenutka, kada para počne izlaziti između bureta i poklopcu treba računati **jedan sat**. Nakon toga skini poklopac i izvadi stvari napolje.

Treba paziti da stvari nakon parenja vadi i prenaša jedna druga osoba, koja nema ušiju i koja nije bila u dodiru sa nečistim stvarima. Kod vađenja stvari treba provjeriti, da li su sve uši uništene. Mrtve se uši razlikuju od živih po svojoj žućkasto-smeđoj boji i krhke su.

Ako ima u kući kazan (kotao), možeš napraviti partizansko bure tako, da na kazan postaviš drveno bure, čije je dno izbušeno rupama. U kazan naliješ vode i ispod njega podložiš vatru. Sve ostalo kako je gore opisano.

OKUPATOR NAM JE DONIO — BIJEDU.

BIJEDA NAM JE DONIJELA — NEČISTOĆU.

NEČISTOĆA NAM JE DONIJELA UŠ — UŠ NAM JE DONIJELA PJE-
GAVAC.

UNIŠTAVAJMO OKUPATORA ORUŽJEM — A PJEKAVAC ČISTO-
COM!

SVAKI SUMNJIV SLUČAJ ZARAZNE BOLESTI PRIJAVI TVOM NARO-
DNO-OSLOBODILAČKOM ODBORU!

TRAŽI OD NJEGA SAVJET I POMOĆ U SVIM PITANJIMA, KOJI SE TIČU
TVOGA ZDRAVLJA!

¹ Uputa za rad na uspostavljanju zdravstvene službe na oslobođenom području Hr-
vatske objavljena u »ZAVNOH-Zbornik dokumenata 1943. g.« IHRPH ZGB, 1964. dok. br.
83 str. 240—246 Upute zajedno sa priručnikom za rad zdravstvenih sekcija izdao Zdrav-
stveni odjel ZAVNOH-a kao posebnu brošuru u ljetu 1943. g.

AH Zgb, ZAVNOH, br. 1247/43
Kopija bez paraafa, pisana pisačim strojem, latinicom.

20. 1943, listopad 8

IZVJEŠTAJ

Zdravstvenog odjela Izvršnog odbora ZAVNOH-a
za razdoblje lipanj-listopad 1943.¹

Razbijanje proljetne neprijateljske ofenzive, postepeno sređivanje prilika na velikom oslobođenom području, kao i opadanje epidemije pjegavca, pružili su mogućnost da se početkom lipnja o.g. pristupi formiranju pozadinske zdravstvene službe. U to doba novo osnovani Zdravstveni odjel ZAVNOH—a dobio je jednog liječnika epidemiologa i dva liječnika opće prakse, s kojima je mogao nastaviti rad prema ranije izrađenim smjernicama Inicijativnog Odbora ZAVNOH—a.

U tom svom radu Zdravstveni odjel postavio je slijedeće zadatke:

1) Provedbu organizacije Zdravstvenih sekcija kod NOO počev od seoskih, (mjesnih), pa sve do pokrajinskih.

2) Osposobljavanje sekcija za samostalan rad na preventivnom zdravstvenom polju.

- 3) Organizaciju zdravstvene propagande.
- 4) Formiranje pokretnih zdravstvenih ekipa i ambulanta.
- 5) Organizaciju borbe protiv zaraznih bolesti.
- 6) Stvaranje kadrova zdravstvenog osoblja.
- 7) Uspostavljanje zdravstvene službe u najviše postradalim i od bolesti ugroženim kotarima.

Na provođenju u život gore postavljenog programa u toku zadnjih 4 mjeseca rada, učinjeno je slijedeće:

1) Izrađena je »Uputa za rad na uspostavljanju zdravstvene službe na oslobođenom teritoriju Hrvatske.«² Uputa točno određuje djelokrug rada i dužnosti zdravstvenih sekcija. Temeljna je misao te Upute, da još u toku borbe za oslobođenje odgoji naše masovne organizacije za higijenski rad i da se na taj način stvori podloga za buduću organizaciju narodnog zdravstva, ona podloga, koja je manjkala službenoj zdravstvenoj organizaciji svih bivših režima.

2) Da bi se članovi zdravstvenih sekcija, koji ne posjeduju nikakvo znanje o zdravstvenim pitanjima uputili u rad, izrađen je »Priručnik za rad zdravstvenih sekcija«, koji u pristupačnoj formi izlaže postupak za provođenje u život svih zadataka, koje nabroja član 5. spomenute Upute.

3) U svrhu obavještavanja širokih slojeva naroda i vojske o najvažnijim zdravstvenim pitanjima pokrenuto je izlaženje »Narodnog liječnika«, čiji je prvi broj posvećen trbušnom tifusu i drugim crijevnim zarazama, kao najakutnijem problemu sadašnje sezone, a drugi broj suzbijanju ušljivosti, a s njom i pjegavog tifusa. Osim toga su izrađeni i na sve strane razaslani plakati: »Naše je zdravlje u našim rukama«, »Peri ruke prije jela«, i »Ne idi u kuću zaraznog bolesnika«. Idući broj »Narodnog liječnika« posvetit će se suzbijanju svraba i drugih kožnih bolesti. U svrhu zdravstvenog prosvjeđivanja iskorišćeni su satovi iz higijene u III., IV., V., i VI. razredu prve gimnazije, koja je proradila na oslobođenom teritoriju. Predavanja drže liječnici ovog odjela.

4) Formirane su pokretne Zdravstvene ekipe, koje rade na području Like, Gorskog Kotara, Korduna i Banije. Ovih će se dana uputiti ekipa na područje Slavonije. Ekipe se upućuju sa zadatkom da organiziraju praktični preventivni rad na selu i da u toku svog rada osposobe mjesne zdravstvene sekcije za samostalne akcije. Svaka se ekipa sastoji od jednog liječnika, jednog druga zaduženog sa zdravstvenom propagandom (u većini ekipa sestra pomoćnica), jednog političkog rukovodioca i 3—5 pomoćnih higijeničara sa svršenim tečajem, Zdravstveno prosvjetni i higijenski rad ekipa organizira i vodi istodobno u svim granama, koje predviđa »Priručnik za rad zdravstvenih sekcija«. A kako se zdravstvena pitanja ne mogu riješavati odvojeno od ostalih političkih problema sadašnjice, to je dužnost političkih rukovodilaca da povezuju rad ekipa sa radom masovnih političkih organizacija. U slučaju pojave epidemije, ekipa se odmah upućuje u mjesto zaraze i preuzima posao do konačnog ugašenja iste. U svom sjedištu ekipa otvara ambulantu za pružanje liječničke pomoći stanovništvu. U tu svrhu je opskrbljena sa potrebnim lijekovima, instrumentima i drugim sanitetskim materijalom.

Kako je iskustvo pokazalo da se samim direktivama ne može mnogo poštići, to smatramo da ovaj način rada putem pokretnih zdravstvenih ekipa najprikladniji je za odgajanje budućih suradnika na zdravstvenom polju.

Kao najaktivniji elemenat suradnje pokazala se je omladina, koja se s velikim oduševljenjem prihvatila posla. Ona piše i lijepe parole, donša i lovaču za asanaciju bunara i zahoda, pravi vapneno mlijeko, bijeli kuće, pomaže kod gradnje seoskih kupatila i kod kopanja zahodskih jama, aktivno učestvuje na sastancima i međusobno se natječe u provođanju mjera lične čistoće.

U zadnje vrijeme ekipe su obilno opskrbljene s lijekovima, potrebnim medicinskim uređajem i drugim sanitetskim materijalom, kojega smo dobili nakon razoružanja talijanske vojske u Primorju.

5) U poslu suzbijanja zaraznih bolesti vrše se pripreme za slučaj pojave epidemija. Budno se pazi na pojavu trbušnog tifusa, koji je endemičan na štitavom području Like, Korduna i Banije. Do sada su ustanovljeni pojedinačni slučajevi i manja žarišta trbušnog tifusa u kotarevima: *Otočac* (Staro selo, Srpsko selo, Kompolje i Orovac), *Brinje* (zaselak Blažani), *Vojnić* (Donji Skrad, Budačka Rijeka, Mali Kozinac, Poljana, Svinjarica, Grabovac, Köselsko Polje), *Korenica* (Tuk). Na suzbijanju tifusa rade zdravstvene ekipe i osoblje ovog odjela. Među ostalim mjerama u svim tim selima provedeno je cijepljenje civilnog stanovništva. Zahvaljujući svim brzo poduzetim mjerama, sva gore spomenuta žarišta zaraze ugušena su u samom početku.

U svrhu što bržeg ustanovljenja dijagnoze zaraznih bolesti, kod Zdravstvenog odjela je organiziran *pokretni bakteriološki laboratorij*, koji obavlja najnužnije pretrage za vojsku i civilno pučanstvo.

Izvedene su pripreme za slučaj pojave pjegavog tifusa. Toj svrsi služe dvije *stalne raskužne postaje* sa stabilnim dezinfekcionim aparatima i uređajem za kupanje i to u Otočcu i u Korenici. Među ostalim materijalom, zaplijenjenim od Talijana, pronađeni su i pokretni uređaji za kupanje, koji će se upotrebiti kao *pokretne razušne postaje* u slučaju pojave pjegavca, a u vrijeme slobodno od epidemija za suzbijanje svraba. Osim toga Zdravstvena ekipa br. 1 podigla je tri seoska kupatila u suradnji sa stanovništvom sela Tolić, Svračkovo selo i PISAČ, kotar Udbina.

Za rad na suzbijanju ušljivosti u širem opsegu prave se *»partizanska burad«* od neupotrebljivih benzinskih bačava. Na ovom poslu naročito su aktivne zdravstvene ekipe. Veliku količinu bačava (125 komada) ovaj je odjel stavio na raspolaganje Okružnim NOO.

Liječenju i suzbijanju svraba posvećuje se veliki dio rada zdravstvenih ekipa i kotarskih higijeničara. U tu svrhu je odjel stavio na raspolaganje dovoljne količine sumpora za pravljenje lijeka i izdao uputu za liječenje od ove kod nas jako raširene bolesti.

Među ostalim zaraznim bolestima u zadnje je vrijeme primijećeno naglo širenje *malarije* osobito na Kordunu, zatim u Baniji i Lici (kotar Udbina i Korenica). Zdravstvenim ekipama, koje rade u tim područjima poslana je velika količina kininskih preparata i drugih lijekova protiv ove bolesti. Zdravstvena ekipa, koja radi na Kordunu, posjeduje osim toga mikroskop i sve što je potrebno za pregled krvi na malariju.

6) Pomanjkanje potrebnog kadra zdravstvenog osoblja čini najveće smetnje bržem i obuhvatnijem razvoju pozadinske zdravstvene službe. Da se stvori kadar pomoćnih higijeničara, Zdravstveni odjel je organizirao tečajeve u trajanju od mjesec dana. Nakon položenog ispita, polaznici tečajeva upućivani su na rad u zdravstvene ekipe i druge zdravstvene ustanove.

Jako se osjeća pomanjkanje liječnika, budući da je veći dio liječnika, mobiliziran u oslobođenom Primorju, upućen na rad u vojno sanitetske ustanove i brigade. Za sada odjel raspolaže sa 10 liječnika, 24 pomoćna higijeničara sa svršenim tečajem, s jednim zdravstvenim pomoćnikom i jednim dezinfektorom.

U svrhu popunjavanja kadra zdravstvenog osoblja, Zdravstveni odjel je pokušao sa pozivanjem liječnika, sestara pomoćnica, zdravstvenih pomoćnika i desinfektora iz neoslobođenih krajeva i to putem naših novina («Vijesnik» br. 15 iz og.) i posebnim pozivnicama. Odaziv je do sada bio nikakav.

7) Na uspostavljanju normalne zdravstvene službe u oslobođenim područjima učinjeno je slijedeće:

a) Stvoren je Zdravstveni inspektorat za okruge Liku, Gorski Kotar i Primorje. Na čelu inspektorata je jedan liječnik, koji obilazi spomenuta područja i organizira službu u suradnji sa Okružnim Narodno—Oslobodilačkim Odborima.

b) Postavljeni su kotarski liječnici—higijeničari za kotareve Udbina (Podlapača), Otočac i Brinje. Liječnici su opskrbljeni lijekovima i drugim sanitetskim materijalom za besplatno pružanje pomoći stanovništvu.

c) Uređuje se bolnica za civilno stanovništvo u Podlapači, koju je u doba epidemije pjegavca organizirao Kotarski NOO. Bolnica je dobila potreban uređaj, posteljinu, lijekove i pokretno kupatilo. Vodit će bolnicu kotarski liječnik u Podlapači. U projektu je uređenje bolnice u okolini Korenica. Ova se bolnica gradi u šumi, također inicijativom Kotarskog NOO. Odjel će je opskrbiti osobljem i potrebnim uređajem. Zdravstvena ekipa, koja radi u Korenici uredila je malu prihvatnu stanicu za bolesnike. Isto takovu stanicu uredit će se u Brinju. Civilne bolnice u Otočcu i Senju, sporazumno sa Sanitetskim odsjekom Glavnog Štaba Hrvatske, pretvorene su u vojno—partizanske bolnice, koje će kao i sve ostale vojne zdravstvene ustanove služiti i potrebama civilnog pučanstva.

d) Kod Zdravstvenog odjela uređena je i potpuno opskrbljena *ambulanta* za civilno pučanstvo i pripadnike NOV.

e) U pitanju zbrinjavanja djece, koja su ostala bez roditelja, još je prije uređen na Kordunu uzorno vođeni »Dječji dom«. Dječji dom u Frkašiću (101 dijete) preseljen je djelomice u Kordun, a drugi dio u Baniju. Jedan dio djece je koloniziran u bolje stojeće seljačke obitelji Banije i Slavonije, posredovanjem Komande područja u Baniji. U obadva Dječja doma zbrinuto je 250 djece. U Otočcu je otvoreno »Dječje obdanište« za djecu pripadnika NO Pokreta.

Kako će se dalje razvijati rad na uspostavljanju civilne zdravstvene službe zavisit će od razvoja događaja i raspoloživih kadrova kvalificirane radne snage, čiji nedostatak znatno koči naša nastojanja. U sadanjem trenutku hitno trebamo tri liječnika da uredimo zdravstvenu službu na Kordunu i Baniji, gdje naše zdravstvene ekipe ne mogu da stignu na sve strane. Treba uložiti napore da se organizira pozadinska zdravstvena služba u Slavoniji, gdje se ista još uvijek nalazi u početnom stanju priprema i projekata. Ovu zadaću ima da, u sporazumu sa Oblasnim NOO za Slavoniju, izvrši Zdravstvena ekipa br. 5, koja ovih dana odlazi u spomenuto područje.

Na kraju je vrijedno spomenuti da u kritičnim trenucima, u pomanjkanju osoblja i materijala, mnogo nam je pomogao Sanitetski odsjek Glavnog Štaba Hrvatske, s kojim podražavamo stalnu vezu i drugarsku suradnju u svim pitanjima, koja se tiču čuvanja zdravlja naše vojske i pozadine.

¹ Izvještaj o radu Odjela za razdoblje ožujak-srpanj 1943. g. objavljen u »ZAVNOH-Zbornik dokumenata 1943. g.« IHRPH Zgb. 1964 dok. br. 131 str 373—377.

² Vidi dok. br. 18 bilješka br. 1

AH Zgb. ZAVNOH, br. 1304/43

Kopija bez parafa, pisana pisaćim strojem, latinicom.

1942, prosinac, Bihać

Okružnica Zdrastvenog odsjeka Izvršnog odbora AVNOJ—a

Pri izvršnom odboru Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije ustanovljen je, pored ostalih odsjeka, i Zdravstveni odsjek. Dužnost je ovog odsjeka da vodi brigu o čuvanju i podizanju zdravstvenog stanja najširih narodnih slojeva.

Poznato je da je, i prije sadašnjih događaja, zdravstveno stanje širokih narodnih slojeva u našoj zemlji, naročito na selima, bilo rđavo, a u mnogim krajevima i vrlo rđavo. Uređenje velike većine naselja nije odgovaralo ni najosnovnijim zahtjevima higijene. Narod je živio u tjeskobnim, mračnim, vlažnim i neuređenim stanovima, slabo se hranio, nosio rđavu odjeću i obuću, vršio, pored nedovoljno odmora teške i naporne radove. Higijenska svijest bila je na niskom stepenu. Pod takvim uslovima života, mnogi krajevi naše zemlje bili su i morali su biti ognjišta raznih zaraznih bolesti (pjegavac, trbušni tifus), koje su se ponekad pretvarale u epidemije i desetkovale naše stanovništvo. Pod takvim uslovima broj obolijevanja i smrtnosti od tuberkuloze morao je biti velik, smrtnost djece morala je biti visoka. Režimi koji su preko dvadeset godina upravljali našom zemljom nijesu se mnogo trudili da poprave zdravstveno stanje u našoj zemlji. Njihova glavna briga nije bila ni ekonomsko, ni prosvjetno, ni zdravstveno podizanje naroda. I one malobrojne mjere koje su u zdravstvenom pogledu preduzimane bile su sprovedene pod pritiskom javnog mnijenja, pod pritiskom pokreta u širokim, naročito radničkim, slojevima. Sve su te mjere bile nedovoljne, površne, sprovedene bez ikakvog plana i neorganizirano. Pored toga, cio taj rad vršen je većinom na birokratski način, preko činovničkog aparata, putem naredbi i propisa. Široki narodni slojevi nijesu od takvog rada osjetili i nijesu mogli osjetiti neke naročite koristi. Medicina je dalje napredovala, ali narod je bio prisiljen da se za pomoć obraća tzv. narodnoj medicini (babski lijekovi, vradžbine i td.)

U takvim zdravstvenim prilikama zatekao je našu zemlju ovaj strašni rat. Zbog težeg i napornijeg života za vrijeme rata, nestašice hrane, odijela i obuće, zbog miješanja raznog stanovništva, veće nečistoće, nemanja potrebnih sredstava za sprečavanje i liječenje bolesti, svaki rat donosi u zemljama koje su njime zahvaćene veliko pogoršanje zdravstvenih prilika. To je naročito donio ovaj rat u kojem fašistički okupatori, potpomognuti domaćim izrodima, četnicima i ustašama, sprovode najbezobzirniju pljačku i ostavljaju za sobom bezprimjernu pustoš (paljevina domova, pljačka hrane, odjeće, obuće u ostalih životnih potreba). Zbog takvog stanja, stalno nam prijeti opasnost od ma-

sovnog pomora. Naročita opasnost prijeti nam od zaraznih bolesti tj. od onih bolesti koje se mogu prenijeti od bolesne na zdravu osobu (pjegavac, trbušni tifus, grip itd.). Zaraze tih bolesti mogu se razbuktati za vrijeme rata, a zbog iscrpljenosti i iznurenosti koju rat donosi, i poslije svršetka rata. Pojava takvih bolesti u sadašnjem trenutku mogla bi ne samo da donese velike štete našoj zemlji nego da i dovede u pitanje sve dosad postignute rezultate u našoj narodno—oslobodilačkoj borbi.

Šta treba da učinimo da se od te opasnosti sačuvamo? Mi u našoj pozadini nemamo zdravstvenih organa preko kojih bismo mogli sprovesti potrebne mjere da se od pomenute opasnosti sačuvamo i da učinimo ono što je u sadašnjim prilikama moguće učiniti u pogledu podizanja narodnog zdravlja i razvijanja higijenske svijesti kod najširih narodnih slojeva. Pošto takvih organa nemamo, znači da moramo stvoriti organe koji bi ih, bar u nekoliko, mogli zamijeniti. Stoga je riješeno da se pri svakom narodno—oslobodilačkom odboru (seoskom, opštinskom, sreskom) osnuju ZDRAVSTVENE SEKCIJE, kao pomoćni organi za rad na zdravstvenom polju. Ali to još nije dovoljno. Da bi neki rad, pa i rad na zdravstvenom polju, donio uspjeha, on mora biti organizovan. Prije svega, zdravstvene sekcije treba da imaju program rada koji je izvodljiv u sadašnjim prilikama. Zatim, one treba da za rad na zdravstvenom podizanju naroda zainteresiraju široke narodne mase i da se u svom radu oslone na sve antifašističke organizacije (omladinske organizacije, Antifašistički front žena). U tom cilju treba da održavaju sastanke, skupove, konferencije, zborove i uopšte da u tu svrhu iskoriste svaku pogodnu priliku (sijela, prela, itd.).

U današnjim prilikama kad je veliki broj muškaraca zauzet boračkim dužnostima, najveći dio zdravstvenog kao i ostalog pozadinskog rada treba da preduzmu žene i djevojke. One će se na taj način dostojno odužiti narodno—oslobodilačkoj borbi. Cio narod treba uvesti u aktivnu saradnju na čuvanju i podizanju narodnog zdravlja, jer će takav rad donijeti vidne rezultate samo onda ako u njemu budu učestvovali i široke narodne mase. To treba naročito istaknuti u sadašnjim trenucima. Kao što narod treba uvesti u aktivnu saradnju na djelu narodno—oslobodilačke borbe, isto ga tako treba uvesti u saradnju i na zdravstvenom polju, jer je takav rad nerazdvojno povezan sa narodno—oslobodilačkom borbom. U koliko taj rad bude bolje organizovan, u toliko će i borba biti lakša i uspješnija.

Najzad, članovi zdravstvenih sekcija ne smiju nikad da zaborave da su oni ne samo zdravstveni nego i politički radnici. Oni će postavljati postavljene zadatke prvenstveno svojim primjerom, propagandom, ubjeđivanjem narodnih masa u korisnost takvog rada. Kazne za neispunjavanje propisa treba svesti na najmanju mjeru, po mogućnosti isključiti, a ne, bez ikakvog prethodnog ubjeđivanja, izdati niz naredbi i cio rad pretvoriti u izricanje kazni zbog neispunjavanja tih naredbi. U koliko se bude morala izreći neka kazna, ona treba da bude plod iskrenog i dubokog sveopšteg ubjeđivanja da je neophodno potrebna i zaslužena.

CILJEVI ZDRAVSTVENIH SEKCIJA, NAČIN NJIHOVA IZBORA I NJIHOVA ORGANIZACIJA

Zdravstvene sekcije su središta higijensko—prosvjetnog i ostalog zdravstvenog rada na svom području, ali to nisu neke zasebne vijesti, nezavisne od narodno—oslobodilačkih odbora, već samo pomoćni organi narodno—oslobo-

dilačkih odbora za rad na zdravstvenom polju. Program rada za svoje područje izrađuju u sporazumu sa narodno—oslobodilačkim odborom kojemu podnose izvještaje o postignutim rezultatima i od kojega traže potrebnu podršku i pomoć. Zdravstvene sekcije obraćaju se vlastima ili organizacijama preko svog narodno—oslobodilačkog odbora.

Radi bržeg organizovanja zdravstvenih sekcija, njihov izbor treba izvršiti na ovaj način. Seoski narodno—oslobodilački odbor odredi jednog svog člana u zdravstvenu sekciju. To isto uradi seoski odbor Antifašističkog fronta žena i seoski odbor omladine, rukovodeći se pri tome da ti kandidati budu najbolji i najagilniji drugovi. Narodno oslobodilački odbor saziva sastanak, na kome kandidati iznose plan i program rada i na kome se traži odobrenje za izbor tih drugova u zdravstvenu sekciju. Seoski sastanak može, uz opravdane razloge, predložiti i druge kandidate. U opštinsku zdravstvenu sekciju ulaze: jedan član opštinskog narodno—oslobodilačkog odbora, jedan predstavnik opštinske organizacije Antifašističkog fronta žena, jedan predstavnik opštinske omladinske organizacije kao i jedan predstavnik Komande mjesta u koliko ova u dotičnoj opštini postoji. U sresku zdravstvenu sekciju ulaze: jedan predstavnik sreskog narodno—oslobodilačkog odbora, jedan predstavnik sreske organizacije Antifašističkog fronta žena, jedan predstavnik sreske organizacije omladine i jedan predstavnik Komande mjesta. Svi ljekari koji se nalaze na teritoriji opštine odnosno sreza ulaze kao savjetodavni članovi opštinskih odnosno sreskih zdravstvenih sekcija.

Broj članova zdravstvene sekcije ne treba da bude strogo ograničen: on će u glavnom zavistiti od veličine i raštrkanosti naselja kao i od većeg i manjeg stepena zdravstvenog stanja stanovništva.

Članovi svake zdravstvene sekcije biraju među sobom jednog rukovodioca.

PROGRAM RADA ZDRAVSTVENIH SEKCIJA

Zdravstvene sekcije će, u prvom redu, voditi računa o tome da na njihovom području ne izbije neka zarazna bolest. One ne treba da tačno utvrde vrst zarazne bolesti, već samo da posumnjaju u to da se pojavila bolest takve prirode. Zarazne bolesti poznaju se po tome što se obično javljaju naglo, sa velikom vatrom i, naročito, po tome što, sa istim ili sličnim znacima bolesti, oboli više osoba. Zbog toga što više osoba oboli redom, jedna za drugom, narod je tu pojavu nazvao rednjom. Ako se, pored pomenutih znakova, kod bolesnika pojave i ospice (pjege) po tijelu, onda je veća vjerovatnoća da je po srijedi zarazna bolest.

U cilju spriječavanja pojave zaraznih bolesti, zdravstvene sekcije preduzeće sve mjere u pogledu održavanja čistoće stanova, dvorišta, ulica, tijela, odijela, rublja kao i u pogledu snabdjevanja stanovništva zdravom pijaćom vodom.

Najosnovnije od tih mjera jeste:

1. Borba protiv ušljivosti. — Uši, i jedino uši, prenose tešku i opasnu zaraznu bolest pjegavi tifus. Svaka zdravstvena sekcija treba da postavi sebi kao jedan od najvažnijih zadataka da iskorijeni ušljivost na svom području. Kosa kod sve djece treba da bude kratko potiššana, a to treba preporučiti i odraslim muškarcima. Treba ubjeđivati narod da svakodnevno treba da pregleda

rublje, odijelo i posteljinu u pogledu ušljivosti. Ako u nekoj kući ima ušiju, treba što češće presvlačiti rublje i posteljinu i, pored pranja, iskuhavati, jer se samim pranjem uši ne mogu uništiti.

Ako se te mjere ne budu primjenjivale te se za kratko vrijeme ne odstrani ušljivost, onda će zdravstvene sekcije odmah preduzeti sve što je potrebno da se napravi aparat za uništavanje ušiju pomoću vodene pare i određice lica koja će s tim aparatom ići od kuće do kuće radi uništavanja ušiju u odijelu, posteljini i rublju.

Takav aparat nije teško napraviti. Mi ćemo ga radi sporazumijevanja, nazvati partizansko dezinfekciono bure. Ovdje donosimo dva načina za izradu takvih buradi.

a) Uzme se benzinsko bure koje se postavi na tronožac da bi se ispod njega mogla podložiti vatra radi zagrijavanja vode u buretu. Na benzinsko bure postavi se drveno bure čije je dno izbušeno mnogobrojnim rupama. Drveno bure može da bude i šire od benzinskog, ali rupe na njegovom dnu ne smiju da se nalaze izvan promjera benzinskog bureta da vodena para nebi izlazila napolje. Donja površina poklopca drvenog bureta treba da bude izdubljena da bi se mogla priljubiti uz gornju ivicu benzinskog bureta. Na poklopac drvenog bureta treba staviti kamen težine oko 50 kg. U gornjem dijelu bureta treba postaviti prečke sa kukama od žice za vješanje odjela i ostalih stvari. Mjesto benzinskog bureta može se upotrijebiti i kazan (kotao).

Stvari treba da ostanu u buretu pod parom najmanje jedan sat od trenutka kad voda u benzinskom buretu počne da ključa. Poslije tog vremena, poklopac se dignu, stvari iznesu i ostave neko vrijeme na vazduhu, po mogućnosti na suncu. Pri tome treba provjeriti da li su uši uništene.

b) Druga vrsta aparata pravi se od samog benzinskog bureta.

Bure se stavi na tronožac da bi se pod njim mogla podložiti vatra. Donja trećina bureta ostavi se za vodu. Na toj visini postave se prečke ili kotur izbušeni rupama koji stoji na tronošću. Da ne bi stvari pregorjele, uz unutrašnju površinu bureta stave sa daščice koje sprječavaju dodir stvari sa unutrašnjom površinom bureta. Sve ostalo je isto kao i kod prve vrste bureta. Ova vrsta aparata je pokretnija nego prva vrsta, ali u njemu ne može da stane onoliko stvari koliko u prvom vrsti aparata.

Oba ova aparata služe ne samo za uništavanje ušiju nego i za uništavanje zaraznih klica u odijelu, rublju i posteljini (na pr. kada vlada trbušni tifus).

2. Snabdjevanje zdravom pijaćom vodom — Zdravstvene sekcije treba da se brinu o tome da se stanovništvo snabdjeva zdravom pijaćom vodom, jer se preko zaražene vode, pored ostalog, prenose klice crijevnih zaraznih bolesti (trbušni tifus, srdobolja, itd.) Od svih voda može se smatrati kao dobra za piće jedino duboka podzemna voda, koja izbija na površinu u vidu izvora. Pri upotrebi takve vode treba povesti računa o tome da se ona na samom izvoru ne zaprljava. Kod izvora treba paziti da li se voda s vremena na vrijeme zamučuje, naročito poslije kiše. Ako se to dešava, znači da je izvor u vezi sa površinom zemlje i da se voda u njemu može lako zagaditi. Okolinu izvora treba zagradi. U blizini izvora ne smiju da budu nadubrena polja niti mjesta gdje ljudi ostavljaju svoj izmet. Kad se upotrebljava voda iz rijeke ili potoka, treba voditi računa o tome da se voda ne zaprljava od naselja koje se nalazi iznad mjesta, odakle uzimamo vodu, da se u vodu ne slijeva đubre, izmet, nečistoća od pranja rublja, itd. Kod nas su cisterne (Čatrnje) i bunari

većinom nepropisno građeni, te se voda iz njih mora uvijek smatrati kao sumnjiva, naročito u krajevima gdje ima crijevnih zaraznih bolesti (trbušni tifus, srdoblja, itd.). Dobar bunar treba da bude izdignut iznad okoline najmanje pola metra, dubok najmanje 6 metara, iznutra cementovan i zatvoren. Voda iz bunara treba da se crpe šmrkom (pumpom). Takvih bunara kad nas vrlo rijetko ima. Kad takvih propisno građenih bunara nema, moramo izbjegavati sve ono što bi vodu u bunaru moglo zagaditi. Bunar treba da bude ograđen i na njemu namješten poklopac. U blizini bunara ne smije da bude đubrište ili nužnik. Isto tako ne smije da bude u blizini ni drveća koje duboko pušta žile, jer se pored žila može da sliva voda sa površine zemlje u bunar. Treba voditi računa o tome da se upotrebljena voda za pranje ne sliva u bunar. Treba voditi računa također da okolina bunara bude pokrivena ilovačom ili slojem zemlje koji ne propušta vodu. Na bunaru treba da bude zajednički sud za uzimanje vode, da se voda ne bi zagadila sudovima iz raznih domova u kojima može biti bolesnika od zaraznih bolesti ili takvih osoba koje su proležale neku zaraznu bolest i još u sebi nose klice zarazne bolesti (kliconoše). Iste mjere treba preduzeti i kod cisterni (četrnja). Kad u mjestu ima slučajeva crijevnih zaraznih bolesti, treba piti samo prokuvanu vodu (voda treba da ključa najmanje 5 minuta).

3. Čistoća stanova. Treba voditi stalnu brigu o tome da se održava što bolja čistoća stanova i dvorišta. Stanove i štale treba što češće krečiti, a podove ribati toplom lukšijom. Hrana treba da bude sklonjena da na nju ne bi padala prašina i, u toplo vrijeme, muve, koje mogu da prenesu klice raznih zaraznih bolesti. Đubrišta treba da budu udaljena od stanova, a isto tako i od izvora, potoka, četrnja ili bunara. Svaka kuća treba da sagradi bar najjednostavniji nužnik, ograđen daskama ili granjem. Jama za nužnik treba da bude duboka i udaljena od bunara ili četrnje najmanje 25 metara. Treba suzbijati ružnu i opasnu naviku da se nužda vrši svuda. Izmet u nužniku treba s vremena na vrijeme zatrpavati slojem zemlje, ili, još bolje, češće prelivati krečnim mlijekom (krečno mlieko se dobija kad se uzme kilogram negašenog kreča i prelije litrom vode, poslije čega se doda još 3 litre vode). Kad se nužnička jama napuni, treba je zatrpavati zemljom i iskopati drugu. U gradovima treba napraviti javne nužnike.

4. Čistoća tijela. Treba sprovesti najveću propagandu u pogledu održavanja čistoće tijela. Svi ukućani treba da se okupaju bar jednom nedjeljno. Noge treba češće prati. Naročito treba nastojati da se zavede lijep i koristan običaj pranje ruku prije svakog jela. Preko prljavih ruku mogu se prenijeti klice crijevnih zaraznih bolesti (trbušni tifus, srdobolja, itd.), stoga su te bolesti i nazvane bolestima prljavih ruku. Kad se od svih mjera jedino zaveo običaj da se ruke peru prije svakog jela, bilo bi kod nas mnogo manje slučajeva trbušnog tifusa nego što ih ima.

Kad je riječ o održavanju čistoće tijela, odmah se stavlja primjedba da nema sapuna. Obično se smatra da se sapun ne može napraviti bez kamene sode, koju je u sadašnjim prilikama vrlo teško i nemoguće nabaviti. Vrlo je malo poznato da se, i bez kamene sode, može napraviti dobar sapun. Evo uputstva za pravljenje takvog sapuna. Prelije se 10 kgr. pepela i 5 kilograma negašenog kreča sa 40 litara ključale vode, izmiješa se i ostavi da stoji tri dana. Tečnost se ocijedi i ostavi. Na stari pepeo i kreč naspe se još 10 litara ključale vode i sutradan se tečnost opet ocijedi. Zatim se uzme 10 kgr. masnoće (loja, masti, masnih otpadaka) i kuva se prvih 40 litara ocijeđene teč-

osti, postepeno dodajući ostalih 10 litara ocijeđene tečnosti. Poslije 5—6 sati kuvanja skine se sa vatre i razlije u sanduk obložen vlažnom krpom.

5. Paljenje krečana. Jedan od važnih zadataka zdravstvenih sekcija treba da bude nabavka dovoljne količine kreča za krečenje prostorija i druge potrebe i, čim prilike dozvole, organizovanje paljenja krečana. Poznato je da je kreč dobro i mnogostruko upotrebljivo dezinfekciono sredstvo (sredstvo za uništavanje zaraznih klica). On se s uspjehom upotrebljava i pri suzbijanju stočnih zaraza. Spomenuli smo da se kreč, mjesto kamene sode, može upotrebiti i za pravljenje sapuna.

6. Sabiranje ljekovitog bilja. — Zdravstvene sekcije treba da organiziraju rad na sabiranju, sušenju i čuvanju ljekovitog bilja. Pošto sada nije vrijeme za takav rad, o tome će docnije biti poslana podrobna uputstva.

7. Uništavanje liješeva životinja. Zdravstvene sekcije treba da se pobrinu da se sva uginula stoka odmah duboko zakopa ili potpuno sagori. Ako se uginula stoka zakopa, treba je dobro prelitati krečnim mlijekom. Da bi krečno mlijeko došlo u što bolji dodir sa unutrašnjim dijelovima uginule stoke, najbolje je da se tijelo raspori, ali pri tome treba paziti da se onaj koji to radi ne zarazi. Nož kojim se pri tome služi treba u ključavoj vodi iskuvati (voda treba da vri najmanje 20 minuta).

8. Borba protiv bjesnila. Da ne bi došlo do zaražavanja bjesnilom, kako kod stoke tako i kod ljudi, zdravstvene sekcije imaju odmah da nareda da se svi psi imaju držati u vezu. Skreće se pažnja da u našim krajevima već ima kod ljudi više smrtnih slučajeva od bjesnila, a danas nismo u mogućnosti da sprovedemo cjepljenje osoba koje su ujedene od strane bjesnih ili na bjesnilo sumnjivih životinja. Stoga se ova mjera mora najstrožije sprovesti. Sve pse koji lutaju treba pobiti.

9. Borba protiv šuge (češe). Zdravstvene sekcije treba da provedu najoštrij borbu protiv šuge (češe, svraba). Za liječenje šuge mogu se upotrijebiti razna sredstva (na pr. mast sa sumporom), ali do tih sredstava danas teško možemo doći. Stoga se preporučuje kao dosta dobro i neškodljivo sredstvo unutrašnja kora od smrdljike (žestike). Koru treba kuvati u mlijeku dok se ne napravi kašasta tečnost. Prije mazanja tom tečnosti treba se okupati blagom lukšijom pa zatim namazati. Mazanje, bez kupanja, treba ponoviti, svako veče, za 5—6 dana. Poslije se treba ponovo okupati, obući čisto odijelo i rublje, a svučeno odijelo, rublje i posteljinu iskuvati ili staviti pod paru u partizanskom buretu.

10. Mjere u slučaju pojave zaraznih bolesti. Ako se pojavi slučaj neke zarazne bolesti, zdravstvena sekcija će odmah najkraćim putem, obavijestiti najbližeg lekara i Zdravstveni otsjek AVNOJ-a. pored toga zdravstvena sekcija će odmah preduzeti sve mjere da se takav bolesnik izdvoji, po mogućnosti u svijetloj i čistoj sobi. Iz sobe treba ukloniti sve predmete koji nisu potrebni za njegu bolesnika. Treba odrediti jednu vještu osobu koja će njegovati bolesnika. Ona treba da obrati veliku pažnju na čistoću svoga tijela i odijela, a naročito na čistoću ruku. Izmet, mokraću i ispljuvak bolesnikov treba prelivati krečnim mlijekom i sipati u nužničku jamu. Sve posjete bolesniku treba zabraniti. Ako bolesnik umre, treba zabraniti skupljanje naroda radi pratnje, a isto tako i skupljanje na daće poslije sahrane. Ako se pojavi više slučajeva neke zarazne bolesti, saobraćaj između tog mjesta i ostalih treba zabraniti. Zdravstvena sekcija ima da preduzme mjere da se na njenom području uredi zasebna kuća za izdavanje i smještaj bolesnika od zaraznih bolesti.

11. Povezanost zdravstvenih sekcija sa vojnim sanitetom. Kad naša vojska prolazi kroz naselje, zdravstvena sekcija treba odmah da dođe u dodir sa vojnim sanitetom, da mu pruži potrebna obavještenja o zdravstvenim prilikama u naselju i da preduzme sve mjere za udoban smještaj naših boraca i ranjenika. Najbolje je da se borci i ranjenici smjeste u zasebnim dobro očišćenim kućama u kojima nije bilo slučajeva zaraznih bolesti. U tu svrhu treba predvidjeti izvjesne kuće. U varošima treba da postoje određene kuće za smještaj vojske i ranjenika koji su pri prolazu. Pored toga, zdravstvene sekcije u varošima treba da se pobrinu da se naprave javna kupatila za vojsku i narod. Uz kupatilo treba da bude i dezinfekcioni aparat koji služi ne samo za ništavanje klica nego i za uništavanje ušiju.

Između pozadinske sanitetske službe, čiji su važni organi zdravstvene sekcije, i organa vojnog saniteta treba da postoji stalna i intimna saradnja. Organi vojnog saniteta već su dobili u tom pogledu potrebna uputstva. Stoga zdravstvene sekcije ne samo mogu nego su dužne da sarađuju sa organima vojnog saniteta i da od njih traže potreban stručan savjet i pomoć.

12. Izvještaj o radu. Seoske zdravstvene sekcije slaće preko narodnooslobodilačkih odbora, najmanje jednom za 15 dana, izvještaje o zdravstvenim prilikama i svom radu opštinskom narodno-oslobodilačkom odboru, koji će, sa svojom zdravstvenom sekcijom, srediti te izvještaje i poslati sreskom narodno-oslobodilačkom odboru. Ovaj će na isti način postupiti i poslati izvještaj Zdravstvenom orsjeku AVNOJ-a.

Prvi izvještaj treba da pruži sliku zdravstvenih prilika u naselju. Treba dati odgovor na ova pitanja:

- a) koliko ima stanovnika u naselju i koliko domova?
- b) da li ima zaraznih bolesti i kojih (ako se ne može da utvrdi vrsta zarazne bolesti, naznačiti koji su njezini najglavniji znaci)?
- c) kakve su stambene prilike u naselju (čistoća kuća, dvorišta, ulica, da li ima nužnika i koliki je njihov broj, kakvi su i u kakvom se redu drže, da li ima dezinfekcionih aparata, javnih kupatila, javnih nužnika)?
- d) kakvom se vodom za piće i druge potrebe snabdijeva naselje? Da li je voda izložena zagađivanju?
- e) kako stoji sa pitanjem ishrane, odijela i obuće?
- f) da li ima izbjeglica, koliko, odakle su i kako su obezbijeđeni?
- g) da li ima pogorelaca i kako žive?
- h) da li ima djece bez roditelja, koliko i kako su obezbijeđena?
- i) da li ima stočnih zaraza (po mogućnosti naznačiti koje su i da li prelaze na ljude)?

U daljim izvještajima treba naznačiti eventualne promjene po predmetima koje obuhvataju gornja pitanja i iznijeti postignute rezultate. Izvještaji treba da budu kratki i određeni (tačno naznačiti šta je potigsnuto u pogledu suzbijanja ušljivosti, koliko je kuća okrećeno, koliko je nužnika napravljeno, šta je učinjeno u pogledu snabdjevanja stanovništva zdravom pijaćom vodom, itd.). U izvještaju treba iznijeti i kakve smetnje postoje pri izvođenju ovog programa.

U cilju što bržeg i potpunijeg sprovođenja postavljenih zadataka, sreski narodno-oslobodilački odbori, odmah po osnivanju zdravstvenih sekcija po selima i općinama, u zajednici sa izabranim sekcijama, određiće prvu udarnu nedelju zdravlja za cio srez. Ovakve udarne nedelje zdravlja treba poslije izvjesnog vremena obnoviti.

U ovom programu rada zdravstvenih sekcija iznesene su samo osnovne linije. Narodno-oslobodilački odbori, sa svojim zdravstvenim sekcijama, podešavaju ovaj program prema mjesnim prilikama i pronalaze oblike rada i propagande kojima će najbolje postići rezultate.

Iz programa rada vidi se da on nije neostvarljiv. Ako zajedničkim silama pognemo, postavljeni program možemo dosta lako ostvariti. A to smo dužni učiniti i u interesu zdravlja civilnog stanovništva i u interesu zdravlja naše narodno-oslobodilačke vojske, koju moramo potpomagati i čuvati kao zenicu oko svoga, jer od uspjeha borbe naše vojske i od njene snage zavisi ne samo to da se ovaj rat što prije i sa što manje žrtava dokrajči nego i da se stvore uslovi za bolji i srećniji život naših naroda. Pod tim boljim i srećnijim životom treba podrazumijevati i bolji život naših naroda u zdravstvenom pogledu. Ako se pojave zarazne bolesti u našoj pozadini, to nije opasnost samo za civilno stanovništvo nego i za vojsku. Novi borci pristižu iz naroda, vojska prolazi kroz naseljena mjesta i logoruje u njima, snabdijeva se iz tih mjesta vodom, životnim namirnicama i drugim potrebama. Najveći broj oboljenja zarazne prirode nema svoj izvor u vojnim jedinicama već u neboraćkom stanovništvu. Kad s pravom kažemo da treba dati sve za front, treba da budemo svjesni i toga da zdrava pozadina znači zdrav front. Dakle, u borbu za čuvanje zdravlja, u borbu protiv zaraznih bolesti.

Sreski narodno-oslobodilački odbori treba odmah da pristupe radu oko osnivanja seoskih i općinskih zdravstvenih sekcija i treba da o tome obavijeste Zdravstveni otsjek AVNOJ-a.

Izabrane zdravstvene sekcije čitaće na sastancima, skupovima i zborovima ova uputstva i tumačiti njihov značaj.

Da bi se postavljeni zadaci što brže i uspješnije mogli sprovesti Zdravstveni otsjek AVNOJ-a već organizuje kurs zdravstvenih pomoćnika, koji će, kao lica koja su dobila izvjesnu stručnu spremu, pomoći zdravstvenim sekcijama u borbi protiv zaraznih bolesti.

AH Zgb, b. b./42

Original, šapirografiran, latinicom.

1942, prosinac

Nređenje Glavnog štaba za Hrvatsku o formiranju i zadacima zdravstvenih sekcija.

UVOD Biti zdrav to znači biti spreman za borbu. Biti zdrav — to znači brkati planove fašista koji računaju da nas gledaju i bolešću iznure. Borba za zdravlje je sastavni dio naše narodno-oslobodilačke borbe.

Između svih bolesti najveća nam opasnost prijeti od zaraznih bolesti. One se mogu prenositi s bolesnog na zdrave ljude, proširiti velikom brzinom na čitave krajeve i zemlju. Zarazne bolesti mogu zakočiti čitavi život jedne zemlje.

Ratovi nijesu strašni samo po tome što se u njima ubija, uništava i pali. Najstrašnije je što ratovi donose zarazne bolesti. Više je svijeta pomrlo od zaraze nego od najubojitijeg oružja svih ratova. Prošlu godinu našeg oslobodilačkog rata proveli smo dosta sretno. Izbjegli smo opasne zarazne bolesti. Ali ova zima biće nam mnogo opasnija. Neprijatelj nam je popalio mnoge kuće, vojska nam je jako narasla, pa će tjeskoba biti veća, nečistoća veća. Opasnost

prijeti i vojsci i narodu jer su narod i vojska nerazdvojni. Ali mi ćemo se svim silama oduprijeti toj opasnosti i mi ćemo je slomit. Sanitet NOV i POJ budno pazi nad zdravljem svoga naroda. Ali da bismo se zaista uspjeli sačuvati od velikih zaraza potrebno je da se u borbu protiv bolesti uključuje i najšire mase naroda. Potrebno je da se svako selo, svaka kuća bori protiv zaraza. Borba za zdravlje treba da postane osnovni zakon, svakodnevne navike svakog svesnog pojedinca, rukovodioca, organizatora. Ali, da bismo se mogli uspješno boriti, moramo se, prije svega dobro organizovati za borbu. Jedino organizacija može znati kako treba da se bori, jedino organizacija može sagraditi plan borbe, jedino organizacija može sabrati ljudske snage potrebne za borbu. Naša moć i naše pouzdanje, da ćemo zaista savladati opasnost zaraze, leži baš u organiziranosti, u borbenoj svijesti našeg naroda. Mi nemamo skupocjenih blistavih medicinskih aparata, raznih čuda savremene tehnike ali gledali smo i danas možemo da gledamo, takve vojske koje su kraj svih tih čuda, živile i žive u očajnom stanju zdravlja. To je zato što je unutarnji duh tih vojski truo, nikakav. Osamnaestomjesečna oslobodilačka borba našeg naroda razbuktala je u narodu takve snage koje nikada ranije nismo mogli ni zamisliti. Mi se u našoj borbi protiv zaraznih bolesti oslanjamo prvenstveno na te snage. Moramo da stvorimo u samome narodu takve organizacije preko kojih će sanitet prenositi na narod svoja uputstva, svoje odluke, svoju djelatnost, kroz koje će narod razviti svoju vlastitu djelatnost i brigu na očuvanju svoga zdravlja, koje će biti budno oko nad zdravljem naroda.

Takve organizacije su »Zdravstvena Sekcija pri N. O. Odborima«.

ORGANIZACIJA

1. Zdravstvene sekcije formiraju se na demokratski način iz jednog predstvanika N. O. odbora, jednog predstavnika Anti-Fašističkog Fronta Žena i jednog predstavnika omladine.

2. Članovi sekcije izabiru između sebe jednog rukovodioca.

3. Postoje seoske, opštinske i sreske zdravstvene sekcije.

4. Zdravstvene sekcije su stručni organi Narodno-Oslobodilačkih odbora. N. O. odbori odgovorni su ako ne preduzmu sve mjere, predložene od zdravstvene sekcije, ako im ne pruže svu pomoć u njihovom radu.

5. U stručnom pogledu zdravstvene sekcije oslanjaju se na najbližu sanitetsku ustanovu, koja im je dužna pružiti tražena uputstva.

ZADAĆE:

1. Zdravstvene sekcije vode nadzor nad zdravstvenim prilikama u selu. Uklanjaju sve one činioce koji su štetni po zdravlje, putem seoskih konferencija ukazuju narodu na njihovu štetnost. Z. S. treba da budu aktivni pomagači saniteta u otkrivanju, i suzbijanju zaraznih bolesti.

2. Z. S. vode nadzor nad celokupnom čistoćom u selu i to:

a) nad čistoćom vode za piće. Okolinu izvora i bunara treba izgraditi tako da se onemogućuje cijeđenje okolne vode u same izvore i bunare. Za grabljenje vode iz bunara treba postaviti jedan zajednički, stalni sud.

b) nad čistoćom nužnika. Treba sprovesti da svaka kuća iskopa svoj vlastiti nužnik.

Uporno se boriti, putem konferencija i vidljivih natpisa, protiv rđave navike da se nužda vrši oko kuća i po ulicama. Po gradovima treba izgraditi javne nužnike.

c) nad čistoćom stambenih prostorija. Stanove treba barem tri puta godišnje okrečiti i podove u sobama barem jedanput u nedelji izribati vrućom lukšijom.

3 Organizovati borbu protiv ušiju, jer su uši prenosioci opasnih zaraznih bolesti pjegavog tifusa. Redovno šišati svu djecu i iskuvavati sve rublje. Svaka sekcija mora da izgradi aparat »srpsko Bure«, za isparavanje rublja i posteljine. Uz taj aparat postaviti jednog rukovaoca koji će neprekidno obilaziti kuće i vršiti parenje.

4) Sekcija organizuje paljenje kreča koji je jako potreban za dezinfekciju nužnika i krećenje kuća.

5. Svaka sekcija treba da pripremi jednu prostranu i svijetlu kuću u kojoj će smjestiti zarazne bolesnike ako bi se takvi pojavili u samome selu. U toj seoskoj ambulanti organizovati njegu bolesnika uz pomoć najbližeg saniteta.

6. Z. S. treba da organizuje što ugodniji boravak ranjenika koji su na prolazu kroz selo.

7. Po dolasku vojske u naselja zdravstvene sekcije su dužne da se smjesta povežu sa vojnim sanitetom i da mu pruže obavještenja o zdravstvenim prilikama sela, a naročito o kretanju zaraznih bolesti.

8. Zdravstvene sekcije većih naselja dužne su da organizuju higijenske prostorije za smještaj većih jedinica (bataljona i brigada kao i da postroje javna kupatila za vojsku i narod. Uz kupatilo postaviti dezinfekcione aparate (»srpsku burad«).

9. Zdravstvene sekcije će slati u najbližu bolnicu po jednog svog člana na kurs higijene, prve pomoći i njege bolesnika. Posebna uputstva o mjerama prilikom pojave zaraznih bolesti dostaviće se naknadno.

AH Zgb, b. b./43

Ovjerovljeni prijepis, pisan pisaćim strojem, latinicom.

PRIVREDNE PRILIKE U SPLITSKOM OKRUŽJU PEDESETIH GODINA XIX STOLJEĆA

Benedikta Zelić-Bučan

O privrednim prilikama u bivšoj pokrajini Dalmaciji uopće, pa i u splitskom okružju posebno u prvoj polovici prošlog stoljeća znamo veoma malo. Sačuvano je veoma malo izvorne građe iz tog razdoblja¹, a i ono malo što je sačuvano nije objavljeno niti je u literaturi dovoljno obrađeno. Bez zalaženja u detaljniju analizu tog razdoblja, što i nije predmet ovog rada, možemo ipak na temelju dosadanih istraživanja kazati, da je u polovici XIX st. privreda splitskog okružja, kao i čitave Dalmacije stajala još uvijek pod teretom naslijeđa minulih tuđinskih izrabljivačkih dominacija, mletačke i francuske, kao i nemara austrijske državne uprave u prvim decenijama njezine vladavine.

Mletačka uprava tretirala je Dalmaciju kao kolonijalnu zemlju, nije se mnogo miješala u njezin nutarnji život, ali je budno pazila da dalmatinski gradovi ne bi postali takmaci Venecije. Dobra volja nekih službenika, poimence Vicka Dandola za vrijeme kratkotrajne francuske vladavine nije mogla ništa postići u ratnim godinama. Osim toga, suprotno nekim shvaćanjima o ekonomskom prosperitetu za francuskog vladanja, činjenica je da su pomorska blokada, gusarski rat, ratni zajmovi i kontribucije zapravo ekonomski potpuno upropastili pokrajinu iscrpivši joj sav raspoloživi kapital i upropastvši njezino pomorstvo.² Od ukupno 139 brodova koliko je Dalmacija izgubila samo u toku 1808. godine uslijed gusarskog rata i čija vrijednost s izgubljenim teretom je iznosila 2,221.735 ml. lira, Splitu je pripadalo 59 brodova koji su zajedno s izgubljenom robom vrijedili 820.568 ml. lira.³ Ukupni gubitci bili su i veći, jer se je rat nastavio i slijedeće godine, a osim toga uslijed blokade mnogi su brodovi morali prisilno počivati u domaćim ili stranim lukama.⁴

Pomanjkanje novčanog kapitala, koji je na razne načine upropašten za doba kratkotrajne francuske vladavine, pratit će Dalmaciju, posebno

¹ Tijekom II svjetskog rata ili neposredno nakon njega uništeni su sasvim arhivi Okružnog i Kotarskog poglavarstva u Splitu, kao i arhiv splitske općine iz XIX st. Arhiv Trgovinsko-industrijske komore koji se sada čuva u Historijskom arhivu u Splitu (HAS) cjelovit je od vremena reorganizacije Komore 1851. godine. Iz razdoblja ranijeg njezina rada sačuvana su svega 2 fascikla spisa.

² G. Novak, *Prošlost Dalmacije*, II., Zagreb 1944, s. 315.

³ Isti, *Povijest Splita*, III, Split 1965., s. 83—84.

⁴ Isto, s. 84.

Split i splitsko okružje, kao jedna od najtežih mora kroz čitavo XIX stoljeće. Iako se je u prošlom stoljeću većina stanovništva bavila poljoprivredom, ona je uvijek bila pasivna, nije bila kadra da ni polovicu godine ishrani domaće pučanstvo, pa su se osnovne živežne namirnice morale uvoziti.⁵

Oba moguća izvora akumulacije kapitala kojim bi se unapredila poljoprivreda i dao poticaj razvitka obrta i industrije, bila su u prvoj polovici stoljeća ili sasvim uništena ili bitno osakaćena. Pomorstvo, koje je za vrijeme francuske vladavine skoro sasvim uništeno veoma se je sporo oporavljalo, i u splitskom okružju doseglo neko veće značenje tek u drugoj polovici stoljeća. Drugi izvor akumulacije kapitala, transitna trgovina, presušio je sasvim za vrijeme austrijske uprave. Raniji bujan promet preko splitske skele bio je posljedica dvaju faktora: postojanja domaće flote i organizirane trgovine preko Venecije. Sada su oba faktora otpala. Domaća flota je uništena a Venecija i sama okupirana, ne može diktirati trgovačku politiku, te se i sama bori za opstanak u suparništvu s Trstom, čiji razvoj austrijska uprava posebno protežira, jer je to najbliži izlaz na more austrijskim nasljednim zemljama. Ovim neprilikama sad pridolazi i treći faktor: željeznice. Trst se kao favorizirana luka povezuje s unutrašnjom željezničkom prugom, a Split u svojem zaleđu nema dalje od dalmatinske granice, u unutrašnjosti Bosne ni kolskih puteva. Ipak karavane iz Bosne su u početku austrijske uprave i nadalje dolazile u splitski lazaret, koji je još nekoliko godina radio iako sa smanjenim kapacitetom. No austrijska uprava, očito ne shvaćajući značenje tranzitne trgovine za njezinu novostečenu pokrajinu Dalmaciju, zabranjuje pristup karavanama u Split, a god. 1822. zatvara definitivno kao nerotrebna i splitski lazaret.⁶ Sad su po najnužniju robu koja se tradicionalno uvozila iz Turske odlazili u Bosnu sami splitski trgovci. Zato oni traže ponovno otvaranje austrijskog konzulata u Travniku⁷, a splitski privrednici u potrazi za spasonosnom injekcijom koja bi dala impuls obamrloj privredi njihova grada i okružja ponovno se vraćaju na misao obnove karavanske trgovine. Oko svrsishodnosti i rentabilnosti takova oblika trgovine u novim uvjetima razvila se je bila četrdesetih godina u onodobnom tisku živa diskusija. Dok su je jedni (A. Fenzi) smatrali anahronizmom, Splicićani F. Carrara i V. Nikolić su je živo zagovarali.⁸ Iako je pobijedila ona struja koja ju je zagovarala, te je ona krajem 1845. god. zaista i obnovljena, a zajedno s njome ponovno otvoren i osposobljen splitski lazaret, pokazalo se je ubrzo da je ona u novim uvjetima malo efikasna. Morao je to priznati i sam njezin vatreni zagovaratelj Vid Nikolić kad je kao tajnik Komore u izvještaju Ministarstvu za 1854.—56. izvijestio kako promet te trgovine iz godine u godinu opada, jer ne može izdržati konkurenciju modernog parobrodarskog i željezničkog prometa. Tako je tijekom čitave prve polovice XIX stoljeća ne samo glavna, nego skoro jedina grana privrede u ovom okružju bila ekstenzivna i zaostala poljoprivreda.

⁵ Vito Nikolić smatra da su dostojali tek za 1/3 godine. Srvani njegov izvještaj za 1851. god. pogl. III., kao i tabele br. XIX—XXI.

⁶ G. Novak, *Povjest Splita*, III. s. 369—370.

⁷ Austrijski konzulat u Travniku prestao je radom 1820. god. Posljednji njegov konzul bio je bar. Bellerschein. (Arhiv Trgovinsko-industrijske komore u Splitu — TOK, IA5)

⁸ G. Novak, *Povjest Splita*, III., s. 371.

Austrijska uprava je, istina, pokazivala u početku dobru volju da tu jedinu privrednu granu unaprijedi. Davala je besplatno sjeme, premije za veće prinose, stimulirala posebnim nagradama njegovanje jedne pomoćne poljoprivredne grane, svilogojstvo. No sve su te mjere više manje ostajale bez većeg efekta. I opet se pokalo da je osnovna kočnica nedostatak kapitala. Osim toga zbog slabog poznavanja ovdašnjih prilika austrijska administracija je prišla toj problematici s krive strane, od glave umjesto od temelja. Nije predhodno rješila osnovne preduvjete za efikasnost poduzetih mjera: podizanje opće kulturne razine pučanstva, podizanje životnog standarda i kulture stanovanja te podizanje nekog kreditnog zavoda, te se dobijao dojam da su sve mjere poduzete za unapređenje dalmatinske poljoprivrede uzaludne i ona je ubrzo prepuštena sama sebi.⁹

Takovo stanje dalo je povoda da se u publicistici 40-tih godina pojavi više teoretskih članaka, koji su raspravljali o poljoprivrednoj problematici. Većina tih napisa bavi se problematikom efikasnosti kolonatskog sustava, koji je bio dominantan agrarni odnos u primorskim i otočkim krajevima kako splitskog okružja, tako i čitave pokrajine. Oko tog problema su se ukrštavala mišljenja za i protiv tog sustava. Manji broj napisa se bavi problematikom daleko nazadnijeg stanja poljoprivrede u zagorskom dijelu Pokrajine, gdje je seljak zemljoradnik bio uglavnom zakupnik-napoličar. Zajedničko je svim tim napisima,¹⁰ što se svi oni sukobljavaju s neopremostivom zaprekom, pomanjkanjem kapitala, bez kojeg se nije moglo pomišljati ni na kakav ozbiljniji zahtav.

No svi ovi napisi bili su više manje diletantski, niti su njihovi autori bili privredni stručnjaci niti su bazirani na temelju analiza pouzdanih statističkih podataka.¹¹ Mogućnost za stručne i na statističkim podacima zasnovane analize javlja se tek od polovice stolieća. Godine 1851. počela je raditi po novom jedinstvenom zakonu za Trgovinsko-obrtničke komore i Komora u Splitu.¹² Komore su bile dužne da dostavljaju Ministarstvu trgovine redovite godišnje, trogodišnje ili četverogodišnje izvještaje o sveukupnom stanju privrede na području njihove djelatnosti, snabdjevene raznim statističkim podacima. Ti izvještaji su dragocjeni izvor za poznavanje privrednih prilika određenih područja. U povijesnoj literaturi su poznata i već dovoljno korištena dva opsežna objavljena

⁹ S. Petrović, *Sulle attuali condizioni interne della Dalmazia e sul modo con cui migliorarle, Dalmazia costituzionale*, No 10, Zadar 1848.

¹⁰ Citiram samo neke: S. Petrović, n. dj. *Dalmazia costituzionale* br. 8—11.; A. Fenzi, *Agraria*, La gazzetta di Zara 1842, br. 84; J. Sutina, *Le considerazioni sulla statistica*, La Dalmazia, Zadar 1845., br. 5.

¹¹ Iznimku čini donekle članak J. Sutine, naveden pod br. 10.

¹² Trgovinska komora u Splitu kao i u nekim drugim primorskim gradovima osnovana je bila za vrijeme francuske vladavine. To je bila »Commissione mercantile« od četiri člana. (G. Novak, *Povjest Splita*, III, s. 52.). No čini se da ni Komora kao ni većina od Francuza osnovanih ustanova nije preživjela njihovu vladavinu. God. 1816. grupa splitskih trgovaca preko nadležnih upravno-političkih organa tražila je od Vladara dozvolu za osnivanje jednog staleškog tijela, neke vrsti Komore, i u tu svrhu je bio izrađen pravilnik o radu kao i tarifni pravilnik za naplatu usluga. Ipak, čini se, nije formirana Komora tada nego tek 1840. god., i pravno konstituirana aktom Pokrajinske vlade br. 2176/10370 od 13. I 1841. Čitavih deset godina splitska Komora radila je prema starom pravilniku bivše francuske komore, po tzv. talijanskom dekretu od 1811. god. God. 1850. izlazi zakon o jedinstvenoj organizaciji komora u čitavoj Monarhiji, pa se i splitska komora morala reorganizirati u skladu s navedenim zakonom. Tako reorganizirana započela je rad 20. VII 1851. god. Prvi njezin predsjednik bio je Dr. Grgur Grisogono, a dotadašnji član Komore i njezin dugogodišnji izvjestitelj Vito Nikolić postaje sada njezin plaćeni službenik, njezin prvi tajnik. (Svi podaci iz spisa TOK, I—III)

izvještaja splitske komore s početka i kraja druge polovice XIX stoljeća, pa su nam stoga i prilike ne samo u splitskom okružju, nego i u Dalmaciji općenito kudikamo bolje poznate u drugoj nego u prvoj polovici prošlog stoljeća. To su izvještaji komorskih tajnika Kosta Vojnovića za razdoblje od 1857.—1863. godine¹³ i Gaja Bulata ml. za razdoblje 1890.—1893. godine.¹⁴ U nedostatku većeg broja sačuvanih izvora iz prve polovice stoljeća kao i nedovoljne njihove obrade u literaturi, Vojnovićevi objavljeni izvještaji su do sada redovito služili kao polazište u prikazivanju privrednih prilika splitskog okružja i Dalmacije, i za prvu polovicu stoljeća. Međutim u spisima arhiva Trgovinsko-obrtničke Komore u Splitu sačuvana su i tri ranija izvještaja te komore, koje je priredio Vojnovićev predhodnik i prvi tajnik obnovljene Komore Vito Nikolić. To su dva godišnja izvještaja za 1851. i 1852. godinu, te trogodišnji izvještaj za 1854.—56. godinu. Izvještaj za g. 1853. po Nikolićevim riječima nije nikada ni učinjen. Naime, dok je on još bio u pripremanju, došla je od Ministarstva odredba, da se ubuduće umjesto godišnjih dostavljaju periodički trogodišnji izvještaji. Tako je Nikolić napustio započeti posao, smatrajući da je bespredmetno i u tome izvještaju ponavljati više manje sve ono što je već kazao u prva dva godišnja izvještaja, jer se u tom kratkom razdoblju nije ništa bitna izmijenilo.¹⁵

Nikolićev izvještaj za 1851. godinu¹⁶ obuhvata 34 stranice vlastoručna njegova koncepta na talijanskom jeziku sa nekoliko tabelarnih prikaza u tekstu. Sačuvan je i prijepis ovog izvještaja, no taj je na nekim mjestima nepouzdan, jer pisar koji ga je prepisivao nije točno shvatio Nikolićev koncept. Ovaj izvještaj nema zasebnih tabelarnih priloga, a i neke tabele u tekstu su po Nikolićevu priznanju za tu godinu više manje tek prosječni pokazatelj, jer Komora nije imala dovoljno vremena da sabere pouzdane podatke za sve privredne grane, a osim toga primjena zakona o porezu na obrt i dohodak provedena je tek u drugoj polovici 1852. godine, te je tek od tada postalo moguće da Komora vodi točnu evidenciju i klasifikaciju obrtnika i trgovaca u propisanim registrima.

Od izvještaja za 1852. godinu nije se u spisima Komore sačuvao njegov koncept nego samo popratni spis i 14 detaljnih tabelarnih priloga¹⁷. To je svakako šteta, jer je uprav taj izvještaj u svom opisnom dijelu sadržavao opširan elaborat o prednostima dozvole sadnje duhana i problemu povezivanja splitske luke dobrim kolskim putevima, pa i željezničkom vezom s njezinim prirodnim ekonomskim zaleđem Bosnom sve do Podunavlja.¹⁸

Trogodišnji izvještaj za 1854.—56. godinu¹⁹ sadrži uz opisni dio na 38 stranica vlastoručna Nikolićeva koncepta još i 10 tabelarnih priloga sa statističkim podacima.

¹³ C. Vojnović, *Cenni statistico-economici sul circolo di Spalato con speciale riguardo al quadriennio 1857.—60.*, Split 1964.; Isti, *Le condizioni economiche del circolo di Spalato negli anni 1861.—63.*, Split, 1865.

¹⁴ G. Bulat, *Statistički izvještaj o gospodarskim prilikama u okružju trgovačke i obrtničke komore u Spljetu u godinama 1890.—1893.*, Split, 1895.

¹⁵ Prema uvodnoj napomeni u izvještaju za 1854.—56. godinu.

¹⁶ HAS, TOK, br. 109/1853.

¹⁷ Isto, br. 180/1854.

¹⁸ To saznajemo iz izvještaja za 1854.—56. godinu.

¹⁹ TOK, br. 262/1858.

Ove izvještaje nije do sada nitko objavio, a u povjesnoj literaturi je upotrebljen djelomično samo ovaj posljednji. Već je Nikolićev nasljednik na mjestu tajnika Komore (Nikolić je umro u siječnju 1859. god.) Kosto Vojnović dao kratak prikaz tog izvještaja s posebnim osvrtom na vanjsku trgovinu u Morskomu ANNUARIO DALMATICO,²⁰ a Vojnovićevim člankom se je poslužio u nekim svojim djelima Grga Novak.²¹ No ti izvještaji nijesu nikada u cijelosti sagledani ni obrađeni. Kako oni pak pružaju sigurne i dokumentirane podatke o privrednim prilikama u ovom okružju za nekoliko godina ranije nego su nam do sada bile poznate, a kako uprav u ovo vrijeme 50-ih godina padaju i neke značajne promjene na gospodarskom planu (izgradnja brodogradilišta u Splitu za izgradnju brodova duge plovidbe, početak vinarskog buma, izrada nove carinske tarife, koja je potakla slobodniju trgovinu u Dalmaciji, primjena novog građanskog zakonika itd.), to smatramo da je svakako vrijedno s njima upoznati znanstvenu javnost. U tu svrhu sam brojne tabelarne statističke prikaze iz triju izvještaja donekle prerađivala. Naime, neke sam zbog boljeg pregleda razbijala na dva dijela. Tako sam iz jedinstvenog izvještaja o broju duša i broju stoke za 1854.—56. godinu na posebnoj tabeli donijela broj duša, a posebno broj stoke, dodavši tim zasebnim tabelarnim prikazima i odgovarajuće podatke iz ranijih izvještaja. Na sličan način sam donijela prikaz trgovačke flote posebno po tonaži i kabotaži, a posebno po vrsti broda. Neke izvještaje sam morala ispustiti (o broju osnovnih škola u okružju, o polasku nautičke škole u Splitu), a neke sam sažimala, donoseći na istoj tabeli podatke iz više izvještaja, kako bi bile uočljivije razlike, ili odabirući iz ponegdje preopširnih tabelarnih prikaza samo najbitnije elemente, a sve sa svrhom da se ovaj rad ne optereći odveć velikim brojem tabelarnih priloga. Zbog ovakova postupka redni broj priloženih tabela ne odgovara rednom broju njihova izvornika iz kojih su nastali. Za one iz god. 1851. i trogodišta 1854.—56. u bilješkom je u većini slučajeva navedena ta razlika, za one iz god. 1852. to nijesam mogla učiniti, ali će se čitatelji koji budu željeli te tabele spraviti s njihovim izvornicima moći sami lako snaći oslanjajući se na same naslove u tabelama. Budući su tabele višestruko prerađivane, te se više ne mogu smatrati izvornim dokumentima, donijela sam ih u hrvatskom prijevodu, da se olakša njihova upotreba što širem krugu istraživača. Jedino za neke izraze, za čije značenje nijesam bila sasvim sigurna, donosim u zagradama originalan talijanski termin. Još napominjem da je sastavljač tabela na više mjesta pogriješio kod zbrajanja, što sam ja redovito ispravljala.

U dilemi da li da opisni dio izvještaja obradim i prokomentiram na temelju priloženih tabela, smatrala sam da je možda ipak najbolje pustiti njihova sastavljača da sam govori. Zato sam se odlučila da taj dio izvještaja objavim u cijelosti i sasvim nepromijenjeno, naravno talijanskim jezikom, kako su i pisani.

²⁰ U članku: *Cenni sul rendiconto della Camera di commercio e industria del circolo di Spalato per il triennio del 1854.—56.*, Annuario Dalmatico, I., Split 1859.

²¹ G. Novak, *Split u svjetskom prometu*, Split 1923., s. 170—171; *Isti, Povijest Splita III*, s. 371—372.

Eccelso I. R. Ministero del Commercio

La Camera di commercio e industria di Spalato costituita formalmente appena nel dì 20. Luglio 1851²². non avrebbe potuto subordinare quel dettagliato rapporto annuale che dalla Sovrana legge 18. Marzo 1850.²³ le veniva imposto ove una congrua decorrenza di tempo non le fosse stata conceduta per le opportune conoscenze sulle condizioni e sulle risorse economiche materiali delle varie località, che vi sono annesse. L'attivazione dell'imposta pubblica sull'industria e sulla rendita e che portò per la prima volta ad esatta evidenza la classificazione degli esercenti l'industria ed il commercio, successe appena pel secondo semestre dell'anno camerale 1852, a guisa, che appena al presente questa devotissima Camera è stata posta in situazione di stabilire i regolari registri prescritti dal Dispaccio ministeriale 14. Novembre 1850. No 7581. ed inerente istruzioni dai quali soltanto possono sorgere i vari dati statistici, che in gran parte si addicono a base principale dell'ufficiosa relazione antedetta.

Questo e non altro fu il motivo della ritardata relativa produzione che occasionò il rimarco contenuto nel Dispaccio ministeriale 15. Aprile decorso No 2995 la cui comunicazione testè fatta col Decreto Logotenenziale 9. corrente No 7031 riuscì sensibilissima.

Per non quindi il alcun modo abusare della suprema tolleranza si ha l'onore di rassegnare li seguenti rispettosissimi cenni in adempimento all'obbligo riferentosi all'anno 1851, mentre il successivo 1852 formerà soggetto di altrettanto pronta e separata relazione intorno al modo più acconcio, e suggerito dalle conoscenze acquistate, pel possibile miglioramento dell' industria in generale nonchè del commercio.

I. Descrizione geografica del distretto della Camera.

La Camera del commercio e industria di Spalato comprende tutta l'estesa giurisdizionale del Circolo di Spalato formato dalla metà orientale del continente Dalmata, dalle Isole Zirona, Solta, Brazza, Lesina e Scogli adjacenti, il qual Circolo confina al nord-ovest con quello di Zara, al nord-est colla Bosnia ed Ercegovina turche, al sud-est col Circolo di Ragusa dal quale è separato mediante la lingua di terra Ottomana denominata Klek, la quale nella maggior larghezza non ha che sole 5 miglia italiane graduate, al sud-ovest col mare Adriatico.

Il detto Circolo si suddivide in undici Distretti pretorili che prendono denominazione da quella de' rispettivi Capi luogo, vale a dire *Spalato* abbracciando i Comuni di Spalato, Clissa, Much, e Castel Vitturi, *Traù* con Zirona, Castella inferiori, Lecchieviza ed altre località montane adjacenti, *Verlicca*, *Sign*, *Almissa*, *Imoschi*, *Macarsca* con tutto il Primorie e territorio di Vergoraz, *Fort Opus* con Metchovich e tutte le altre località della Narenta, *Brazza* l'intera Isola, *Lesina* egualmente e da ultimo *Lissa*.

²² Vidi bilj. br. 12.

²³ *Zakon o Trgovinsko-obrtničkim komorama*. Objavljen u *Bullettino delle leggi e degli atti del Governo per l'impero d'Austria*, No XXXIV od 8. VI 1850.

La popolazione totale del Circolo consiste presentemente in 180,000 anime circa, dovunque vegeta e robusta, se si eccettuino gli abitanti di alcuni villaggi nel Distretto di Narenta, contaminati quasi ogni anno da febbri endemiche, conseguenza fatale di trista esalazione propria di quei tanti spazi paludosi, che a profitto pure dell'agricoltura e della pastorizia dovrebbero redimersi.

La superficie del Circolo comprende l'estensione di 908,282 Jugeri dell'Austria²⁴, di cui

coltivati	Jugeri 169,630
coltivabili a pascolo e boschi	Jugeri 714,195
occupati da edifizii e sterili del tutto	Jugeri 24,457
	908,282

Dei coltivati 169,630, ve ne sono

a semina soltanto	Jugeri 87,036
a prati	Jugeri 8,567
ad ortaglia	Jugeri 2,684
a viti ed olivi	Jugeri 71,347
	Jugeri 169,630

Il Circolo di Spalato è bagnato dai seguenti fiumi:

1° dal Cettina antico *Tilturium* che nasce a settentrione a piedi del monte *Dinara* di Verlicca, scorre per le Valli di Ribarich, Karakassizza, Han, la pianura di Sign sino a Trigl, ivi si restringe fra monti sino a Duare ove precipita, forma una bella cascata, da tutti ammirata, e con animato corso sbocca in Almissa nel mare. Da Dinara ad Almissa conta la lunghezza di miglia geografiche²⁵ 54, larghezza media Klafter²⁶ 20; è navigabile con piccole barche nella pianura di Sign per sole 3 miglia di lunghezza superiormente alla sua foce.

2° dal Salona (*Jader*) che scaturisce dalla pendice del monte Mossor, scorre le terre dell'antica Salona ed a foce nel canale della Castella di Spalato e Traù. Il suo corso da levante a ponente è di Klafter 20. Non è più navigabile per causa d'inbonimenti derivanti da totale abbandono, e le barche che un dì accedevano fino al ponte in pietra del Villaggio di Salona trasportando granaglie a macinarsi, devono presentemente ad un miglio circa distante approdare al piccolo villaggio di Vragizza per ivi operare lo scarico de'grani ed il carico della farine dopo la macinatura.

3° dal fiumincello Xernovizza, che pur scaturisce dal monte Mossor, scorre la terra dei Villaggi di Sasso, Stobrez, Xernovizza ed ha foce nel mare, dopo aver inondata una estesa superficie paludosa del sudetto Villaggio di Stobrez.

4° dal Narenta (antica *Narona*) che dopo aver divagato nell'Ercegovina passa per Mostar sbocca ad Unka presso Metkovich alla torre di Norino, vi unisce le sue acque ad altro fiume dello stesso nome. A Fort-Opus si divide in due rami, nel minore che ha foce colla denominazione Bilvir e nel maggiore, che

²⁴ 1 austr. juger (jutro) iznosio je 5.754,64m². Sve mjere koje se spominju u ovim izvještajima prenijela sam u suvremene mjere prema knjizi F. Madirazza, *La storia e costituzione dei comuni dalmati*, Split 1911., pogl. Pesi e misure, s. 431—436.

²⁵ 1 duž. milja = 1,896 km.

²⁶ 1 Klafter = 1,896 m

appellasi fiume Nero sortente dal lago di Desne. Il Nerenta dopo aver lasciato nell'irregolare suo corso vaste paludi, che purtroppo impegnano l'igiene pubblica in quel Distretto sgorga in mare per 12 distinte bocche, tre pel ramo minore, e nove pel maggiore.

È navigabile dalla sua foce sino a Metcovich anche con grossi navigli di cabotaggio per la lunghezza di 12 miglia, la sua larghezza è di Klafter 90. Dal Bilivir sorge fra Metchovich e Klek 4 miglia lontano da Metchovich, e sboci a Fort-Opus dopo un corso navigabile di 6 miglia. Il Nero o Norin percorre 5 miglia fra Viddo e la torre Norin indi si perde nel Narenta. L'industria manifattrice non trae tuttavia què profitti che il corso naturale di alcuni di questi fiumi, ed una saggia regolazione degli altri potrebbero largamente offrire, sendochè tutti si manifestano quali elementi opportunissimi per una stupenda economia propria ove svilupamento di perfettibilità da costituirne il suolo proporzionatamente rivale a qualunque altro regione.

Il continente del Circolo rappresentando una striscia longitudinale del territorio di Sebenico fino alla Narenta inclusivamente è intersecato da una catena quasi continuata di alti monti, che dal punto di S. Elia sovrastante alla Città di Traù si estende lunghe l riviera delle Castella fino alla fortezza di Clissa: ivi succede il Monte Mossor, che si prolunga fino in Almissa, e finalmente il Biocovo, che finisce a Bachina ossia alle foci del Narenta. Diviso di tal modo questo continente in due parti, la prima confinante colla Turchia appellasi montana, perchè posta generalmente fra monti di minor importanza dei primi, sparsa di Villagi e Borgate fu sempre occupata dal Turchi fino alla pace di Carlovatz e Possarevatz che la rese al dominio Veneto; la seconda chiamasi mediterranea e litorale in cui sorgono le città, i sobborghi, i piani pure forniti di grandi villagi, avendovi rimpetto le varie isole e scogli quasi ad arte disposte e prolungate da lato del mezzogiorno. Questo continente infine bagnato da un mare, che facilita fra tutte le parti ogni rapporto di avvicendato commercio, e che lo pone in prossima comunicazione di altri continenti, è alimentato da una temperatura di clima, che potrebbe anco vie più raddolcirsi in alcuni tratti, merce una migliorata agricoltura, ed ove la nuda ossatura attuale di monti riacquistasse l'aspetto maestoso delle antiche nostre foreste.

Trattate fin qui in compendio le precipue materiali sostanze del Distretto costituente un paese del tutto agricolo e commerciale ove appunto la forza degl'interessi materiali eccitati dai legittimi imperiosi bisogni, è tale che potrebbe dar vita ed associare, oppure estinguere, o depravare anche gli interessi morali, così per primo oggetto de' nostri studi essendo stato l'ordine della sussistenza, e quindi quello della pubblica economia. Noi andrem'ora esponendo con tutta lealtà le nozioni relative acquistate le quali lungi del lasciare distanza fra i dati di fatto e le induzioni, lungi di servire di pascolo ad una sterile curiosità, varranno, ne siamo sicuri, a poter dedurre ciò che si dovrebbe fare per correggere e migliorare almeno in parte la condizione in generale del nostro paese.

II. Stato attuale dell'agricoltura, pastorizia e boschi.

Dopo tanti vicende e cangiamenti di regime cui andò soggetta la Dalmazia, durante una pace più che trentenne, le benefiche sollecitudini dell'illuminato Governo dell'Austria inferirono alle nostre condizioni agricole non lieve miglioramento, ma tuttavia per una vera prosperità molti ostacoli su-

ssistono ancora, durando alcuni nelle antiche consuetudini, altri rinvigoriti si sono e fra questi è supremo ai tutti il fatale vincolo, specialmente nella parte mediterranea ed insulare che annulla o scema danosamente nel proprietario l'assoluta libertà del possesso, dir vogliamo dei rapporti fra colono e proprietario regolati dalle norme di un contratto di società in tutta l'estesa mediterranea ed insulare sudetta.

La coltura della vite è la più propagata ed accarezzata. In alcune località montane pure ha preso qualche estensione, ma invece di limitarsi come dovrebbe, per le sole pendici, occupa anco le pianure, le quali potrebbero più utilmente mettersi a grano, ch'è il genere di prima necessità, e che manca, come diremo altrove, per due terzi dell'anno ai nostri bisogni. Nei vigneti è negletta la scelta delle viti, impropria è la potatura, manca la sagacia nell'attendere dalla stessa superficie più prodotti nonche la debita diligenza nella raccolta delle uvi, ed il sapere nella vinificazione, e mancano generalmente i mezzi alla conservazione de' vini per difetto di acconcie cantine, e di adattati recipienti.

Gli uliveti piantati in copia lungo le coste sono in più luoghi inariditi dall'influenza de' principi salini trasportati dai venti australi quasi dominanti. Gli ulivi generalmente non sono bene curati, la potatura n'è diligente bensì da parte di alcuni principali possidenti, dagli altri è negletta, o portata ben anco al grado di distruzione. Nel rustico in generale prevale il pregiudizio, che le ulive più macere diano abbondante prodotto d'olio; scarsa n'è quindi la quantità degli oli puri e vergini che dovrebbero a mezzo di opportune cure essere disceverati dagli estratti.

Pei seminati in generale manca il concime, rara è l'aratura, le seminazioni vengono fatte di soventi fuor di stagione, le biade abbandonate dalla semina al raccolto, il pascolo licenzioso degli animali non di rado vi apporta sommi danni.

I frutteti, specialmente nelle terre di oltre monte crescono fra stirpi e spine, e danno, meno i fichi ed i mandorli, insipide e selvatiche frutta. L'innesto parzialmente introdotto lungo il litorale e nelle isole, vuol essere generalizzato, la trascuranza di questo è in gran parte l'effetto dell'incertezza di cogliere il frutto, che sarebbe derubato se fosse migliore.

In generale poi contadino ignora l'arte di appropriare le piante alla devozione del terreno, alle sue qualità, alla sua posizione ed al clima. Gli aridi venti australi della primavera, i freddi posticipati, la sicità della state, sono le cause altrettanto fatali che ben di sovente rendono nulle le cure ed i sudori del contadino privandolo in parte od in tutto de' sperati prodotti.

I nostri pascoli spesso scarsissimi nella state sono quasi nulli nel verno. Non si ha cura de' prati naturali da cui si traggono soltanto due tagli di fieno, gli artificiali introdotti utilmente d'alcuni proprietari colla seminazione dell'erba medica sono assai pochi. Da ciò avviene la degradazione della nostra pastorizia, e la miserabile apparenza del nostro bestiame, che in generale vaga al aperto, senza cura, senza ricovero ben spesso abbandonato ne' spazi paludosi ed affogato da repentine insuperabili alluvioni d'acqua.

Fatale conseguenza di tutto ciò si è che la pastorizia è di pochissimo frutto, nè potrebbe somministrare le carni ai bisogni nostri che per una minima parte dell'anno, le quali sono sodisfatti a mezzo delle importazioni di animali delle finitime Provincie Ottomane di cui siamo costantemente tributari d'ingenti somme mediante un commercio per noi passivo.

Le antiche foreste un dì vestite di abeti e di quercie sono totalmente distrutte, ed i monti presentano quasi da per tutto una nuda ossatura. Mancate le foreste il buon terreno de' monti si smosse, i pascoli inpoverirono, crebbe l'ostinata aridità del clima, le siccità quasi annualmente vi conseguivano, le irruzioni delle correnti si moltiplicano nel verno, vari prodotti secondari di prima sono più desiderati, e la pescagione lungo il litorale e le isole dovunque meno abbondante.

Il governo delle api, che un dì arricchiva alcune famiglie delle isole è ora nel massimo deprimimento per la mancanza di pastura che offrivano i boschi, pel difetto di acque in occasione delle ordinarie siccità.

Al litorale e nelle isole si stese in vero l'influenza della civiltà a merito monchè altro dei commerci, e di comunicazioni coll'estero; le popolazioni sono più operose, ma tuttavia abbisognano di buone guide, e di utili amaestramenti.

Quelle del montano sono tuttavia nella quasi primitiva rozzezza nè deve ciò recare sorpresa, col riflesso, che poste a contatto di altro popolo d'indole eguale, fiere e mancate d'ogni coltura, tennero sempre a vile qualunque altra coltura, che dal maneggio delle armi le avesse allontanate.

A dirozzare la classe importante degli agricoltori non curanti dell'importanza del lavoro e della attività, restii dovunque alla voce del padrone ed a quelle pratiche agrarie che ad entrambi sarebbero di utilità l'opera de' curatori spirituali, istruzione popolare più estesa, varebbero infinitamente, allontanandole principalmente dall'ozio, prima fonte de' vizi.

Lo stabilimento delle società agronomiche nel Circolo, ha incominciato a spargere lumi a promuovere le necessarie cognizioni di economia rurale, ma varrebbero essere fornite di mezzi per l'attuazione di campi modelli, e per l'esercizio di quelle pratiche, che toccando materialmente ai sensi del rustico son più efficaci di qualunque teoria.

Malgrado le accennate condizioni della nostra agricoltura pastorizia e boschi possiamo a termine medio rappresentare le seguenti annuali produzioni in tutta l'estesa del Circolo.²⁷

Prima di chiudere questo capitolo dovremo ricordare due produzioni importantissime dell'agricoltura, che ove venissero protette e regolate potrebbero esse sole arricchire non solo il Circolo nostro, ma eziandio l'intera Provincia, produzioni che sarebbero altresì favorite dal suolo e dal clima.

Vogliamo parlare del tabacco e dei bacchi da seta.

La coltura del tabacco per noi sarebbe facile, di poco dispendio, ed ubertuosissima.

Poco differenti sono le circostanze del clima nostro da quello dell'isola di Cuba, quasi eguali a quelle della Virginia, se si eccetui, che in certi mesi della state il calore è più acuto qui da noi, per cui anche la forza del nostro tabacco dovrebbe esser maggiore di quella del tabacco della Virginia. L'esperienza dei tempi andati, nè quali nella vicina Poglizza era libera e permessa la piantagione de' tabacchi, un vretene di terreno piantato offriva il prodotto in valore di 80 a 100 fiorini. Pressochè eguale risultato si otteneva nei territori di Verlika e Dernis in qualità eccellenti, che superavano quelle di Scutari, Dulcigno e Durazzo, ed in raccolt'ordinaria abbondantissimo.

²⁷ Na ovom mjestu u tekstu je bio tabelarni prikaz, koji je ispušten iz teksta a nije donesen ni u tabelarnim prilozima, jer postoji mnogo pouzdaniji iz god. 1854.—56, koji je donesen u tabeli br. III.